

Nederlands tussen Duits en Engels

C.B. van Haeringen

bron

C.B. van Haeringen, *Nederlands tussen Duits en Engels*. Servire, Den Haag 1956

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/haer001nede01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl/erven C.B. van Haeringen

1. De drie talen.

De titel ‘Nederlands tussen Duits en Engels’ doet iets verwachten als een beschouwing van de drie zuidelijke germaanse cultuurtalen naast elkaar zodanig dat het Nederlands een middenpositie tussen de twee andere toegewezen krijgt. Geografisch heeft het ongeveer zo'n middenpositie, en inderdaad is het de bedoeling, hier de drie onderling verwante westeuropese cultuurtalen met elkaar te vergelijken, om te zien in hoeverre het Nederlands ook naar taalkundige maatstaven een middenpositie inneemt, dan wel naar de ene of de andere kant overhelt.

De belangstellende leek zal met deze aanduiding ‘vergelijking tussen Duits, Nederlands en Engels’ genoegen nemen, al geeft die hem dan niet onmiddellijk een juiste voorstelling van de maatstaven die bij de vergelijking zullen worden aangelegd. Bij de mensen van het vak wekt de term taalvergelijking, vertaling van Sprachvergleichung, de gedachte op aan het vergelijken van talen, vooral in hun klanken en vormen, met het oog op hun vermoede of bekende herkomst uit een vroegere gemeenschappelijke grondtaal. En aangezien bij Engels, Nederlands en Duits aan zulk een gemeenschappelijke herkomst geen twijfel bestaat, zou een behandeling van de drie talen naast elkaar op deze wijze heel goed mogelijk zijn. Hier zal echter de term ‘vergelijking’ in deze vaktechnische zin niet genomen worden. Het is de bedoeling, de drie germaanse talen naast elkaar te houden met het oog op hun tegenwoordige structuur, ze met elkaar te vergelijken naar het materiaal waarvan ze zich bedienen en de grammatische middelen waarover ze beschikken. Dat ik daarbij van het historischvergelijkende niet principieel afstand neem om mij tot het zuiver synchronische te bepalen, blijkt al daaruit dat de verwantschap van de drie talen, dat wil zeggen hun afstamming uit een gemeenschappelijke grondtaal, is vooropgesteld. Het is mede de opzet, na te gaan in hoeverre de drie talen van hun gemeenschappelijke basis uit, parallel zijn gegaan in hun ontwikkeling dan wel divergerend zich van elkaar hebben gedifferentieerd. Maar het hoofdaccent blijft

daarbij liggen op de moderne talen, op de toestand zoals die nu is.

We dienen dan eerst ons af te vragen waarover we het hebben, als we spreken van hèt Nederlands, hèt Duits en hèt Engels. De ‘belangstellende leek’, waarover we het zoëven hadden en op wiens belangstelling de auteur prijs stelt, heeft aan die aanduidingen genoeg. Wie meer gewoon is taalkundig te denken, verneemt liever nog wat naders. Hij is o.a. vertrouwd met de gedachte aan dialectische schakering, en zal het niet vreemd vinden, in bepaald verband een woord als het groningse *nuver*, ‘mooi, aardig, flink’, als een ‘nederlands’ woord vermeld te zien. Hij weet dat in het gangbare spraakgebruik onder ‘hèt Nederlands’ verstaan wordt de ‘algemene’ taal, maar hij weet ook, dat zo'n ‘algemene’ taal, de standaardtaal, de bovengewestelijke eenheidstaal, zich gewoonlijk eerst langzamerhand ontwikkelt. Door politieke, culturele en economische factoren krijgt het dialect van een stad of streek een zeker gezag, een overwicht boven de andere stads- en streektalen. De geschreven taal, een machtige factor in de totstandkoming van de bovengewestelijke standaardtaal, geeft zo goed als een geschreven taal dat kan, dat dominerende dialect weer, is althans daarop gebaseerd. Steeds meer richten zich daarnaar schrijvers en sprekers uit andere streken. Invloedrijke staatkundige en geestelijke machten: de landsregering met al haar centrale en ondergeschikte organen, de kerk, in latere eeuwen het onderwijs, steunen het dominerende stads- of streekdialect, en dringen de overige dialecten steeds meer terug op het voornamelijk of uitsluitend mondeling verkeer met streek- en groeps- en standgenoten. Zo is, om twee voorbeelden te kiezen buiten het onderwerp gelegen, in Frankrijk het dialect van Parijs en omgeving, in Denemarken het dialect van Kopenhagen de algemene landstaal geworden.

Wanneer we nu ‘landstalen’ met elkaar willen vergelijken, dan dienen we ons eerst een beeld te vormen van de mate waarin de betrokken ‘landen’, d.w.z. de volken, tot een algemene eenheidstaal zijn gekomen. Dat is niet een inleiding tot de vergelijkende beschouwing van cultuurtalen, het is het begin en een zeer belangrijk deel daarvan.

Bijna even belangrijk, en niet van het juist genoemde te scheiden, is de verhouding tussen gesproken en geschreven taal. Men zou in de term ‘gesproken taal’ een pleonasme kunnen zien: het behoort immers tot het wezen van taal dat ze gesproken wordt. Niet voor niets is het woord voor ‘taal’ zo vaak hetzelfde woord als dat voor ‘tong’, het voornaamste spreekorgaan: het latijnse *lingua* staat op de wereld waarlijk niet alleen. Toch kan de beschrijver van een moderne cultuurtaal niet buiten dat schijnbare pleonasme. De schriftelijk vastgelegde ‘spraak’ is voor de cultuur in het algemeen en in het bijzonder voor het opkomen en functioneren van een bovengewestelijke

algemene taal van zo grote betekenis, dat een beschouwing van welke cultuurtaal ook onvolledig blijft, als niet alle aandacht wordt geschonken aan die beide vormen van geestelijk verkeer, en aan de mate waarin de geschreven vorm met de gesprokene overeenkomt. Het is vooral in Nederland niet overbodig, op het belang ook van de geschreven taal de nadruk te leggen, omdat een stroming onder de taalgeleerden die sedert ± 1890 opkwam, de term ‘schrijftaal’ bijna in de ban heeft gedaan, zulks uit reactie tegen een oudere generatie van taalkundigen, die de kloof tussen ‘schrijftaal’ en ‘spreektaal’ al te zeer hadden uitgediept. Laat die houding van de oudere generatie onjuist, althans te geforceerd geweest zijn, dat zulk een houding mogelijk was bij taalgeleerden waaronder mannen waren van het hoogste wetenschappelijk gezag, wijst op zichzelf al op een trek in het beeld van het Nederlands als cultuurtaal, die niet mag worden verdoezeld.

De politieke en economische factoren die het totstandkomen van een bovengewestelijke algemene taal bevorderen, zijn het gunstigst geweest in Engeland. De vroege staatkundige eenheid van het eigenlijke Engeland, en de centrale plaats die Londen en omgeving daarin innamen, dat waren omstandigheden die konden leiden tot het Standard English. Het z.g. Cockney English, dat ons uit romans van het begin van de 19e eeuw al bekend is, is slechts een bewijs te meer, dat de beschaafd sprekenden goed wisten wat beschaafd was. Want dat de dragers van wat men de beschaafde taal noemt, vaak een betrekkelijk kleine groep vormen, dat doet aan de realiteit van die beschaafde taal als norm niet af, en juist dat normatieve erin geeft ons het recht om ‘algemeen’ te noemen wat in feite door betrekkelijk weinigen wordt bereikt, maar door velen benaderd.

Zo is ook de afstand tussen wat men schrijft en wat men spreekt, in Engeland niet groot. Ongetwijfeld bestaat ook daar de merkbare nuancering tussen ‘colloquial’ en meer verzorgd. De geschreven taal is ook hier, als overal, in zinsbouw en woordkeus, meer doordacht en overwogen dan de gewone huiselijke praattaal. Maar deze, overigens heel belangrijke nuancering, die zich voordoet bij alle mensen die de pen hanteren, meer of minder naar de mate van hun ontwikkeling, kan hier buiten beschouwing blijven. Ieder weet dat men goed Engels uit de boeken kan leren.

Ik zwijg hier voorlopig over de zeer bezwaarlijke spelling van het Engels, een factor die niet te verwaarlozen is bij de waardering van een cultuurtaal als instrument van ook schriftelijke mededeling.

Het ongunstigst hebben de politieke omstandigheden zich voorgedaan in het Duitse taalgebied. Een erkend cultureel centrum is er tot op heden niet: waarom zou de parvenu Berlijn in Pruisen meer gezag hebben dan de veel oudere hofstad München in Beieren, dan

de oude rijkshoofdstad Wenen met zijn keizerlijke tradities? Waarom ook zou een zo oud en eerbiedwaardig kerkelijk centrum als Keulen zich aan een van die anderen onderschikken? Met deze grepen rondom in het uitgebreide duitstalige gebied hebben we een ruwe schets van het historische verloop voor ons. Politieke verbrokkeling tot in de 19e eeuw toe; zelfs als Bismarck een eenheid forceert, is Oostenrijk nog buitengesloten. En aan een annexatie van het zwitserse Duits heeft zelfs Hitler niet durven denken.

Zo kan zelfs de geschreven taal, die hier met recht de *Schriftsprache*, de taal van het schrift, heet, nog ternauwernood de eenheid suggereren. Verschillen in woordgebruik treffen ook de buitenstaander onmiddellijk. En zodra Duits-sprekenden uit verschillende delen van Duitsland en Oostenrijk de *Schriftsprache* gaan lezen, kan het kundige oor vrij nauwkeurig uitmaken waar ongeveer de *Heimat* van de spreker gelegen is. Voor de fonetische verschillen is het tekenend, dat nog - of pas - in het uiterste eind van de 19e eeuw pogingen worden gedaan om althans op het toneel, waar dikwijls sprekers uit verschillende streken optreden, de vaak hinderlijke en soms komische tegenstellingen wat weg te werken. Het 'Bühnendeutsch' dat op die manier verkregen is, demonstreert ten duidelijkste, hoe weinig de ongestoorde ontwikkeling gegaan was in de richting van een uniforme algemene omgangstaal: zo weinig dat een opzettelijk ingrijpen nodig was. En nog krijgt de vreemdeling de indruk dat het gezag van de 'Bühnenaussprache' buiten Duitsland groter is dan in Duitsland zelf, inzoverre een niet-Duitser die Duits moet aanleren of onderwijzen, aan dat 'Bühnendeutsch' houvast heeft voor wat als 'de' uitspraak van het Duits mag gelden. Men kan in het duitse taalgebied nog niet de maatstaf aanleggen die de deense taalgeleerde Jespersen geschikt achtte om uit te maken wie de beste uitspraak heeft. Dat was volgens hem degene aan wie men niet horen kan uit welk deel van het land hij afkomstig is. Zover is het in het duitse taalgebied nog niet.

'*Schriftsprache*', zegt men in Duitsland en Oostenrijk, en die term trekt een scherpe lijn tussen schrift-taal en gesproken taal. Inderdaad is voor veel duitstaligen het officiële Hoogduits een kunstmatige taal. Het onderscheid tussen datief en accusatief moet de Nederduitser evengoed aanleren als de Nederlander die Duits leert. En ook het genus van de substantieven spreekt voor hem geenszins vanzelf. Zo staat een groot deel van de Duits-sprekenden van nature vreemd tegenover grammatische trekken van het Schriftdeutsch, die essentieel en karakteristiek mogen heten. Er is niet veel overdrijving in, als men zegt dat de bovengewestelijke algemene taal fonetisch sterk genuanceerd is, lexicologisch vrij sterk uiteenloopt, en alleen morfologisch strenge normen heeft: normen die ten dele juist daarom zo streng zijn, dat de taal voor velen tamelijk kunstmatig is.

Zien we nu, hoe het in het Nederlands gesteld is met de standaardtaal en met de verhouding tussen wat men schrijft en wat men spreekt, dan zijn we in eerste aanleg geneigd een middenpositie tussen Engels en Duits te constateren. Fonetisch is de eenheid al vrij groot. Enkele ‘provincialismen’, zoals het niet apocoperen van de *-n* in het onbeklemtoonde wordeinde, b.v. in werkwoordsvormen als *geve*, *slape* en pluralia als *hande*, *voete*, handhaven zich nog, mede omdat ze in de geschreven taal steun vinden; de geschreven taal waarvan de leek in zijn waardering licht uitgaat, zodat hij ‘correct’ acht wat met de geschreven letter overeenstemt, en ‘slordig’ wat een letter ‘verwaarloost’. Intussen is het toch wel al zo ver, dat, mag men een *gevæn* en *slapæn* nog alleszins aannemelijk noemen, het *geevm* en *slaapm* van de noorderling en oosterling steeds meer tot het ‘vulgarisme’ afzakt.

Al groter wordt het aantal Nederlands-sprekenden die aan Jespersens eis in foneticis voldoen, nl. dat men niet aan ze kan horen waar ze praten hebben geleerd. De ‘received standard’, zoals Wrenn het noemt voor het Engels, wordt in de uitspraak steeds scherper omlijd; de plaatsruimte voor een ‘modified standard’ tussen cultuurtaal en gewestelijke taal en ook tussen ‘algemeen beschaafd’ en meer gemoedelijk ‘algemeen onbeschaafd’ wordt hoe langer hoe geringer.

Maar dit overzicht van de toestand in de Nederlanden, en vooral van de toestand in Nederland, dat het aannemen van een middenpositie tussen Engels en Duits alleszins zou wettigen, houdt niet voldoende rekening met een eigenaardige complicatie. In de geschiedenis van het Nederlands als bovengewestelijke standaardtaal ligt een scherpe bocht, of liever een breuk. Tot ver in de zestiende eeuw was het Brabant, met de belangrijke economische, culturele en politieke middelpunten Antwerpen en Brussel, dat de kweekplaats scheen te zullen worden van wat al bezig was te groeien tot een algemeen-Nederlands. Maar het zwaartepunt van de nederlandse cultuur is door de staatkundige en de daarmee samengaande economische ontwikkeling verlegd naar Holland en Amsterdam. En in het Zuiden is, door de staatkundige scheiding van Zuid en Noord en de steeds voortgaande overheersing van het Frans in het Zuiden, de geleidelijke groei van de bovengewestelijke taal eenvoudig afgebroken, terwijl die groei in het Noorden als een vrijwel afzonderlijk deel van het nederlandse taalgebied is doorgedaan. Zo betreurenswaardig die breuk in veel opzichten is geweest, er was dit voordeel aan, dat het Zuiden uit het oogpunt van de ‘standaardtaal’ gezien, zo goed als tabula rasa is gebleven: de belangrijke aanlopen daartoe van de zestiende eeuw hebben zich niet voortgezet, en het Nederlands is in België alleen sterk dialectisch geschakeerd als een onderstroom blijven voortbestaan. Zo kon, toen in de 19e eeuw het bewuste streven

naar een bovengewestelijke taal opkwam, dat streven althans op het gewichtige punt van de uitspraak aansluiting zoeken bij het Noorden, waar inmiddels de eenheid in dezen zo ver was gevorderd dat het Zuiden een behoorlijke vaste maatstaf had waarnaar het zich kon richten. De breuk in de lijn van de historische ontwikkeling tekent zich zodoende weinig af in het fonetische, maar wel in de woordenschat en in enkele trekken van de morfologie in deze zin, dat er in de geschreven taal woorden voorkomen die de noordelijke omgangstaal vreemd zijn, en grammatische onderscheidingen voortleven die in die omgangstaal geen steun vinden. Maar het eigenaardige van die toestand is, dat de Zuidnederlander tegenover die woorden en vormen niet vreemd staat, dat ze hem zelfs grotendeels vertrouwd zijn. Dat vindt zijn verklaring hierin dat de geschreven taal duidelijke sporen bewaart van het prestige dat tot in de zestiende eeuw de zuidelijke gewesten in taalaangelegenheden hadden. Toen dat prestige door de omstandigheden ging tanen, heeft het nog nagewerkt o.a. doordat talrijke Brabanders van gezag en aanzien zich in de troebele tijden van de 16e en het begin van de 17e eeuw in het Noorden vestigden. Zo kon het gebeuren dat in een taaldocument van de eerste rang en van grote nawerking op het latere schriftelijk taalgebruik, de Statenbijbel, zuidelijke woorden en vormen een grote plaats kregen.

Er zijn van die typische ‘schrijftaal’-woorden die we toch niet kunnen en willen missen, zoals *werpen* tegenover *gooien*, *heden* tegenover *vandaag*, *gaarne* tegenover *graag*, *reeds* tegenover *al*, en vele van die soort meer. De veelal zuidelijke afkomst van zulke, de Noordnederlander ‘deftig’ aandoende vormen wordt treffend geïllustreerd door het pronomen *gij*, dat tot in deze eeuw toe in geschrifte, zelfs in intieme correspondentie voor velen het enig mogelijke was in het Noorden, zo volkomen vreemd het was aan de gesproken taal. En nog kunnen velen er niet buiten. Van noordnederlands standpunt beschouwd - en dat standpunt kan men innemen zonder noordelijk-chauvinistisch te zijn, nu de noordelijke cultuurtaal de basis is voor de groeiende eenheid tussen Noord en Zuid -, moeten we in dit verband de bijna preutse vasthoudendheid aan die ‘deftige’ schrijftaaltvormen erkennen als een zwak punt aan het Nederlands als cultuurtaal. En we kunnen hier laten rusten de overigens interessante vraag, in hoeverre de opkomst van een beschaafde omgangstaal in het Zuiden de positie van die woorden zal versterken dan wel verzwakken. Er zijn gevoeligheden op dit punt, en meningsverschillen tussen de Vlamingen onderling over de mate waarin het Noorden de norm zal geven die in de ‘uitspraak’ al is aanvaard.

Een ander zwak punt is gelegen in het genus van de substantieven. De gesproken taal van het Noorden kent grosso modo maar twee genera, het ‘genus commune’ waarin het oude femininum en mascu-

linum zijn opgegaan, en het neutrum, terwijl het Zuiden de oude drie onverzwakt handhaaft, zodat de Vlaming volkomen volgens zijn taalgevoel *ze* en *haar* als voornaamwoorden gebruikt met betrekking tot wat voor hem ‘vrouwelijke’ substantieven zijn. En de consequenties van de twee genera durft in het Noorden zo goed als niemand aan, als hij de pen ter hand neemt: de traditie blijft veelal, in strijd met de levende taal, op papier *ze* en *zij* en *haar* verlangen, en in de zonderlinge onzekerheid die hierdoor is ontstaan, krijgt niet zelden de traditie meer dan haar toekomst. We moeten afwachten of een regeling van boven af, met erkenning enerzijds van de rechten van de noordelijke spreektaal, met eerbiediging anderzijds van de traditie die in het Noorden nog niet dood en in het Zuiden levend is, in dezen het gewenste evenwicht kan brengen. De kansen van zo'n regeling, zoals die in de *Woordenlijst* moest worden beproefd, vallen buiten ons bestek.

In deze vergelijkende beschouwing kunnen we ons beperken tot de constatering dat het Nederlands, wat de harmonie tussen gesproken en geschreven taal betreft, een geenszins in alle opzichten voordelige middenpositie inneemt tussen het Engels, waar weinig te wensen overblijft, en het Duits, waar de op de Schriftsprache berustende algemene taal, hoewel of juist omdat het voor een groot deel van de sprekers een kunstmatige, een aan te leren taal is, ten slotte bij alle verschil in de fonetische realisering, een onbetwist gezag heeft.

II. Spraak en schrift.

In het voorgaande is dan getracht, hèt Engels, hèt Duits en hèt Nederlands wat nader te preciseren. Daarbij was het nodig, veel aandacht te schenken aan de verhouding tussen wat men leest en wat er gesproken wordt, al was het alleen maar omdat de beschouwing van een vreemde taal zich gemeenlijk voor een niet gering deel baseert op wat men leest. Wij zullen nu de verhouding tussen schrift of druk en spraak nog wat enger nemen, als we ons begeven in een waardering van de wijze waarop de spraakklanken in druk en schrift worden voorgesteld. Oftewel, om het wat minder vaktechnisch en wat meer ‘leek’ achtig uit te drukken: we zullen het hebben over de ‘uitspraak’, een term die overigens alleszins begrijpelijk en aannemelijk is, in zoverre het gebruik ervan samenhangt met het ‘lezen’, de weg waarlangs, zoals we juist zagen, de kennismaking met een vreemde taal veelal gaat.

De nederlandse leek die Engels en Duits bekijkt, zal beginnen met op te merken dat de ‘uitspraak’ van het Engels veel moeilijker

is dan die van het Duits. Over de ‘uitspraak’ van het Nederlands zal hij licht geen opmerking maken, aangezien die vanzelf gaat, dus vermoedelijk als gemakkelijk door hem zal worden gewaardeerd. Zonder nu zo ver op het lekenpad te gaan dat we hier de ‘uitspraak’ van het Nederlands buiten beschouwing laten, kunnen we toch met de lekenopmerking over het Engels en het Duits akkoord gaan, maar transponeren die aldus in vaktaal, dat de spelling van het Engels buitengewoon ondoelmatig is. Het ideaal van spelling is: voor elke klank één teken, en niet meer dan één teken voor dezelfde klank. Van dat ideaal blijft om historische en praktische redenen iedere cultuurtaal een eind verwijderd. Om historische redenen: in het klankenstelsel van een taal treden in de loop van de geschiedenis veranderingen op, die de spelling niet kan bijhouden. Het oog is meer aan traditie gehecht dan het oor: een wijziging in de klank gaat zoal niet ongemerkt dan toch zo geleidelijk, dat het zonder grote schokken verloopt. Maar een verandering in de spelling roept gewoonlijk hevige weerstanden op, omdat men aan het vertrouwde woordbeeld gehecht is. De zeer bescheiden wijzigingen die in 1947 in de nederlandse spelling zijn gebracht, hebben een lange, zeer lange geschiedenis van strijd en verzet, van propaganda en tegenpropaganda achter zich. Om praktische redenen ook is het zoëven omschreven ideaal onbereikbaar, zelfs ongewenst. Het zou geen voordeel zijn als uitspraakverschillen van de soort van *gieten* tegenover *giedbui*, van *gas* tegenover *gazbuis*, of zelfs *mast* tegenover *mazdbos* in de schrijfwijze tot uiting kwamen, hoezeer de daardoor weergegeven klankverschillen reëel zijn niet alleen, maar ook behoren tot de karakteristieke trekken van de Nederlandse ‘uitspraak’. Zelfs zou een verschil in schrijfwijze tussen *hoed* (gesproken als *hoet*) en *hoeden* geen aanbeveling verdienen, hoezeer ook een uitspraak met *d* aan het eind in woorden als *hoed* en *bed* on-nederlands zou aandoen.

Maar in het geval van het Engels is de afstand tussen wat we dan maar het ideaal blijven noemen en de werkelijkheid wel heel groot. Ook het Frans is in dit opzicht misdeeld; het aantal manieren waarop b.v. de klank *oo* in de franse spelling wordt weergegeven, is niet te tellen; het rijtje *o*, *ot*, *ots* (*pots*), *os*, *au*, *aux*, *eau*, *eaux* doet nog maar een greep uit wat er mogelijk is. Toch geldt voor het Frans althans vrijwel deze regel, dat één combinatie van lettertekens, zij het dan soms een buitensporig overvloedige combinatie van tekens, steeds dezelfde klankwaarde heeft. Wie van de franse klanken naar de schriftelijke afbeelding daarvan gaat, heeft over de franse spelling weinig goeds te zeggen; wie van de lettertekens naar de klank moet, kan in tamelijk korte tijd zo wegwijs gemaakt worden dat hij die weg zonder aarzelen aflegt. Maar wie, Engels lezende, de klankwaarde van de lettergroep *ough* in *though* heeft leren kennen, die

raakt het spoor weer bijster, als hij straks *cough* tegenkomt. En, om nog één voorbeeld uit de talloze te noemen: kan het ongelukkiger dan in *woman* tegenover *women*, waar het verschil in spelling net uitgerekend n i e t het verschil in klank weergeeft? Vooral de woorden van romaanse oorsprong vertonen, als men van het letterbeeld uitgaat, een grilligheid en onberekenbaarheid in klankwaarde en accentuering, die het Engels moeilijk te hanteren maakt. Het komt voor, dat een Engelsman zelf onzeker is over de uitspraak van een min of meer technisch-wetenschappelijk woord dat hij alleen gedrukt heeft gezien en nog nooit heeft horen spreken.

Laten we nu niet al te ‘taalkundig’ worden, en zeggen: spelling is maar spelling, en heeft met de taal weinig uit te staan. Beschouwen we een taal zoals we dat hier wensen te doen, als instrument van schriftelijk en mondeling geestelijk verkeer, dan is het voor de bruikbaarheid van dat instrument een ernstig nadeel, als de spelling moeilijk en onpraktisch is.

De leek heeft een veel gunstiger oordeel over de ‘uitspraak’ van het Duits. En de vakman geeft hem, in zijn terminologie, gelijk: de spelling van het Duits voldoet aan redelijke eisen. Als we afzien van de overlading van het letterteken *e*, dat ten minste drie klankwaarden kan hebben - we zien die drie b.v. verenigd in het woord *herstellen* -, dan is er niet veel aan te merken. Die overlading van de *e* is trouwens een euvel waaraan veel westeuropese talen lijden, en niemand waagt het, met een krachtige maatregel, tegen de traditie in, iets als een *ə* in te voeren voor de klank in de eerste silbe van *gezag* en de tweede in *zagen*, en zodoende het teken *e* wat te ontlasten, al is de wenselijkheid daarvan al vroeg toegegeven ook door mensen die in zaken van spelling geenszins revolutionair waren. Wel hebben zich nu en dan stemmen verheven voor strikte onderscheiding, in de nederlandse spelling, tussen de klinker van *bek* en die van *beek*, en wel door de laatste steeds als *ee* te schrijven, dus ook in *leezen*, *beweeren* e.d. Frederik van Eeden heeft dat zelfs in praktijk gebracht. De voordelen en de bezwaren - want bezwaren zijn er ook, evengoed als aan de *ə* - hoeven we hier niet te toetsen.

Er zijn ook tegen de spelling van het Duits wel enkele grieven aan te voeren. Een ernstig bezwaar is b.v. de zeer gebrekkige aanduiding van vocaallengte in gesloten silbe: *Joch* is naar zijn klinker grafisch niet te onderscheiden van *hoch*, *Genusz* niet van *Grusz*, *blasz* niet van *asz*. Maar in het algemeen mag de spelling van het Duits praktisch heten. En het is een eigenaardig spel van de geschiedenis dat het Engels met zijn hoogst onpraktische spelling langzaam maar zeker de wereldtaal wordt, die alle pogingen tot kunstmatige wereldtalen in de schaduw stelt. Juist voor een wereldtaal toch is een logische, dus gemakkelijke spelling van het eerste belang. Wat die

kant van de zaak betreft, zou het Duits eerder in aanmerking komen. Maar het is niet de theorie van de studeerkamer die hierover beslist; de praktijk van het getal en de macht geeft de doorslag.

Ook het Nederlands kan met zijn spelling voor de dag komen. We zouden zeker onze spelling groot onrecht doen met aan het Nederlands op dit punt de middenpositie toe te wijzen. Er is het een en ander dat hinderlijk blijft, ook na de vereenvoudiging van 1947. De volkomen nodeloze onderscheiding tussen *ei* en *ij*, en de wat minder lastige (omdat de woorden met *au* niet erg talrijk zijn) tussen *au* en *ou* zijn bezwaren die de Duitse orthografie niet aankleven. Het ‘compromis’ dat aan de spellingwet van 1947 ten grondslag ligt, heeft ons ook verder nog met enige inconsequenties laten zitten. Maar over het geheel genomen is toch de nederlandse spelling goed presentabel. Om een vergelijking te maken met wat verderaf liggende germaanse talen: beter dan de deense, en niet veel minder dan de zweedse.

Uitgaande van wat de leek onder ‘uitspraak’ verstaat, zijn we op de spelling beland. Er is reden om de ‘uitspraak’ ook wat meer ‘taalkundig’ te nemen, d.w.z. te letten op algemene fonetische eigenaardigheden van de drie talen, waarbij wel eens een trek ter sprake kan komen die ‘fonologisch’ verdient te heten, omdat er onderscheidingen door worden gemaakt en grenzen aangegeven die voor het goed verstaan van waarde zijn; trekken die men niet kan verwaarlozen zonder de doelmatigheid van het verkeersmiddel dat taal heet, te schaden.

Als wij Nederlanders Duits horen spreken, treft ons het haakse en puntige, waarmee vergeleken het Nederlands een wat slappere articulatie vertoont. En horen we dan Engels, dan maakt dat op ons de indruk van nog weer lossere en slapper te articuleren. Dat zijn lekenwaarnemingen, maar toch is er aan dat duitse ‘accent’ - alweer een lekenterm - van een Duitser die Nederlands tracht te spreken, iets reëls, iets dat lang en hardnekkig te onderscheiden is ook van sterk gewestelijk getint Nederlands. Het ligt niet aan die ‘haaksheid’ alleen; er zijn ook de meer vlakke of ‘dunne’ *l*, de merkbare nuance tussen de klinker van het duitse *Bett* en het nederlandse *bed* en de duur van de klinker in *nehmen* tegenover *nemen*, alsmede het streng monoftongische van die klinker tegenover het net even, maar niet te veel, gediftongeerde van de *ee*-klank in *nemen*. Met de *ee* en de *oo*, de z.g. middenklinkers, ligt het beschaafde Nederlands tussen het Duits en het Engels in: wij Nederlanders krijgen de indruk dat het Engels zich in *lane* [lein] en *bone* [boun] helemaal heeft laten gaan in een richting waarin onze neiging ons ook wil drijven, een neiging evenwel waaraan we niet te veel mogen toegeven op straffe van de nederlandse woorden *leen* en *boon* te laten zakken onder het peil van

wat toelaatbaar is uit beschaafde mond. Die volslagen diftongering van het Engels zal wel één van de trekken zijn waarop onze indruk van ‘losheid’ en ‘slapheid’ in de engelse articulatie is gebaseerd.

Wat minder subjectief-nederlands en wat meer ‘fonologisch’ wordt die haaksheid van het Duits en die slapheid van het Engels, als we letten op de markering van de woordgrens. Het Duits trekt die grens scherp. De stemloosheid van veel medeklinkers aan het eind, de stembandslag, het hikgeluidje, vóór vocalisch beginnende woorden, waardoor zo'n woordbegin wordt beschermd tegen liaison met wat voorafgaat, hakken het begin en het eind van het woord scherp af. Ook in samenstellingen en afleidingen zijn door die eigenschap de delen van het woord veelal duidelijk gescheiden. *Ent'arten* is gemakkelijker te splitsen dan *ontaarden*, dat meestal *on-taarden* wordt, *reichs'amt* is ‘logischer’ dan *rijksambtenaar*; en de *ambtenaar* verliest nog meer zijn individualiteit in *reclasseringzambtenaar*, dat bedenkelijk lijkt op een samenstelling met *zambtenaar* als tweede lid. Helemaal aan de andere pool ligt het Engels, dat altijd de vocalisch beginnende woorden zacht, d.w.z. zonder stembandslag, inzet, en met talrijke stemhebbende medeklinkers aan het wordeind de overvloeiing naar het volgende woord vergemakkelijkt.

Het Nederlands houdt het midden; de glottisslag is bij met klinker beginnende woorden gewoonlijk wel aanwezig, naar mijn indruk vrij krachtig zelfs juist in de centra van het ‘received’ Nederlands, maar er zijn sterke persoonlijke en regionale verschillen: zo is in het Zuidnederlands de glottisslag heel zwak of helemaal afwezig. In het geïsoleerde woord kent het Nederlands weliswaar ook alleen stemloze oclusieven en spiranten aan het eind, maar deze wordeindbakens worden in de samenhangende rede dikwijls verzet door het fijne spel van de stem-assimilaties, niet alleen aan andere consonanten zoals in *hoob doet leven*, *de fluid bespelen*, *het huiz doorzoeken*, maar ook aan klinkers: *vreez aanjagen*, *halv om half*, *Maaz en Waal*. Spiranten assimileren op deze manier bijna altijd, oclusieven niet: *hoet* blijft *hoet* in de verbinding *hoet en mantel*, niettegenstaande *hoeden*; daarentegen belet *vossen* geen *de voz en de wolf*, en *lessen* verhindert niet dat we zeggen *een lez in aardrijkskunde*. Het verschil tussen vrije verbinding en samenstelling spiegelt zich af in *hant en tant* tegenover *tandarts*, dat zowel *tantarts* als *tan-darts* kan luiden. Met deze losse grepen is het nederlandse assimilatiespel nog lang niet volledig beschreven, maar de gegeven voorbeelden zijn voldoende om te laten zien dat de stemloosheid van consonanten aan het eind maar een weinig doorgaand kenmerk is van het Nederlands, en ook dat de glottisslag, als die er al is, maar weinig weerstand biedt tegen de vervloeiing van de woordgrenzen. Er blijkt zelfs uit dat het Engels, dat de dwingend stemloze consonant in het geïsoleerde woord

niet kent, in de samenhangende rede het woord beter bewaart in zijn gewone gedaante: *bed* is *bed* met een *d* en *bet* is *bet* met een *t*, en beide blijven in de samenhang onveranderd en dus gemakkelijker uit die samenhang te lichten, gemakkelijker herkenbaar dan in het Nederlands.

Met deze houding ten aanzien van de scheiding tussen woorden en woorddelen zijn we op wat vastere basis dan met de algemene lekenindruk van de slappe, losse articulatie van het Engels, de puntig-haakse van het Duits, en de ‘middelmatige’ wijze van doen van het Nederlands. We hebben gezien dat die lekenindruk op een belangrijk punt taalkundig te preciseren is, maar tevens heeft een vluchtige blik op de stemassimilaties van het Nederlands ons gewaarschuwd voor te vlugge generalisering van de nederlandse middelmaat. Het is verleidelijk, verder te gaan in die ‘fonische’ beschouwing van de drie talen, om nader te zien, in hoeverre de middenpositie van het Nederlands inderdaad te verdedigen is. Maar dat zou ons wel ver in het technisch-fonetische brengen, en het gevaar van subjectiviteit of simplificering van de ingewikkelde feitelijkheden ter wille van een bekorende grote lijn zou niet denkbeeldig zijn. Daarom gaan we nu over tot een ander punt, dat ook weer de leek onmiddellijk treft, als hij de drie talen vergelijkt.

III. De woorden.

Laten we dat punt noemen het lexicon, de woordvoorraad en de woordvorm. Wie maar heel oppervlakkig een stuk Engels, Nederlands en Duits met elkaar vergelijkt, krijgt terstond de indruk dat het Nederlands in dit opzicht niet in het midden staat, maar ver over de helft aan de kant van het Duits. En die indruk kan de vakman niet wegwerken. Het Engels heeft in de eerste plaats een uitheems aanzien gekregen doordat zijn woordvoorraad voor een groot deel romaans is geworden. Ik kies de wel wat gevaarlijke term ‘romaans’, om daaronder te vangen wat het Engels bevat aan franse woorden en aan min of meer geleerde woorden die rechtstreeks naar het Latijn of uit latijnse elementen, waaronder ook wel grieks-latijnse elementen, zijn gevormd. Hoe meer betogend en abstract de tekst, hoe meer die romaanse elementen door getal en omvang het verband beheersen. Over de positie van het ‘romaanse’ element in de drie talen spreken we nog nader. Hier wijs ik alvast op verhoudingen als ndl. *lijden*, du. *leiden*, eng. *to suffer*; ndl. *gunnen*, du. *gönnen*, eng. *to grant*: gewone, gangbare germaanse woorden zijn in het Engels niet zelden door een romaans woord verdrongen.

Maar ook de germaanse elementen van de woordvoorraad staan verder van het Nederlands af dan die in het Duits. Dat ligt ten dele

aan de radikale verkorting die het engelse woord heeft ondergaan, meer nog wellicht aan de ingrijpende en vaak grillige veranderingen van de afzonderlijke klanken. Wie *bein* naast *been* heeft leren plaatsen, vindt dan *ein* naast *een* en *zwei* naast *twee* regelmatig. Maar wie *bone* met *been* heeft leren vergelijken, kan niet volgens eenzelfde regelmaat *one* naast *een* en *two* naast *twee* construeren, al zien ze er, zuiver grafisch beschouwd, onderling vrij regelmatig uit. Evenzo is de klinker van *father* naast *vader* geen goed uitgangspunt om nld. *water* tot *water* of *lanen* tot *lanes* te verengelsen, al kan ook hier de spelling de illusie geven dat de transpositie is gelukt. Zulke stellen zijn te vermenigvuldigen, en te gemakkelijker, als men het er niet op aanlegt, tegenhangers te vinden die althans in de spelling een schijnbare gelijkheid hebben bewaard: *goed, moeder, voelen* tegenover *good, mother, feel*; *hol, vol, dorst* tegenover *hole, full, thirst*, enz. enz.

Dat waren nu allemaal nog nauw verwante woorden, d.w.z. woorden die voortgekomen zijn uit gemeenschappelijke germaanse grondwoorden. Er is een andere omstandigheid die de engelse woordenschat van germaanse oorsprong langzamerhand sterk heeft doen uiteenlopen. Toen de Angelen en Saksen naar het eiland overstaken, verschilde hun vocabularium al enigszins, zij het nog niet diepgaand, van dat van de germaanse dialecten die de grondslag zouden vormen van het latere Duits en Nederlands. Gedurende het eeuwenlange isolement op het eiland is er een gestadige verschuiving in het woordgebruik geweest, en hebben eigen woordvormende middelen carrière gemaakt en het vocabularium een ander beeld gegeven dan het continentale. Als bijkomstige, maar niet te verwaarlozen factor heeft tot de differentiatie bijgedragen de import van heel wat scandinavische elementen gedurende de Noormannentijd. Daardoor zijn verschillen ontstaan als nld. *boom*, du. *Baum*, maar eng. *tree* (het oudengelse *béam* leeft voort in een gespecialiseerde betekenis: ‘balk, disselboom’) en *malen*, du. *mahlen*, maar eng. *to grind*.

Tussen Duits en Nederlands daarentegen heeft voortdurend continuïteit bestaan. Geen taalgrens heeft ooit de twee strak gescheiden. Een staatkundige grens is in feite eerst in het laatst van de zestiende eeuw getrokken en in de zeventiende eeuw voorgoed vastgelegd. Pas sedert dan begint aan de nederlandse kant van die grens de algemene, op het westen steunende cultuurtaal een goed gefundeerd gezag te krijgen. Nog langer duurt het, eer aan de duitse kant van de grens het Hoogduits als cultuurtaal het Nederduits geheel verdringt, waarmee dan eindelijk aan beide kanten in de intellectuele en sociale bovenlaag iets als een scherpe taalgrens is getrokken.

Zo blijft lang het besef van een, weliswaar merkbaar geschakeerde, eenheid die berust op intieme verwantschap. Een eenheid die nog niet terstond als verbroken wordt gevoeld, wanneer in Nederland de

zich op het Hollands baserende algemene taal vaste voet krijgt, en in Duitsland het Hoogduits ook buiten de grenzen van de hoogduitse klankverschuiving langzamerhand de taal van de beschaafden wordt. De betekenis van het woord ‘Duits’ tot in de negentiende eeuw toe demonstreert duidelijk het gevoel van eenheid. En de benaming ‘Nederduits’ voor ‘Nederlands’ heeft zich eigenlijk zo lang gehandhaafd totdat ‘Nederlands’ in de meer technisch-taalkundige betekenis het gewonnen heeft doordat ‘Nederduits’ eveneens een technisch-taalkundige betekenis kreeg.

Er hangt trouwens om de term ‘Nederlands’ altijd nog min of meer de sfeer van de studeerkamer. Zelfs de naam van het land, ‘Nederland’, wortelt nog niet stevig in het spontane en algemene taalgebruik. Een verlofganger van overzee gaat niet naar ‘Nederland’, maar naar ‘Holland’, ook al is hij van plan dat verlof b.v. in Nijmegen door te brengen. En negentig van de honderd romanlezers zullen op de vraag of ze een engelse of franse roman in het oorspronkelijk gelezen hebben - aangenomen dat ze dat niet hebben gedaan - antwoorden: ‘Nee, in het Hollands’ of wel: ‘Nee, in een hollandse vertaling’. De zegswijze die ouders aan hun kroost meegeven dat zich in een onbekende omgeving de weg moet zoeken, luidt waarlijk niet: ‘je vraagt maar, je hebt toch je n e d e r l a n d s e tong bij je!’; nee, het is de h o l l a n d s e tong: wie dat ‘hollandse’ zou ‘vernederlandsen’, zou de kracht en het waarlijk volksaardige eraan ontnemen. Volkomen begrijpelijk voor wie de staatkundige positie van Holland in wat oudere tijd kent, en ook het ‘Hollands’ kent als grondslag voor wat wij taalkundige vakmensen nu liever Nederlands noemen. Even begrijpelijk is het, dat alom buiten onze grenzen de benamingen Holland voor het land en Hollands voor de taal de zo goed als enig gangbare zijn; zo is het zelfs in het gebruik van Nederlands-sprekenden in België. Het zeer aparte engelse ‘Dutch’ is met zijn doorzichtige etymologische herkomst een bewijs te meer voor de weinig scherpe scheiding in vroegere tijd tussen wat we nu ‘Duits’ en ‘Nederlands’ noemen. De engelse benaming van de taal sluit aan bij een in de Nederlanden zelf gangbaar spraakgebruik en taalbesef. Aardig zien we dat besef van eenheid, ongeveer gelijkstaande met wat wij tegenwoordig dialectische schakering zouden noemen, aan het gemak waarmee men nog in de 17e eeuw en later hoogduitse vormen van hun hoogduits cachet ontdoet. Zelfs familienamen - vroeger in het algemeen minder onaantastbaar dan nu - ontkomen aan die vernederlandsing niet: iemand die *Kessler* heet, wordt in zo officiële stukken als gezantschapsberichten genoeglijk tot *Ketelaar* vernederlandst. Men springt met zulke namen om, zoals tegenwoordig iemand die bij de burgerlijke stand als *Van Dijk* staat ingeschreven, in zijn eigen niet-diftongerend dialect volkomen ongedwongen *Van*

Diek heet. En als de ‘moffen en knoeten’ in onze 17e-eeuwse kluchten komische figuren zijn, dan is dat omdat hun brabbeltaaltje meer als een verhaspeling van het Nederlands dan als iets zelfstandigs en vreemds wordt gewaardeerd.

Omgekeerd treffen we dezelfde geringschatting van het Nederlands aan in veel latere tijd, nog volop in de 19e en 20e eeuw, in Duitsland. Sedert daar het Hoogduits de algemene cultuurtaal is geworden, en de nederduitse dialecten tot ‘Platt’ zijn afgezakt in de waardering, is de positie van het Nederlands in de ogen van het grote publiek dat Platduits verstaat, al heel onaanzienlijk geworden. Het Nederlands heeft immers zoveel trekken met het Platduits gemeen, en het maakt op de Hoogduits-sprekende een komische indruk, als hij in dat boerentaaltje over ernstige dingen hoort spreken. Een geringschatting, die zich op heel wat laakbaarder en hinderlijker wijze openbaart in geschriften van duitse germanisten. Hoevelen zijn er niet daaronder - de goeden niet te na gesproken -, die zelfs niet de simpele filologische akribie weten te ontwikkelen van titels van nederlandse werken, en citaten daaruit, weer te geven zonder storende fouten! Als wij Nederlanders ons daaraan ergeren, kunnen we een schrale troost hieruit putten dat de minder nauw verwante scandinavische talen er in zulke duitse publikaties gewoonlijk weinig beter afkomen: ook die moeten ervaren dat ze toch maar ‘germanische Nebensprachen’ zijn.

In deze geringschatting spreekt zich de zelfverzekerdheid uit van een volk dat zich zijn macht bewust is. In de 17e eeuw lagen de machtsverhoudingen anders dan in de 19e en een stuk van de 20e, en we treffen dan dezelfde zelfverzekerdheid aan bij de Hollanders, en inzonderheid de Hollanders van het machtige Amsterdam, tegenover de taal van de duitse streken die toen met enig recht als een ‘achterland’ konden gelden in de echt nederlandse, nog niet door het duitse *Hinterland* geïntroduceerde betekenis van dat woord.

Zulke gevoelens, vroeger van nederlandse, later van duitse kant, kunnen opkomen doordat men zich de zeer nauwe onderlinge verwantschap onberedeneerd bewust maakt. En dat onberedeneerde bewustzijn is bevorderlijk aan parallelle ontwikkeling in de woordenschat. Het meer beredeneerde verweer tegen de germanismen is in zekere zin niet anders dan een tegenkant daarvan. We moeten op dat punt wat preuts zijn en blijven, willen we het eigen karakter van het Nederlands deugdelijk handhaven. Dat die consciëntieuze preutsheid noodzakelijk is, demonstreert ten duidelijkste hoe nu nog, nu het besef van twee zelfstandige talen levend genoeg is, invloed van het Duits op velerlei wijze en langs velerlei wegen werkzaam is, althans tot voor kort was. Hoeveel te meer was dat het geval toen dat besef nog niet leefde; hoeveel gemakkelijker konden toen woorden, al of

niet met een lichte vormverandering, van het ene gebied naar het andere komen.

Zo hebben we ons ten aanzien van het lexicon geen illusies te maken over een middenpositie van het Nederlands tussen het Engels en het Duits. Toch is er één onderdeel van de woordenschat dat wel even onze bijzondere aandacht verdient, namelijk het franse. De invloed van het Frans is ook op het Duits sterk geweest, maar die op het Nederlands is toch wel van zeer intieme en intense aard. Het duitse lexicon is er niet zo van doordrongen als het nederlandse. Daarbij is dan wel te rekenen met het stelselmatig puristisch streven dat in Duitsland al vrij oud is, en in het bijzonder in deze eeuw het vreemde woord in het algemeen en het franse woord in het bijzonder teruggedrongen heeft. In Nederland is de reactie tegen het franse woord zo sterk niet geweest. Ik laat hier buiten beschouwing de bijzondere tint die die reactie gekregen heeft in het vlaamse land, waar het franse woord en het gallicisme een ernstiger gevaar vormen dan in Nederland, een reactie die trouwens niet heeft verhinderd dat in de gewone volkstaal van het Zuiden tal van franse woorden in levend gebruik zijn, en daaronder heel wat betrekkelijk jonge ontleningen, die het Noorden niet kent: de *velo* is nog lang niet door de *fiets* verdrongen, de *gasmeter* maakt zelfs nog geen kans tegenover de *compteur*; *kravat*, *klak*, ‘pet’ en *koer* ‘cour’ zijn zo goed als uitsluitend zuidelijke woorden, *pertang* ‘pourtant’ hoort men in Nederland niet. Maar na de breuk tussen Noord en Zuid, die we ruw op 1600 kunnen plaatsen, is de cultuurtaal die zich in het Noorden ging ontwikkelen, rechtstreeks uit het Frans blijven ontlenen, en woorden als *elegant*, *eventueel*, *frappant*, *soepel*, die we ongaarne zouden missen, zijn in Vlaams-België weinig of niet gebruikelijk.

Wie nu het algemene beeld dat de nederlandse cultuurtaal ten aanzien van de franse invloed vertoont, vergelijkt met wat het franse element in het Duits en het Engels tot het algemene beeld van die talen bijdraagt, die komt in de verleiding, het Nederlands in dit opzicht iets als een middenpositie toe te wijzen tussen het Engels en het Duits. Het Engels, dat geen Engels meer zou zijn zonder zijn franse elementen; het Duits, waar de franse invloed vroeger wel sterk is geweest, maar hoe langer hoe meer met succes is teruggedrongen; daartussen het Nederlands, dat wel niet onbestaanbaar is zonder zijn franse elementen, maar er toch wat onnatuurlijk en onwaarschijnlijk uit zou zien, en iets van zijn kleur en zwier zou verliezen, als het er geheel van was ontdaan.

Toegeven aan die verleiding zou meer materiaal vereisen dan waarover ik op het ogenblik beschik. Maar daarmee is niet gezegd dat iemand die er zich toe wilde zetten om het Duits met het Nederlands te vergelijken op het punt van de franse invloed, inderdaad wel

een zo grote afstand tussen Nederlands en Duits zou waarnemen, dat de oppervlakkige indruk van die ‘middenpositie’ van aardige inval of pikante bewering tot goed gefundeerde en verantwoorde mening werd verstevigd. Zo'n vergelijking zou zich niet moeten beperken tot de zuiver franse woorden of woordelementen, maar ook moeten letten op ‘gallicismen’ die wij niet meer als zodanig herkennen, als *vertegenwoordigen* ‘representer’, *partij trekken van* ‘tiraner parti de’, *schoondochter* ‘belle-fille’, *kleinzoon* ‘petit-fils’, en talrijke termen van recht en handelsverkeer, die woordelijke ‘overzettingen’ uit het Frans zijn.

Zonder dan een ‘middenpositie’ van het Nederlands door voorbarig generaliseren of simplificeren te willen verdedigen, wil ik toch wijzen op één trek in het algemene taalbeeld, die zich met onze tegenwoordige kennis al duidelijk en goed verantwoord laat tekenen. Daarbij begeef ik me op het terrein van de woordvorming, die mag gelden als een facet van de lexicologie. Op dat terrein nu blijkt de sterke invloed van het Frans in de overneming van woordvormende elementen, die dan ook worden toegepast bij inheemse grondwoorden. Ook het Duits kent die intense inwerking van het Frans: het suffix *-ei* en *-erei* neemt er geen geringere plaats in dan *-ij* en *-erij* in het Nederlands, al heeft een ontwikkeling als in *razernij* en *zotternij* geen duitse parallel. En met de franse verbale uitgang *-eren*, die in het Duits *-ieren* luidt, vormen beide talen werkwoorden van inheemse grondwoorden: zoals het Nederlands *halveren* en *waarderen* kent, zo heeft het Duits *buchstabieren* en *stolzieren*.

Maar het Nederlands is veel verder gegaan dan het Duits in het ‘naturaliseren’ van franse suffixen. Het suffix *-ier*; met zijn uitbreiding tot *-enier*; in *tuinier*; *hovenier*; *valkenier*; *warmoezier* naast *warmoezenier*; heeft in het Duits zijn gelijke niet. De franse woorden op *-ier* die er overgenomen zijn, hebben aan het suffix geen verdere uitbreiding gegeven, en het is niet zonder belang hierbij op te merken dat in die franse woorden zoals *Bankier* en *Portier* het suffix zijn franse uitspraak behouden heeft. Verder is er in het Nederlands het suffix *-es(se)* dat, uitgegaan van franse woorden als *regentes*, *prinses*, zich uitgebreid heeft tot *zangeres* en *meesteres* en *voogdes*. Er is het suffix *-age*, dat eveneens een vrij ruime gebruikssfeer heeft gekregen bij nederlandse grondwoorden in afleidsels van het type *lekkage*, *tuigage*, *slijtage*. Frans van oorsprong, al is het dan in het Frans van germaanse herkomst, is ook *-aard* in *grijsaard* en *lafaard*, en als het in de vorm *-erd* (*flauwerd*, *sufferd*) aanraking krijgt of zelfs dooreen gaat lopen met het oudere *-er*; *-aar*; dan toont het daardoor slechts te meer, hoe vast het in het Nederlands zit. Frans van oorsprong is ook wel het prefix *her-*, in het Zuiden wat gewoner dan in het Noorden, en zich hier door zijn spellinguitspraak met [ɛ] als min of meer

geleerd aftekenend. Verder meen ik, dat we het uitgangspunt van het steeds zich uitbreidende suffix *-e* voor vrouwelijke persoonsnamen, in *studente* en *typiste* en *gaste* en *passagiere* en *ingelande* en wat niet al, ook moeten zoeken in het Frans, waar *châtelaine* staat naast *châtelain*, *étudiante* naast *étudiant*, *baronne* naast *baron*.

Zou het te veel gewaagd zijn om te voorspellen, dat een onderzoek naar een vocabularium, dat zoveel woorden met franse pre- en suffixen bevat, zo veel meer dan het duitse, zou uitwijzen dat het ook lexicografisch in wat ruimere zin, in woordgebruik en woordbetekenis, veel meer met Frans doorwerkt is dan het Duits? Zodat het inderdaad, hoe gewaagd, ja gezocht het op de eerste aanblik scheen, juist zou blijken om het Nederlands, ten aanzien van de franse invloed, een middenpositie te geven tussen Engels en Duits?

IV. Verleden en heden.

Er is in de geschiedenis van de drie germaanse talen een grote lijn waar te nemen, waarlangs elk van de drie zich heeft verwijderd van het gemeenschappelijke punt van uitgang. De afstand die het heden van het oudgermaanse verleden scheidt, is niet bij alle drie gelijk.

De germaanse talen zijn erfelijk belast met een eigenaardigheid die voor hun latere ontwikkeling diepgaande gevolgen heeft gehad: de klemtoon op de eerste syllabe van het woord. Dat was in de oude tijd bijna altijd de wortelsyllabe. Het zware accent op die syllabe heeft de minder beklemtoonde delen van het woord in de verdrukking gebracht. Als de middeperiode van de drie talen begint, is bijna alle nuancering van vocalisme in de minder beklemtoonde syllaben weg: zo goed als alles is samengevallen in een klinker die in het schrift met *e* is aangeduid, en waarvan de juiste klankwaarde niet nauwkeurig is vast te stellen. De centrale syllabe trekt steeds meer van de articulatiekracht op zich samen, en een korte klinker die in die centrale syllabe staat, wordt lang als die syllabe open is, d.w.z. als de klinker de syllabe sluit. Dat is gebeurd in verschillende perioden en naar de streken gedifferentieerd, maar de tendentie is er overal. En de resten van wat er aan vocalisme in de onbeklemtoonde lettergreep overblijft, krijgen het hoe langer hoe zwaarder te verduren; door syncope en apocope komen ze te vervallen, weer in verschillende tijden en in verschillende mate in de drie talen die we hier beschouwen. Er is een onmiskenbare tendentie naar eenlettergrepigheid van het niet samengestelde woord. Wat er op die manier afslijt en vervalt, dat zijn de 'uitgangen', de formeel-grammatische kenmerken aan het oudgermaanse woord. Zo is alles wat flexie was, in de ruimste zin, in het gedrang gekomen.

Een meer mechanische taalbeschouwing van een vroegere periode

aarzeld niet om de hier vluchtig geschetste klemtoonverhoudingen de o o r z a a k te noemen van die andere, meer de innerlijke structuur rakende ontwikkeling in de germaanse talen: het verval van de flexie. Zo durven we het nu niet meer te zeggen. Er is tegenwoordig zelfs een sterke neiging om juist andersom te redeneren: die flexie-uitgangen waren overbodig geworden, en daarom kon de algemene tendentie tot verzwakking van de eindsyllaben doorwerken.

Het is vooral niet mijn bedoeling, tot die mechanische beschouwing van vroeger terug te keren. Het is onmiskenbaar dat de functie die zulke zwakke eindstukjes van het woord hebben, ze voor ondergang kan behoeden tegen de algemene tendentie in: we zien dat overtuigend aan de lotgevallen van de eind-*e* in het Nederlands, een proces dat voor het grootste deel in de historische tijd verloopt. Maar toch kan het zijn nut hebben, die zware klemtoon van de hoofdlettergreep op de voorgrond te stellen. De verreikende gevolgen daarvan hebben in ieder geval de kwestie van de flexie-uitgangen aan de orde gesteld. Ze werden bedreigd, eerst met geringere onderlinge differentiatie doordat alle verschil in vocaaltimbre verviel, daarna met algehele verdwijning. En als het niet juist is, de o o r z a a k van het flexie-verval te zoeken in de mechanische verzwakking en vervaging van alles wat eindsyllabe was, dan mogen we toch wel zeggen dat het een niet zonder het ander is, dat het hele grammatisch beeld van de latere germaanse talen er anders zou hebben uitgezien, als niet die neiging tot centralisatie op één hoofdlettergreep door het initiale accent was gegeven. We zullen de waarheid het meest nabij komen, als we aannemen dat met de gestage doorwerking van het begin-accent hand in hand gaat een ingrijpende verandering in grammatische structuur.

Die verandering in grammatische structuur, die alle germaanse talen in meerdere of mindere mate hebben ondergaan, duiden we veelal aan met de zware term: overgang van het synthetische naar het analytische taaltype. Velerlei bijzonderheden en betrekkingen werden vroeger door vormveranderingen aan het woord zelf uitgedrukt. Aan de ene gotische vorm *habaidedeina* ‘zij zouden gehad hebben’ of ‘mochten zij hebben’ was ineens te herkennen: 1e dat het een vorm van een w e r k w o o r d was; 2e dat dat werkwoord behoorde tot een bepaalde conjugatiegroep, namelijk de z.g. z w a k k e conjugatie; 3e dat het behoorde tot een bepaalde k l a s s e van die groep; 4e het tempus; 5e de modus; 6e het getal; 7e de persoon. De deense taalgeleerde Otto Jespersen plaatst naast dat gotische woord het modern-Engelse *had*, en vindt dan dat laatste heel wat praktischer. Wilden we met hem disputeren over de vraag wat praktischer of omslachtiger is, dan zouden we terstond tegen zijn optimistische kijk op de ‘progress in language’ kunnen aanvoe-

ren dat het Engels op zijn minst twee woorden nodig heeft om dat *habaidedeina* weer te geven, nl. *they had*, en niet zelden nog meer, als *they might have* of *they should have* of *they might have had*.

Intussen geeft die engelse vertaling van het ‘synthetische’ gotische woord een goede illustratie van wat men te verstaan heeft onder de ontwikkeling naar het ‘analytische’ toe: door meer en kortere woorden wordt uitgedrukt wat vroeger in één lang woord lag, en daarbij worden - en hierin zou dan desgewenst een ‘progress’ zijn te erkennen - overbodige onderscheidingen weggewerkt.

Een ander voorbeeld, aan de substantiva ontleend. Een indogermaans substantivum bestond uit drie delen: de wortel, drager van de kernbetekenis, het stamsuffix, en de uitgang: de laatste kon drie grammatische categorieën tot uitdrukking brengen, het getal, de naamval en het genus. In het Gotisch is die deling in drieën al aanzienlijk verduisterd, maar althans de geleerde ontleder kan een genitief *anstais* ‘van de gunst’ nog splitsen in *anst + ai + s*, waarin *anst* de wortel is, *ai* het element dat het woord klasseert onder de *i*-stammen en tevens het doet kennen als een femininum, en *-s* de naamvals-uitgang. In het verloop van de germaanse taalgeschiedenis wordt het woord steeds minder op deze wijze ‘ontleedbaar’, en het trekt zich hoe langer hoe meer in tot wat vroeger de wortel was, de drager van de kernbetekenis. Daarmee gaat samen of is identiek een tendentie naar grotere regelmaat, naar afschaffing van overbodige onderscheidingen naar klassen en uitgangen. Want bij het nomen werden zulke differentiaties - in mindere mate bij het verbum, zoals we nog zullen zien - vooral uitgedrukt door bijzonderheden in de minder geaccentueerde syllaben.

De keerzijde van die vereenvoudiging in het vormensysteem is een verstrakking in de zinsbouw. Met dat woord ‘keerzijde’ is opzettelijk ter zijde gelaten de kwestie van oorzaak en gevolg. Want ook op dit punt was men vroeger eerder dan thans geneigd, in het verval van differentiaties die door de uitgangen tot uitdrukking kwamen, de o o r z a a k te zien van de grotere strengheid in de woordorde. Doordat, zo redeneerde men, de nominatief, de naamval van het subject, zich niet meer uiterlijk onderscheidde van de accusatief, de objectscasus, werd het nodig, subject en object te onderscheiden door de plaatsing in de zin. Of wel, om een voorbeeld aan de verbale flexie te ontleen: als persoon en getal niet meer onmiddellijk aan de verbale vorm zelf bleken, werd het nodig, door de woordschikking duidelijk te doen blijken, op welk onderwerp een verbale vorm betrekking had. Tegenwoordig is men meer geneigd, ook hier omgekeerd te redeneren, als volgt: doordat de woordschikking langzamerhand vast werd en de betrekkingen tussen de delen van de zin voldoende tot uitdrukking bracht, werd het overbodig, die betrekkingen ook

nog eens uit te drukken door vormveranderingen aan het woord zelf. En ook hier zal de waarheid wel in het midden liggen, en we zullen het wijst doen met alleen vast te stellen dat de twee, verval van de grammatische onderscheidingen aan het woord zelf en verstrakking van de volgorde der zinsdelen, hand in hand gaan. De grotere vrijheid van schikking, die er blijft ook in het huidig stadium van ontwikkeling als het woord zelf door uiterlijke kenmerken gedetermineerd is tot een bepaalde zinsdeelfunctie, kunnen we b.v. in het moderne Nederlands demonstreren aan sommige voornaamwoorden: *ik* is per se subjectsvorm en *mij* per se objectsvorm, al wordt dat verschil dan niet uitgedrukt door een ‘uitgang’; *Piet* en *Jan* daarentegen kunnen beide zijn. Dat verschil nu komt uit in een grotere vrijheid van schikking bij de voornaamwoordelijke vormen. Er is wel een zwaar contrastaccent nodig om de zin *Jan krijgt Piet daar niet voor zó* te spreken dat de hoorder *Piet* als subject opvat, en uit de gedrukte zin zal hij het nooit kunnen opmaken tenzij een uitvoerig en bijzonder duidelijk verband het uitwijst. Daarentegen is *Mij krijgt Piet daar niet voor*; hetzij gesproken hetzij gedrukt, ondubbelzinnig en onmiddellijk duidelijk: hier is *Piet* subject.

Hand in hand gaan dus de twee: naarmate het woord op zichzelf minder betrekkingen kan uitdrukken, naarmate het minder vangarmen uitsteekt naar andere delen van de zin, naar die mate moeten die betrekkingen op andere wijze tot uitdrukking komen. Een door elkaar geschudde zin, waarin men van het ene eind naar het andere moet gaan uitzoeken wat bijeenhoort, zoals dat in een latijnse hexameter mogelijk was, kan een moderne taal zich niet meer veroorloven. Het extreme voorbeeld van de hexameter mag wat geforceerd aandoen, dat geldt niet voor een andere bijzonderheid die het Latijn, dank zij zijn morfologische rijkdom, zich veroorloven kon: de zinschikking kon dienstbaar gemaakt worden aan fijne stilistische schakeringen. In een moderne germaanse taal is dat veel minder mogelijk, omdat de woordvolgorde grotendeels van lenig stilisticum verstrakt is tot streng geregeld grammatisch middel. Stilistische variaties als *Petrus amat Paulum, Amat Paulum Petrus, Paulum amat Petrus*, waarin het precieuze latijnse proza een waardevol effect kon leggen, zijn in het Nederlands niet meer mogelijk. In *Piet slaat Jan* is *Piet* onderwerp, en bij omzetting tot *Jan slaat Piet* is *Jan* het, en komt de persoonsvorm van het werkwoord voorop, *Slaat Piet Jan*, dan wordt het een vraagzin.

Is dan in het algemeen de woordschikking verstrengd en verstrakt, zeer verruimd zijn door de ontwikkeling van de moderne germaanse talen de mogelijkheden van woordvorming. Naarmate het afzonderlijke woord minder scherp werd afgegrensd door een vereiste uitgang, en naarmate de formele scheiding tussen de verschillende

woordklassen met het verval van de scheidingsmerken vager werd, naar die mate werd het gemakkelijker, samenstellingen en ook afleidingen van een bepaald type te vermenigvuldigen en nieuwe typen te maken. Ieder spreker kan zonder dralen voor het eerst woorden maken als *tarweveld*, *houtverkoop*, *keukenwerk*, zonder dat de hoorder dat ook maar een ogenblik gedurfd zal vinden of over de betekenis van het voor het eerst gehoorde woord zal aarzelen. Een heel nieuw type van samenstelling, nl. dat van verbale stam plus substantief, kon zo in het Nederlands gemakkelijk opkomen: *sputwater*, *leesplank*, enz. enz. Het ‘synthetische’ Latijn moest zich in zulke gevallen behelpen met genitiefverbindingen of participiale constructies. *Amor patriae* en *aqua potanda* kan men met goed recht ‘analytischer’ noemen dan *vaderlandsliefde* en *drinkwater*.

Dat is een neiging tot concentratie, die in het ontwikkelingsproces van de germaanse talen mag beschouwd worden als een reactie tegen de analytische verbrokkeling, een verbrokkeling die zich sterk openbaart in de talrijke voorzetselconstructies die de oude ‘synthetische’ naamvallen moeten vervangen. Die reactie spreekt in de moderne germaanse talen veel duidelijker dan in de romaanse: wie de franse verbindingen *pot au lait* en *invalide de guerre* vergelijkt met de nederlandse samenstellingen *melkkan* en *oorlogsinvalide*, ziet het verschil. Wij zullen zulke synthetische reacties wel meer ontmoeten: hier is er alvast op gewezen om niet de indruk te vestigen alsof met de algemene en simplistische formule ‘van synthetisch naar analytisch’ alles zou zijn gezegd.

Na deze grote lijnen met alle voorzichtigheid te hebben getrokken, zullen we in bijzonderheden nagaan hoever en in welk tempo de drie talen langs die lijnen zijn gegaan, waarbij telkens zal blijken dat die lijnen merkwaardige bochten vertonen. Zo een beschouwing voert ons dus op het terrein van de historische grammatica. In de historische grammatica nu van de germaanse talen neemt gewoonlijk de geschiedenis van de klanken een zeer grote plaats in, en terecht. Het zou zeker de moeite lonen, ook deze kant van de ontwikkeling te volgen, vooral om te laten zien hoever elk van de drie talen van het oergermaanse klankensysteem is afgeweken. Maar dat zou wel voeren in technische bijzonderheden, die voor het doel dat hier is gesteld, van minder belang zijn. Hier kunnen we volstaan met in het kort te wijzen op de gevolgen van het klankverloop voor het algemene aspect van het woord. Daarbij springt terstond in het oog, dat het Engels van de drie het verst is gegaan in de reductie van de eindlettergrepen, zodat men zonder veel overdrijving kan zeggen dat het enkelvoudige, niet samengestelde of afgeleide engelse woord, voorzover germaans van oorsprong, eenlettergrepig is: gevallen als *father*, *mother*, *bosom*, *bottom* zijn zeldzaam. Het Duits en het Nederlands gaan tegenover

het Engels samen in de tweesyllabigheid van de infinitief *slapen, werken*, waarbij dan niet vergeten mag worden dat in het gesproken Nederlands de tweede syllabe al weer is aangevreten door de apocopering van de *-n*: *slape, werke*. Verder heeft het Duits in ruime mate substantieven op *-e* van het type *Ehre, Treue, Sühne* e.d., die er in het Engels helemaal niet meer zijn, terwijl in het Nederlands die *-e* alleen gebleven is in resten, waar voor dat blijven veelal bijzondere redenen zijn aan te wijzen, b.v. drang naar duidelijkheid bij een suffix (*breedte, dikte, zwaarte*); vermijding van homoniemen als bij *aarde* tegenover *aard, wedde* tegenover *wet*; gebruik van de woorden in archaïsche stijl als *ere, vreeze*; handhaving van de lange naast de korte vorm door economische toepassing van de dubbelheid tot een betekenisnuancering als bij *sprake* naast *spraak, klove* naast *kloof, proeve* naast *proef*. Dat waren allemaal wat men zou kunnen noemen ‘lexicalische’ woorden, en in de keus ligt een zekere willekeur. Betrekken we ook flexievormen in de beschouwing, dan treft terstond de *-e* in het Duits in werkwoordsvormen als *ich nehme* tegenover *ik neem*, waar het Nederlands al op de stam is gekomen. De bijzonderheden evenwel van de verbogen vormen komen verderop nader ter sprake. De hier gegeven vluchtige beschouwingen over wat we dan maar het lexicalische woord noemen, geven het recht om aan het Nederlands ten aanzien van deze algemene trek in het woordbeeld een middenpositie toe te kennen tussen Engels en Duits, al zal het wel niet het juiste midden zijn, maar een plaats wat over de helft naar het Duits toe.

Voor de karakteristiek van het tegenwoordige woorduiterlijk zijn de bijzonderheden van de klankhistorische ontwikkeling in de woordkern van minder belang. Wel mag hier even herinnerd worden aan wat hiervóór al is opgemerkt, nl. dat het klanksysteem van het Engels, vooral het vocalisme, sedert het gemeenschappelijk germaans verleden zeer ingrijpende wijzigingen heeft ondergaan, waardoor de verwantschap tussen het Engels en de twee continentale talen niet meer zo onmiddellijk spreekt als die tussen de twee laatste onderling. Het zijn die ingrijpende klankveranderingen, die de spelling niet heeft kunnen bijhouden, waardoor de orthografie van het Engels, zoals we al zagen, zo hopeloos inadequaet is geworden, en waardoor het Engels op dat punt tegenover de twee andere talen wel zeer apart staat.

V. Het naamwoord.

Bij de meer in bijzonderheden gaande beschouwing die nu volgt, zijn de feiten gegroepeerd naar de gangbare indeling van grammatische handboeken: morfologie, woordvorming en syntaxis.

We beginnen met het nomen, het substantief en het adjectief. Van-

ouds waren aan het nomen drie grammatische categorieën uitgedrukt:

1. het genus, of wel, met de niet ongevaarlijke nederlandse term, het ‘geslacht’, iets minder gevaarlijk het ‘grammatisch geslacht’;
2. de casus of naamval;
3. de numerus, het getal.

1. *Het genus.*

De genera, vanouds drie in getal, kwamen bij het substantief tot uitdrukking:

- a. door formele kenmerken aan het substantief zelf en aan adnominale woorden;
- b. door de pronomina die op het substantief betrekking hebben.

Hoe meer we de tegenwoordige tijd naderen, hoe meer de onder a. bedoelde genusaanduiding naar de adnominale woorden verschuift. Aan de gotische vorm *gumans* ‘mannen’, nominativus pluralis, was zonder verder verband nog te zien dat het een masculinum was; aan got. *dagis* ‘van de dag’ althans dat het geen femininum was. In het Middelnederlands is aan de meervoudsvorm *daghe* op zichzelf niet meer te zien dat het woord *dach* een masculinum is. Het genus blijkt zelfs in het meervoud ook niet meer aan begeleidende adnominale woorden; wel nog, in sommige vormen althans, in het enkelvoud: *enen sconen dach* laat omtrent het masculiene genus van *dach* geen twijfel meer. Die toenemende noodzakelijkheid van adnominale woorden markeert enerzijds het geleidelijk verzwakken van de grammatische genusonderscheiding, anderzijds een verschuiving van de hele taalstructuur naar het analytische toe.

Volkomen levend is de formele aanduiding van de oude drie genera in het Duits, al is dan, over het geheel genomen, een adnominaal woord wel onontbeerlijk: *der Stuhl, die Bank, das Haus*; maar vormen als *des Tages, dem Tage* zijn toch nog voorbeelden van gedeeltelijke genusaanduiding aan het woord zelf: men ziet immers daaraan terstond dat het woord *Tag* geen femininum is. Aan het andere uiteinde ligt het Engels, dat geen genus meer kent. Alleen kan in het gebruik van de pronomina *he, she* of *it* iets als een genusonderscheiding tot uiting komen, maar dan toch naar gezichtspunten die met de traditionele weinig meer gemeen hebben, en de genusonderscheiding, als men die dan nog zo mag noemen, in het Engels maken tot een levende classificatie, gegrond op de betekenis van de woorden, in tegenstelling met het grotendeels mechanisch-formele karakter dat de genus-classificatie in het Duits heeft, en trouwens ook al had in de oudste historische overlevering van de indogermaanse talen.

Het Nederlands staat tussen beide. In de eerste plaats zijn de formele kenmerken van het genus aan het woord zelf geheel verdwenen behoudens in enkele oude casusverbindingen als *des daags*, *van goeden huize*, die althans herinneren aan de tijd dat er nog een femininum bestond en dat femininum door hun vorm uitsluiten. Maar overigens moeten we constateren dat het onderscheid tussen masculinum en femininum, èn in eigen vorm èn in begeleidende adnominale woorden, weg is: er bestaat alleen een ‘genus commune’ tegenover het oude neutrum, er is alleen, om het te noemen naar begeleidende pronomina, een *die*-genus en een *dat*-genus.

Maar in het gebruik van de vervangende of aanduidende pronomina handhaaft zich nog enigszins de oude onderscheiding tussen masculinum en femininum. Die steunt op de traditie van de schrijftaal, waarin tot in de 20e eeuw toe, ook in de vorm van adnominale woorden, die onderscheiding werd vastgehouden. Een wankel steun, waarop een jongere generatie zich niet meer kan verlaten, zodat het zoeken en tasten naar niet meer gevoelde maatstaven leidt tot vreemde verschuivingen en ontsporingen, vooral in het gebruik van *zij* en *haar*, waarvan Roven ons in talrijke publikaties zonderlinge voorbeelden heeft laten zien: grotendeels trouwens alleen papieren feitjes. Een degelijker steun vindt de voornaamwoordelijke genus-onderscheiding in het taalgevoel van Zuidnederlanders, die het masculinum en femininum nog levend kennen.

Afgezien van de pronominale kwestie is de toestand van het moderne Nederlands dezelfde als die in het moderne Deens, maar het Deens is zo gelukkig dat het de tegenhangers van *hij* en *zij* alleen gebruikt met betrekking tot personen en een heel enkele maal tot dieren, maar overigens een volkomen neutraal pronomen *den* heeft, dat vrij is van alle associatie aan een oud genus- en een nog levend sekse-onderscheid, en dus uitstekend voor de aanduiding bij woorden van het genus commune kan dienen. Zo gelukkig is het Nederlands niet, en zo zitten we met het ‘pronominale probleem’: in het Noorden weifeling in geschrifte tussen aansluiting bij de gesproken taal en vasthouden aan de schrijftaaltraditie; een proces dat onbevanger beschouwing verdient dan het tot 1946 ten deel is gevallen, omdat het vóór de wettelijke invoering van de nieuwe spelling met de z.g. ‘regel’ van aansluiting bij het ‘beschaafde spraakgebruik’ wel wat simplistisch werd afgedaan.

Hier is het intussen niet de plaats om op de bijzonderheden daarvan nader in te gaan. Wij gaan nu over tot een andere grammatische categorie aan het nomen, die eveneens bij de spellingstrijd in het geding is geweest, maar voor de eerlijke beschouwer toch geen moeilijkheden behoefde op te leveren, nl.:

2. *De casus.*

Letten we eerst op het oude verschil tussen subjects- en objectscasus, dan stellen we voor het Engels vast dat aan het substantief zelf van die casus-onderscheiding niets te merken is, en dat ook in de adnominale woorden, lidwoorden, voornaamwoorden en adjectiva, alle casusverschil is opgegeven. Het Duits staat met *der, des, dem, den* enz., en met zijn gecompliceerde buiging van het adjectief aan het andere uiterste, al mogen we niet uit het oog verliezen dat de genitief in gesproken taal en daarbij aansluitende geschreven taal aan het wijken is voor de voorzetselverbinding met *von*. Daartegenover staat echter dat bij een talrijke groep van substantiva, en waarbij zich vreemde woorden op *-ant, -ast, -ent, -loge, -soph* en vele andere hebben aangesloten, de subjectscasus nog aan het woord zelf van de objectscasus wordt onderscheiden. In verval is de onderscheiding, boven al genoemd, tussen accusatief en datief aan het woord zelf als in *dem Tage* en *den Tag*, maar ook hiervan is, althans in schriftelijk gebruik, toch wel zoveel over dat men nog niet van ‘resten’ kan spreken. In hoeverre dit alles voortzetting is van een oude toestand, dan wel berust op jongere grammatische regeling, kan hier buiten beschouwing blijven; het feit is er, en het draagt bij tot het ouderwets aanzien van het duitse flexiesysteem.

Het gesproken Nederlands staat vrijwel op hetzelfde standpunt als het Engels. Van een subjects- tegenover een objectscasus is noch bij het substantief noch bij adnominale woorden meer sprake, ook niet bij die Nederlands-sprekenden die het onderscheid tussen de drie *g e n e r a* nog levend kennen. De oude genitief, die in het Duits nog een behoorlijk bestaan leidt, is in gesproken Nederlands beperkt tot vaste verbindingen als *de heer des huizes, 's rijks kas*, en behalve in opzettelijk schertsend gebruik niet meer productief. Het ene archaïsme steunt in zulke verbindingen soms het andere: zo zijn er nog povere resten in te zien van de zwakke genitief, b.v. *een zaak des harten*. Hoe langer hoe meer wijken echter deze antiquiteiten terug naar het papier. Voorlopig is ook het papier het gebied van *der, dier* en *dezer*, en vrijwel evenzo van *wiens* en *wier*; maar het gebruik vooral van *der* is toch wel zo belangrijk dat het een afzonderlijke beschouwing verdient; die het dan ook straks zal krijgen.

Hier spreken we eerst over een speciale genitief die zonder hulp van adnominale woorden tot uitdrukking komt bij bepaalde substantieven, vooral eigennamen van personen of verwantschapsnamen en enkele andere die daarmee op één lijn staan: *Maries hoed, ooms erfenis, buurmans hond, mijn vrouws vermogen*, en nu en dan ook wel bij namen van huisdieren, die dan trouwens vrij ‘persoonlijk’ worden gewaardeerd en veelal ‘menselijke’ namen dragen als *Hector, Pluto, Hertha, enz.* Daarbij sluiten zich aan namen van staten als *Engelands*

macht, Amerika's expansie. Er is reden om deze genitief te onderscheiden van de 'oude'. Wel is de -s zonder enige twijfel de -s van de oude genitief, maar zijn terrein is verengd en verlegd. Verengd omdat hij kennelijk tot een vrij goed te omschrijven groep van substantiva is beperkt. Verlegd omdat het genusmerk eraf is: de oude genitief immers kon niet bij feminina gebruikt worden, paste dus ook niet bij namen van vrouwelijke personen.

Deze steeds vooropgeplaatste genitief heeft in gesproken taal wel een ernstige concurrent in wat Royen aardig heeft genoemd de 'genitief in de dop', *Marie d'r hoed, Pluto z'n mand*, die op het papier nog slechts met aarzeling wordt gehanteerd omdat *z'n* wel wat losgeknoopt aandoet, en *d'r* helemaal niet aanvaardbaar is, terwijl het officiële *haar* in *Marie haar hoed* of *zijn* in *Pluto zijn mand* door hun onwennigheid bijna tot misverstanden zouden aanleiding geven. Hoe dat zij, de concurrentie van de genitieven in de dop is in algemene omgangstaal wel zo ernstig dat men soms twijfelt of *Maries hoed* en *Pluto's mand* niet beter tot de 'bijzondere stijl' zouden moeten worden gerekend. Maar dan toch niet zo 'bijzonder', dat de 'echte' genitief niet als levend taalgebruik zou kunnen worden aangemerkt: ook aan overwegend schriftelijk gebruik mag niet alle 'leven' worden ontzegd. Wel moet de achtergeplaatste genitief van het type *een man Gods* als archaïstisch gelden, of ten uiterste als beperkt tot de verbinding met *God*: in bepaalde taalsfeer is hij immers in die verbinding enigermate productief: *de macht Gods, de daden Gods*.

Het Duits is met dergelijke genitieven veel gemakkelijker. Voorgeplaatst zijn ze heel gewoon: *Johanns Bücher, Goethes Werke*, maar ook achtergeplaatst zijn ze in enigszins betogende taal alleszins gangbaar: *die Anschauung Lachmanns, die Sprachen Europas*. De toestand is in feite zo, dat deze genitieven in het geheel van het duitse flexiesysteem weinig merkwaardigs hebben, weinig meer zijn dan een bijzonder geval van de algemeen gangbare genitief. Als iets bijzonders zou alleen op te merken zijn, dat de eigennaam geen uitgang krijgt, als een adnominaal woord voorafgaat dat al als genitief formeel gekenmerkt is: *die Bücher des Johann, die Werke des jungen Goethe*, waaruit blijkt dat eigennamen zich ten aanzien van de flexie toch wel enigszins afwijkend gedragen, en ook de vorm *Johanns Bücher* het stempel krijgt van een specifieke eigenaamsflexie. Ook valt op te merken dat de overigens zo karakteristiek masculiene genitief-s in deze verbindingen zich ook bij namen van vrouwen voordoet: *Mutters Geschenke, Friedas Hut*.

Meer reden is er om een soortgelijke genitief in het Engels te bezien, waar hij meer in het oog valt vanwege de geringe omvang van alle flexie in die taal. Hier heeft deze genitief een aanmerkelijk groter gebruikssfeer dan in het Nederlands. Wel is hij in de verbin-

ding met een substantief beperkt tot de vooropplaatsing: *John's book, Mary's hat*, maar hij breidt zich ook uit tot persoonsnamen die men niet eigennamen kan noemen, en als gewone appellatieven door het lidwoord worden voorafgegaan: *the Queen's English, the King's highway*. Ook bij diernamen wordt hij gebruikt: *a dog's head*, en bij namen van maten, tijden enz., als in *a pound's weight, an hour's work*. Bovendien is hij niet tot de attributieve verbinding beperkt, maar komt ook in vrijer gebruik voor: *his men and his money were the King's; this book is my brother's; something white with long ears like a cat's*. Kan men in veel van zulke gevallen - trouwens niet in alle - dan wel een substantief uit het verband aanvullen, b.v. in *this book is my brother's book*, zulk gebruik toont toch dat de casus leniger, soepeler, minder gebonden is dan in het Nederlands. In literaire taal komt hij ook bij zaaknamen rijkelijk voor: *the cloud's shape; they left their country for their country's good*; en een verbinding als *the ship's crew* kan nauwelijks literair heten.

Zouden we niet in het standhouden en opkomen en zich uitbreiden van die genitief, in het Nederlands nog beperkt (maar daar dan toch met de meer gemeenzame, en dezelfde strekking hebbende 'genitief in de dop', *Jan z'n boek, de koning z'n paleis*, naast zich), in het Engels veel ruimer al, een reactie mogen zien tegen de al te grote verbroekeling die het analytische taaltipe meebrengt? Het is toch een winst dat men niet genoodzaakt is, te zeggen *the dog knew the sound of the voice of his master*, maar zeggen kan *the dog knew the sound of his master's voice*.

Diezelfde drang nu tot meerdere concentratie, tot reactie tegen het al te zeer in voorzetselverbindingen verbroekelen van de zin, zien we in het Nederlands werkzaam bij het voortbestaan en zich uitbreiden van de genitief met *der*, al is die dan voorlopig nog tot geschreven taal beperkt. Het is wat bezwaarlijk, constructies te maken als *de rapporten van de leerlingen van de hoogste klassen van de middelbare scholen*, en daartoe komt men toch licht bij het bouwen van een niet al te eenvoudige zin. Men kan trachten, die ophoping te vermijden, en naar een andere constructie zoeken. Maar als dat zoeken te veel tijd kost, en de aard van de tekst een enigszins zakelijke strenge redactie vereist, b.v. bij wetten en besluiten, wie zal het dan de steller euvel duiden, als hij enkele *vannen* door het geriefelijke *der* wegwerkt, te meer omdat er zovele *aanen* en *innen* en *oppen* zijn die hij niet kan wegwerken, en die op hun wijze ertoe bijdragen dat de zin van voorzetselverbinding tot voorzetselverbinding voortkrukt! Zijn we al niet aan de grens met een titel van een besluit als de volgende, waarnaar men waarlijk niet lang hoeft te zoeken: *Besluit van den 15den Januari 1935 .... tot uitvoering van artikel .... en artikel 9 der wet van .... tot bescherming van leerlingen tegen de gevolgen*

van besmettelijke ziekten van personeel van inrichtingen van onderwijs? Is het niet een uitkomst dat *van de wet* althans door *der wet* kon worden weggewerkt?

Dat juist dat *der* standhoudt en gestadig terrein wint, terwijl *des* niet meer productief is, vindt zijn gerede verklaring hierin dat *des* ook een genitiefmerk aan het substantief zelf verlangt, waardoor de hele verbinding wel een erg archaïstisch aanzien krijgt: *des stoels, des bergs* wil er niet meer in. Maar *der*, dat bovendien het gemak heeft van voor enkel- en meervoud beide te kunnen dienen, laat het substantief ongerept. En het is heel goed begrijpelijk dat het de oude grenzen gaat doorbreken, vooral bij jongeren die het grammatische controle-orgaan missen, en tegen *ter opluistering der feestavond* of *de gevolgen der sterke aandrang* geen bezwaar meer voelen, misschien zelfs *aan de vrouw der hoofdcommissaris* geen noemenswaardige aanstoot nemen.

Het Duits hoeft naar middelen tot concentratie niet te zoeken, en heeft bij het toepassen daarvan geen grammatische ontsporingen te vrezen. Volop geeft de genitief, en ook enigszins de datief, in alle drie genera, gelegenheid om voorzetselkluwens te vermijden. Zelfs is het in geschrifte nog zo, dat het vervangen van de genitief door een voorzetselconstructie wat los en minder verzorgd aandoet. Het Engels en het Nederlands bewaren een oude genitief in ten dele nieuwe functie, ginds met ruimer, hier met beperkter mogelijkheden. Bovendien kent het Nederlands zijn ‘genitief in de dop’, eveneens met voorlopig bescheiden gebruikssfeer, en heeft althans het geschreven Nederlands een oude genitief in volle exploitatie, die echter zijn oude grammatische grenzen forceert. Het is vooral die laatste, die ons min of meer het recht geeft, het Nederlands op het punt van de casus een positie toe te wijzen tussen Engels en Duits, die evenwel geen middenpositie kan heten, omdat het Nederlands veel dichter staat bij het Engels dan bij het Duits.

3. De numerus.

Ten slotte moeten we nog spreken over de derde grammatische categorie die aan het substantief tot uiting komt, de numerus, het getal. In de wijze waarop het getal wordt uitgedrukt, lijkt op het eerste gezicht de middenpositie van het Nederlands heel duidelijk. In het Duits is de veelvormigheid bijna verwarrend. De bijzonderheden van al die klassen en uitgangen zijn bekend genoeg; we hoeven ze hier niet uit te stallen. Met enige nadruk wil ik alleen herinneren aan de umlaut als kenmerk van het meervoud: een antiqiteit die in de meeste gevallen bovendien overbodig en oneconomisch is, omdat het meervoud al op een andere manier aan het woord blijkt; uit een oogpunt van grammatische efficiency is hij goed verantwoord

alleen in zulke gevallen als *Faden/Fäden, Vater/Väter*, waar alleen de umlaut de meervoudsexponent is. Voor het hele grammatische beeld is het van belang, dat die klinkerwisseling tussen enkel- en meervoud geenszins zich voordoet als een historische rest, die langzamerhand opgeruimd zal worden, maar in actieve dienst wordt gesteld bij ontleende woorden als *Kardinal/Kardinäle, Kanal/Kanäle*.

Aan de andere kant staat het Engels met zijn bijna uniforme *-s*. De gemakkelijk doorzichtige en eenvoudig hanteerbare fonetische varianten *-z* (in *hands, dogs* enz.) en *-iz* (*boxes, houses* enz.) beletten niet van een uniforme uitgang te spreken. We zien daarbij af van enkele geleerde pluralia als *genii, media* e.d. Maar de wonderlijke anomalieën *oxen* en *children*, en de nog vreemdere *louse/lice, mouse/mice, goose/geese* zijn daar om ons voor te houden dat men in zaken van taalontwikkeling nooit generaliseren mag. Opzettelijk plaats ik de woorden voor 'luis' en 'muis' en 'gans' voorop: men zou toch verwachten dat zulke weinig gebruikte woorden tegen de algemene nivellering en uniformisering geen weerstand hadden kunnen bieden. Gemakkelijker is de uitzonderingspositie van *men* en *women* te begrijpen, en desnoods ook nog die van *foot/feet* en *tooth/teeth*. Dat het zoeken naar oorzaken voor de onregelmatigheid zo weinig oplevert, accentueert het zonderlinge van die onregelmatigheden slechts te meer.

Zulke zonderlingheden biedt het Nederlands niet. Een enkel *smid/smeden, schip/schepen, stad/steden* kan er niet mee vergeleken worden, en nog minder *dak/daken* tegenover *tak/takken* of *hol/holen* tegenover *tol/tollen*. Al moeten we erkennen dat er heel wat van die klinkerwisselingen tussen enkel- en meervoud voorkomen, juist van een type waarbij het Duits veelal de twee getalsvormen gelijk van klinker heeft gemaakt; klinkerwisselingen die, evengoed als de duitse pluralia met umlaut plus een uitgang, het meervoud nodeloos dubbel van het enkelvoud differentiëren, - ze doen toch niet zo wild onregelmatig aan als het engelse *foot/feet*, omdat ze in het algemene schema in zoverre passen dat ze een van de normale meervoudsuitgangen hebben.

De normale meervoudsuitgangen: het is tijd dat we daartoe overgaan, om niet door vooropstelling van het abnormale van het Nederlands een scheefgetrokken beeld te geven. Wanneer we hier, evenals bij het Engels, geleerde pluralia als *musea, musici* e.d. buiten beschouwing laten, dan is de toestand als volgt. Er is een kleine, gesloten groep die de meervoudsuitgang *-eren* heeft, waarnaast sommige beschaafd sprekenden met oostelijk dialectisch substraat het ook nog wagen met het oude *-er* in *kinder* en *kalver*, al zullen ze die vormen nooit schrijven. De gewone meervoudsuitgangen zijn, in de geschreven vorm, *-s* en *-en*, waarbij dan nog *-n* als variant van de laatste te

noemen is bij woorden op *-e*: *gemeente/gemeenten* enz. In de geschreven vorm: in de gesproken werkelijkheid is *-en* bij de meeste beschaafde sprekers *-e*, en het is een gevoelig punt, of *hoede*, *jasse* nu eigenlijk de beschaafde spreekvorm mag heten, en *hoeden* en *jassen* de of bijzonder verzorgde of gewestelijk getinte. Dat tere punt kunnen we hier laten rusten, evenwel niet zonder opgemerkt te hebben dat die *-e* zo vast en zo reëel blijkt, dat de *-n* zich zelfs bij woorden die in het enkelvoud op *-e* uitgaan, zoals *ziekte*, *dienstbode* niet voldoende heeft kunnen handhaven om het meervoud hoorbaar van het enkelvoud te laten verschillen, en de pluralisering met *-s* bij zulke woorden gaandeweg gewoner wordt: *ziektes*, *dienstbodes*. Iets ‘gewoons’ in andere zin blijft er nog wel aan; wat met *dienstbodes* kan, zo grif kan dat *dienstboden* archaïstisch gaat aandoen, dat kan met *gedachtes* of *gaves* nog niet. En hiermee is tegelijk een eigenaardigheid in de nederlandse meervoudsvorming geraakt die van belang is voor het hele hoofdstuk uit de grammatica, en niet alleen op te merken is bij de woorden op *-e*, namelijk een vrij geringe mate van eenvoud en regelmaat. Behoorlijk hanteerbare regels voor *-s* dan wel *-en* zijn niet te geven: we komen niet verder dan het vaststellen van zekere tendenties. Zo'n tendentie is b.v. deze, dat, als we het *-en*-meervoud als het normale beschouwen - wat overigens meer op historische dan op eigentijds-grammatische overwegingen berust - er een sterke neiging tot het *-s*-meervoud is te constateren bij woorden die op *-en*, *-em*, *-el* en *-er* uitgaan. Niet zeldzaam is het, dat bij hetzelfde woord twee meervoudsvormen voorkomen, en dat maakt de toestand vooral niet eenvoudiger. Soms is dat dubbele meervoud in zoverre slechts schijnbaar, dat er een betekenisverschil bestaat, zoals in het bekende *portiers* naast *portieren*, waar men met goed recht van twee homoniemen kan spreken, en een verschillend meervoud dus weinig bevreemdend is. Maar als zo'n betekenisverschil aan het groeien is, zoals in *tekens* naast *tekenen*, of nog niet meer is dan een verschil in stijlsfeer of appreciatie, zoals bij *leraars* en *leraren*, *eigenaars* naast *eigenaren*, *martelaars* naast *martelaren*, *studiën* naast *studies*, *types* naast *typen* en zovele andere gevallen, ja als het moeilijk valt enig verschil welk dan ook vast te stellen zoals bij *aardappelen* naast *aardappels*, dan blijkt wel dat de nederlandse meervoudsvorming heel wat ingewikkelder is dan men zou afleiden uit de niet onjuiste mededeling dat er in het Nederlands maar twee produktieve meervoudsuitgangen zijn. Men gaat zich afvragen, bij die subtiele maar niettemin reële nuances als waarvan hier maar enkele voorbeelden zijn genoemd, of men niet van het zuiver grammatische op het stilistische terrein komt. En als men die vraag bevestigend beantwoordt, dan kan men die fijne nuanceringsen een kostbaar bezit achten, en er eën verlies in zien als ze zouden worden uitgewist. Of

wel, als men wat zakelijker de toestand bekijkt, het van belang achten, het interessante proces te volgen dat langzamerhand de contouren van die dubbelheid strakker maakt, en de twee meervoudsvormen tegenover elkaar in een zo strikte oppositie brengt, dat men ze beschouwen kan als alleen eigen te zijn elk aan zijn eigen woord, dat van het ‘andere’ gelijklopende woord semantisch duidelijk is gedifferentieerd. Waarmee dan de stilistische nuancering tussen de twee meervouden uitgegroeid is tot een zuiver grammatische onderscheiding.

In ieder geval moet aan deze merkwaardig onvaste toestand in het Nederlands alle aandacht worden geschonken bij een poging tot kenschetsing van het grammatische beeld van het Nederlands tegenover het Engels en het Duits. Het Engels is, op enkele vreemde uitzonderingen na, eenvoudig, eenvormig, zakelijk en systematisch. Het Duits is veelvormig, maar ook systematisch. Het Nederlands houdt, wat de hoeveelheid van vormen betreft, wel ongeveer het midden tussen het Engels en het Duits, maar het is onsystematisch, in zeker opzicht artistiek onsystematisch. Men kan wel wat algemene fonetische principes vinden die op de keus van *-s* of *-en* invloed hebben, maar men kan niet zeggen dat ze die keus streng bepalen. Heeft het Duits de oude vormenrijkdom in geregelde systematiek vastgelegd, heeft het Engels de veelvormigheid tot strakke en praktische uniformiteit vereenvoudigd, in het Nederlands is de meervoudsvorming bij een vrij groot aantal woorden labiel, er is beweging en verschuiving in, leven als men wil, en wel zodanig dat we die beweging voorlopig nog niet op een vast geordende toestand zien uitlopen.

Het *adjectief* nam vanouds als adnominaal woord deel aan de grammatische uitrusting van het begeleide substantief, het hielp mee om daaraan de grammatische categorieën tot uitdrukking te brengen. Dezelfde drie categorieën immers die het substantief kende, kende ook het adjectief, en die werden aanvankelijk op dezelfde veelvormige en veelsoortige wijze uitgedrukt. Veelvormiger zelfs in zoverre het adjectief verschillend werd gedeclineerd naar de verschillende verbindingen die het in de zin kon aangaan. Dat laatste verschil, het onderscheid tussen de z.g. ‘zwakke’ en ‘sterke’ declinatie, heeft lang stand gehouden, in tegenstelling met de onderscheiding naar de stamklassen (*a*-stammen, *i*-stammen enz.) Al in het Gotisch zien we een begin van ineenvloeien van die stamklassen, en in het oude Westgermaans is het aantal al flink ingekrompen, terwijl het onderscheid tussen zwak en sterk nog vrij stevig staat.

Heeft dus het adjectief veel met het substantief gemeen, het grammatisch gedrag van beide loopt toch in de germaanse oudheid al zo

uiteen, en is ook in het verdere verloop zozeer zijn eigen gang gegaan, dat er alle reden is, het even afzonderlijk te bezien.

De oude morfologische rijkdom is wel het radikaalst gereduceerd in het Engels. Het adjectief is eenvoudig een onbuigbaar woord geworden. Men zou het, met een indeling die bij oudere taalstadia wel wordt toegepast op de woorden naar hun grammatische vormen, de indeling in nomina en pronomina, verba en ‘partikels’, d.w.z. onbuigbare woorden, zonder bezwaar tot de partikels kunnen rekenen. Alleen de comparatie, de ‘trappen van vergelijking’, herinneren nog aan wat er vroeger zoal met het adjectief gebeuren kon. En die comparatie is een feit van woordvorming, niet van morfologie.

Het Duits heeft de oude vormenrijkdom wel op eigenaardige wijze gesystematiseerd in de strenge differentiatie van buiging naar gelang van het voorafgaande of niet voorafgaande lidwoord of voornaamwoord (*der gute Mann, guter Mann, ein guter Mann, die guten Männer, gute Männer*; enz.), maar zo goed als niet gereduceerd. Van de oude indeling naar stamklassen is wel weinig meer te zien - al wijken sommige adjectiva, *blöde, böse, gäbe, behende, müde* enz., door hun *-e* aan het eind op antieke wijze van het algemene schema af -, maar de categorieën genus en casus en numerus worden even scherp als in de oudgermaanse tijd, door de juist genoemde regularisering van de buiging met en zonder ‘Bestimmwort’ hier en daar zelfs scherper, aan het adjectief uitgedrukt. In het algemeen typeert de adjectivische flexie treffend de betrekkelijke gecompliceerdheid van de duitse morfologie.

Het Nederlands onderscheidt zich principieel van het Engels doordat het adjectief nog buigbaar is, maar gradueel sterk van het Duits doordat de buiging zeer beperkt is. We kunnen afzien van versteende verbindingen als *te goeder trouw*, waarin een herinnering is bewaard aan de vroegere feminiene buiging, en evenzeer van casusvormen als *in koelen bloede, van goeden huize, ten derden dage*, die zowel bij vanouds masculiene als vanouds onzijdige substantiva konden worden gebruikt, terwijl *te onzen gunste* (met een possessivum, dat gevoeglijk als adjectivum mag worden beschouwd) laat zien hoe de ‘verstening’ zo ver kan gaan, dat ook bij een vroeger vrouwelijk substantief de *-n*-vorm voorkomt.

Als we die oude naamvalsvormen, die niet meer tot het functionerende systeem behoren, dus buiten beschouwing laten, mogen we zeggen dat de hele buiging van het nederlandse adjectief bestaat in een onverbogen en een verbogen vorm. Die uiterst beperkte flexie heeft intussen nog zoveel mogelijkheden, dat de categorieën genus en getal erdoor tot uitdrukking komen, zij het dan lang niet in alle verbindingen, en in het algemeen zwakker dan lidwoorden en voornaamwoorden de twee categorieën doen uitkomen bij het substan-

tief. Het genus alleen, evenals bij het substantief, in het enkelvoud; het meervoud is ten aanzien van het genus daar en hier indifferent. Door *een lang verhaal* tegenover *een lange geschiedenis* is *verhaal* als een *dat*-woord, en *geschiedenis* als een *die*-woord gekenmerkt, maar in *dat lange verhaal* en *die lange geschiedenis* is het genus aan het adjectief niet te zien. En het getal komt aan het adjectief alleen uit bij het neutrum, en dan nog alleen als geen ander bepalend woord voorafgaat: in *lange verhalen* heeft *lange* een meervoudsmerk, maar in *die lange verhalen* evenmin als in *die lange geschiedenissen*.

Evenals in het Duits is de onverbogen vorm vast in predikatief gebruik. Maar helemaal beperkt daartoe is hij niet. Er is bij onzijdige substantieven ook een onverbogen vorm mogelijk, ongeacht het voorafgaande lidwoord of pronomen, als adjectief en substantief samen één begrip vormen, althans een nauwere eenheid, zoals in *het ver verleden*, *het gemeentelijk gymnasium*, *mijn oud geloof*, *het ouderlijk huis*. En ook bij niet-onzijdige persoonsnamen kan de onverbogen vorm voorkomen, maar hier bijna uitsluitend na het onbep. lidwoord, of zonder enig lidwoord, in een soortgelijke verhouding tussen adjectief en substantief: *een rooms-katholiek priester*, *een rustend hoogleraar*. De eigenaardige semantische nuancering die er ligt tussen *een fatsoenlijk man* en *een fatsoenlijke man*, illustreert de eenheid van begrip in het eerste. Dit gebruik is het meest bekend en in de grammatische handboeken erkend bij mannelijke persoonsnamen, maar het is daartoe toch niet helemaal beperkt: in verbindingen als *een goed verpleegster*, *een trouw verzorgster*, *een knap schrijfster*, zien we het ook bij vrouwelijke.

Het is niet mijn bedoeling, deze belangrijke finesses aan de buiging van het nederlandse adjectief, deels van stilistische, deels ook wel van ritmische aard, hier verder na te gaan. In dit verband is het voldoende, erop te hebben gewezen als een bijzonderheid die toont dat de verbogen naast de onverbogen vorm dienstig wordt gemaakt aan fijne nuanceringen. Dat bewijst enerzijds dat het verschil, streng morfologisch beschouwd, wat uit zijn oude voegen raakt: een trek die te meer belang krijgt als we ons herinneren dat genus en getal slechts in geringe mate bij het adjectief gekenmerkt worden, hetgeen op zichzelf ook een morfologische verschuiving betekent, een verschuiving ongetwijfeld in de richting van het Engels, waar het adjectief helemaal geen morfologie meer heeft. Maar anderzijds bewijst die nieuwe stilistische en ritmische waarde van de onderscheiding verbogen en onverbogen, dat die onderscheiding nog niet naar de ondergang neigt, integendeel een eigenaardige levensvatbaarheid heeft. Het ziet er dus niet naar uit dat het Nederlands, wat de buiging van het adjectief betreft, langzamerhand het Engels zal gaan volgen. Wij kunnen eerder verwachten dat het zijn middenpositie -

we mogen wel zeggen zijn tussenpositie over het midden naar het Engels toe - zal behouden.

Aanhangsel. Het adverbium.

Hoe minder geflecteerd het adjectief is, hoe moeilijker het wordt, het van het adverbium te scheiden en te onderscheiden. Wie *gezond* in *een gezond leven leiden* als ‘woordsoort’ differentiëren wil van *gezond* in *we willen gezond leven*, die kan dat alleen doen op syntactische gronden of door vergelijking met parallelle verbindingen waarin het adjectief wel wordt geflecteerd, b.v. in *we willen een gezonde levenswijze leiden* tegenover *we willen gezond leven*. Er is zelfs goede reden om te twijfelen aan de rechtmatigheid van de onderscheiding tussen onverbogen predikatief adjectief in *het werk is moeilijk* en adverbium in *hij werkt moeilijk*: als iemand allebei adverbium zou willen noemen, zou daar op zijn minst over te praten zijn.

Na wat we zoëven over het engelse adjectief hebben opgemerkt, zouden we kunnen verwachten dat in het Engels een onderscheiding tussen adverbium en adjectief als ‘woordsoort’ helemaal geen zin meer zou hebben; het onderscheid zou daar herleid zijn tot, om in de geijkte terminologie van de ‘ontleding’ te vervallen, een ‘redkundig’ verschil, en geen ‘taalkundig’ verschil meer vormen. Maar het is anders gelopen. Veel meer dan in de twee vastelandstalen is het suffix dat in het Nederlands *-lijk* en in het Duits *-lich* luidt, in het Engels een formeel kenmerk geworden voor het adverbium. Ieder kent het type *duly, hastily, formally, distinctly, really, decidedly*, enz. enz. Zowel de vanouds germaanse als de romaanse adjectieven worden met dat *-ly* verlengd. In welke behoefte voorziet nu deze merkwaardige verscherping van woordsoortgrenzen? Men kan toch niet zeggen dat in een taal met zo strikte en logische woordschikking als het Engels een aparte vorm voor het adverbium nodig of zelfs maar nuttig is voor de doorzichtigheid van het verband. En mocht men er al in slagen, een zin te vinden waar de onderscheiding, dan toch eenmaal bestaande, stilistisch verrijkend of verhelderend wordt toegepast, dan is daarmee niet weggepraat en nog minder verklaard het zonderlinge verschijnsel dat juist het Engels, waar in het algemeen de grenzen tussen de woordsoorten zo vlottend en vloeiend zijn gemaakt - we komen daarover in het hoofdstuk over woordvorming nog nader te spreken -, hier zich juist de antieke luxe heeft veroorloofd van een vlottende of geheel vervloeiende grens te verscherpen.

Een waarschuwing te meer tegen het te gemakkelijk trekken van grote, althans van rechte lijnen door de taalgeschiedenis!

VI. Voornaamwoorden.

Van de heterogene groep woorden die we plegen samen te vatten onder de term voornaamwoorden, en waarvoor een bevredigende omschrijving moeilijk te geven is, zullen we het hier voornamelijk hebben over de aanwijzende, betrekkelijke en vragende, en over de persoonlijke. De eerste drie, de

demonstrativa, relativa en interrogativa,

laten zich gevoeglijk als één groep behandelen.

Bij de demonstrativa valt eerst in het oog, dat in het Engels en het Nederlands het bepalend lidwoord duidelijk als afzonderlijke woordsoort van het demonstrativum is losgemaakt, terwijl in het Duits die overgang nog niet definitief is gemaakt: het 'lidwoord' *der, die, das* is alleen door de mindere emfaze van het gelijkkluidende 'voornaamwoord' onderscheiden.

Het bepalend lidwoord, dat wegens zijn herkomst uit het demonstrativum hier kan worden besproken, is vooral in het Engels en het Nederlands afgezakt tot 'vormwoord': het is bijna een morfologisch taalelement geworden, dat op één lijn kan worden gesteld met de uitgangen van het substantief. In het Engels is het volkomen eenvormig, afgezien van het fonetische verschil tussen *the man* en *the old man*; geen casus of numerus kent het. In het Duits zijn de drie categorieën casus, numerus en genus, de laatste alleen in het enkelvoud, goed vertegenwoordigd. Het Nederlands heeft de onderscheiding tussen de twee genera, het *die-* en het *dat-*genus, afgezien van enkele vaste verbindingen als *het huis des konings* en het veel gebruikte *der*, die herinneren aan het vroegere onderscheid tussen masculinum en femininum. Voorts heeft het lidwoord bij onzijdige substantieven getalverschil: *het (huis)* tegenover *de (huizen)*. Over de meeste van deze dingen is bij het substantief gesproken, omdat immers het begeleidende lidwoord veelal een exponent is van de grammatische categorieën bij het substantief.

De eigenlijke demonstrativa zijn ook in het Engels en het Nederlands nog wat rijker aan vormen. Het Engels kent de numerus in *that* naast *those* en *this* naast *these*. In het Nederlands staat de numerus wat zwakker, in zoverre *deze* en *die* zowel enkel- als meervoudig kunnen zijn, maar bij *dit* en *dat* tegenover *deze* en *die* is er genus-verschil in het enkelvoud, en ook numerusverschil. Vrijwel dezelfde toestand als bij het adjectief. Resten van genusverschil tussen femininum en masculinum en tegelijk van vroegere casusverschillen zijn te herkennen in *op 4 dezer, schrijver dezes, te dien dage* en dergelijke archaïsche verbindingen. En verder lopen *dezer* en *dier* in vrij gebruik als genitiefvorm enigermate parallel aan *der*, maar dat gebruik is toch zozeer aan het verouderen, dat van enige produktiviteit in geschrifte, zoals bij *der*, geen sprake is.

De relativa, in alle drie talen in hoofdzaak een in oorsprong met de demonstrativa, zijn hiermee grotendeels tevens besproken. Wel verdient opmerking dat in het Engels, meer dan in de andere twee talen, het relativum identiek is met het interrogativum (*who, which*). Maar ook het Nederlands gaat die richting uit: na voorzetsels verschijnt de *w*-vorm in *van wie* en *aan wie*, en de genitieven *wiens* en *wier*; voorzover hun grotendeels papieren gebruik hier mee mag tellen, staan op dezelfde lijn. En tellen we alle papieren vormen mee, dan mag ook *welke* niet verzwegen worden, dat in ambtelijke stukken soms zelfs de indruk maakt van het meest correcte, zo niet het enig toelaatbare te zijn, als het antecedent een zaaknaam is. De duitse tegenhanger *welche(-r, -s)* ligt ook wat in de stijve hoek, maar levert niet de eigenaardige genus-moeilijkheden op die zich bij het nederlandse woord voordoen. Die moeilijkheden zijn gelegen in het *dat*-genus, waarbij immers *hetwelk* verplicht is. Ook de ambtenaar die geregeld schrijft *de vergadering welke, de brief welke, de maatregel welke*, en even vlot bij een meervoudig antecedent *de maatregelen welke, de verslagen welke*, zal even aarzelen over *het rapport hetwelk* of *het verslag hetwelk*, dat een merkbare graad stijver is dan *de brief welke*. Van het papier naar de gesproken werkelijkheid terugkerende, kunnen we het van meer belang achten dat *wat* als relativum in omgangstaal veel vrijer wordt gebruikt dan het officiële spraakkunst-voorschrift toelaat: *het boek wat ik je geleend heb* zal niemand schrijven die zich respecteert, maar in gesproken taal is *wat* hier ten minste even gewoon als *dat*. Deze en andere bijzonderheden, al zijn ze ten dele idiomatisch belangrijk, raken toch het algemene grammatische beeld weinig. Dat doet veel meer de specifiek-englische constructie van het type *the man I saw*, zonder relativum, waarop we in het hoofdstuk over syntaxis nog terugkomen. Dat doet ook een andere eigenaardigheid van het Engels, die hier beter op zijn plaats is, n.l. dat *that* als relativum, in tegenstelling tot *that* als demonstrativum, indifferent is ten opzichte van het getal. *The boy that dresses best* kan zonder bezwaar gepluraliseerd worden tot *the boys that dress best*. Zo nadert het relativum tot een gerieflijk onveranderlijk verbindingswoord.

Ook het eigenlijke interrogativum vereist geen uitvoerige bespreking. De grammatische onderscheidingen die eraan zijn op te merken, lopen niet veel uiteen van die aan de demonstrativa, en de bijzonderheden van het gebruik van *wie* en *wat*, *wer* en *was*, en van de meer gevarieerde engelse vormen *who, what* en *which* vallen buiten ons bestek. Het Duits en het Nederlands gaan samen met *welk* en *welch*, die als interrogativa meestal adjectivisch zijn, en zich morfologisch grotendeels ook als adjectieven gedragen, met dien verstande dat hun eigenaardige pronominale karakter in het Duits niet de

vormverschillen toelaat die bij het adjectief voorkomen naar gelang van het voorafgaande of niet voorafgaande ‘Bestimmwort’. Wat uitvoeriger wilde ik stilstaan bij de

personalia.

Die vertonen in alle drie de talen een tamelijk archaisch beeld. Vooreerst is er overal een levend onderscheid in casus en numerus. Het Engels heeft *I/me* en *we/us*, *he/him* en *they/them*, terwijl in *she/her* tegenover *he/him* bovendien een tegenstelling, binnen de groep van de persoonsnamen, van sekse wordt uitgedrukt. Buiten die groep is *she* gewoon met betrekking op schepen, maar deze bijzonderheid laten we hier rusten. Maar bij het voornaamwoord *you*, zo hoogst belangrijk omdat het bij haast ieder spraakcontact tussen mensen te pas komt, is geen numerus- en geen casusverschil.

Het Nederlands heeft op dezelfde wijze *ik/mij (me)* en *wij (we)/ ons*, om maar een paar betrekkelijk eenvoudige gevallen te noemen. Er zijn verder bij de *personalia* van de derde en vooral van de tweede persoon zoveel belangrijke bijzonderheden, dat niet alles onder een stel vormen schematisch is te vangen: we moeten er nader op terugkomen. Hier kan als algemene trek al vermeld worden dat het Nederlands met het beleefde pronomen *U* ongeveer de toestand heeft bereikt van het engelse *you*: geen casus en geen numerus.

Het Duits vertoont een nog wat archaischer beeld doordat bij de casus datief en accusatief worden onderscheiden: *mir, mich; dir, dich; ihm, ihn*. Dat casusverschil is oorzaak dat bij het beleefdheidspronomen *Sie* nog niet is bereikt de eenvoud van het engelse *you* en het nederlandse *U*. Getalverschil is er wel niet, maar de datief *Ihnen* verbreekt nog net de overige eenvormigheid.

Er is een woord van verontschuldiging nodig voor het bezigen van de term ‘casus’ in dit verband. Als men aan die term de betekenis wil hechten van vormverandering aan het woord zelf - en voor die opvatting is veel te zeggen -, dan voldoet hij niet voor veel van de vormverschillen die we bij de pronomina *personalia* aantreffen. Het is hier heel vaak niet een vormverandering aan het woord zelf, maar een paradigmatisch verband tussen twee of meer woorden van ongelijke stam. Zo'n grammatisch samengaan van verschillende woorden wordt wel ‘suppletie’ genoemd, en het is in zijn onregelmatigheid een ‘ouderwets’ verschijnsel, dat niet beantwoordt aan de eis van systematiek en eenvoud. Dat die onsystematische toestand tot in de moderne tijd voortbestaat, vindt hierin zijn verklaring, dat de pronomina behoren tot de meest gebruikte woorden, en daarom weerstand hebben geboden aan de tendentie tot nivellering en praktische eenvormigheid. Zo hebben zich ook de zonderlinge suppletie-vormen bij het veel gebruikte werkwoord dat we naar de infinitief ‘zijn’ noemen, kunnen handhaven: *ben, is, was*.

In zekere zin mag men zeggen dat het Engels, waarin we op zoveel punten al radikale nivellering en systematisering hebben waargenomen, de onregelmatigheid bij de personalia nog heeft vergroot doordat de oblique casusvorm - zo zullen we hem dan maar blijven noemen - in verscheiden posities dienst is gaan doen om te voorzien in de behoefte aan een meer emphatische vorm naast de gewone: *It is me; If I was him; She should be me and I should be her*; een gebruik dat in meer gemeenzaam Engels geenszins is beperkt tot het predikaat zoals in de hier gegeven voorbeelden.

Een ander middel om tot emphatische vormen te geraken, dat in het Engels een veel ruimer toepassing vindt, is de samenstelling met *self*, en daarbij is de objectsvorm van het personale duidelijk te herkennen in *himself* en *themselves*. Bij *herself* kan men twijfelen of het met *himself* op één lijn staat dan wel met *myself* en *yourself*, die van tegenwoordig standpunt beschouwd het possessivum bevatten (en dus enigmatische te vergelijken zijn met *z'n zelv's* en *z'n eigen* in westnederlandse volkstaal). *Itself*, dat het personale *it* als eerste lid heeft, is in dit verband neutraal, omdat *it* subject en object beide kan zijn. Maar *himself* en *themselves*, met hun kennelijke objectsvorm, worden op ruime schaal als subject gebruikt.

In het Nederlands doen zich soortgelijke dingen voor. *Als ik hem was* is zelfs het enig juiste, *als ik hij was* is geen Nederlands. Volkomen parallel is *als ik jou was*, en als *als ik U was* en *als ik je was* op het eerste gezicht anders aandoen, dan moet daarbij niet vergeten worden dat bij *U* en *je* de subjects- en de objectsvorm gelijk zijn. Het vooral in het westen van Nederland veldwinnende *hun* als subjectsvorm (*hun moeten altijd gelijk hebben*) is nog ontwijfelachtig onbeschaafd, maar verdient hier toch vermelding, omdat het is voortgesprongen uit dezelfde behoefte aan een emphatische vorm. Verder komen ook zonder emfase soortgelijke verschuivingen tussen subjects- en objectsvorm voor in de zeer algemene wendingen *dat is 'em* en *jij bent 'em*.

Bij het nederlandse personale is in het algemeen een sterke neiging tot differentiatie tussen emphatische en zwakke vormen, een differentiatie die zo ver gaat dat we meermalen van grammatische oppositie mogen en moeten spreken. Het is gewenst op deze differentiatie nadruk te leggen, omdat een groot deel van deze belangrijke grammatische waarden in schrift en druk niet wordt gehonoreerd. De voor de hand liggende samenstelling met *zelf* is wel gebruikelijk, maar heeft niet die positie verkregen als in het Engels, waar de *self*-vormen, zodanig grammatisch gesitueerd dat ze in *themselves* aan de pluralisering meedoen, met vol recht samengestelde personalia mogen heten. Het Nederlands heeft niet bepaald nieuwe vormen gemaakt, maar fonetische nuancerings uitgebraat tot zinrijke onder-

scheidingen. Door het klemtoonverschil is *je* naast *jij* ontstaan, *me* naast *mij*, *we* naast *wij*, *ze* naast *zij* (waarbij het van geen belang is wat in elk afzonderlijk geval het oudste was), *'em* naast *hem*. Ook *'r* naast *haar* zal wel aan klemtoonverschil in eerste instantie te danken zijn, al eist dan de in feite meest gebruikelijke vorm *d'r* zijn eigen verklaring. Soortgelijke differentiatie tussen emphatische en zwakke vormen heeft ook plaatsgehad bij de possessiva, die we in onze beschouwing niet hebben betrokken, maar heeft daar niet zo ver strekkende gevolgen gehad. Bij de personalia blijvend, moeten we wel met nadruk noemen de belangrijke schakering tussen *hij* en het ongeveer als 'enclitisch' te karakteriseren *ie*, een verschil dat syntactisch geconditioneerd is. Zo stelselmatig het in geschreven en gedrukte taal wordt verwaarloosd, zo zeer behoort het juist gebruik ervan tot de criteria van beschaafd en niet boeierig Nederlands spreken. En bij dat *ie* mogen we weer niet zwijgen over het dooreenlopen daarvan met *die* in *gingdie* en *lieptie*, in het midden latende of we hier soms inderdaad historisch met het demonstrativum *die* te doen hebben: voor het tegenwoordige taalgevoel is het daarmee wel identiek.

Men kan al die variaties en schakeringen, deels uitgegroeid tot onmiskenbare grammatische opposities, zoals de strikte beperking van *zij* en *haar* tot personen, als een verrijking beschouwen. Wij zullen in geen waardering treden, maar alleen constateren dat het casusverschil er weinig of niet door is verzwakt, en hier en daar zelfs is verscherpt. Er is alleen deze nivellering dat *je* en *ze*, het laatste zowel in enkel- als meervoud, èn subjects- èn objectsvorm kunnen zijn. (Hierbij is niet over het hoofd gezien dat *je* in verband ook heel wel meervoudig kan zijn, b.v. in *jongens*, *je moet zorgen dat je op tijd thuis bent*: alweer een interessante complicering aan de grammatica van de nederlandse persoonlijke voornaamwoorden.) Maar *jij* en *zij* zijn heel streng tot de subjectspositie beperkt, zodat *jij* een emphatisch *jou*, en *zij* in het enkelvoud een emphatisch *haar* niet kan ontberen, terwijl de emphatische vorm bij het meervoudige *zij* ons via een weinig gebruikelijk *hun* leidt tot vormen als *hullie* en *zullie*, die nog onder beschaafd niveau liggen, in tegenstelling met *jullie*, dat behoorlijk aanvaard is. Die drie *-lie*-pronomina zijn in zoverre economisch, dat ze geen casusverschil kennen.

Alles samen een bontheid, die het pronomen personale in het Nederlands een weinig eenvoudig of systematisch aanzien geeft. En juist het feit dat subtiele nuances de keus tussen de vele vormen bepalen, dat er velerlei gradatie is tussen gemeenzaamheid en vormelijkheid, laat zien, veel sterker nog dan bij de meervouden van de substantiva, dat we van uniformisering en eenvoudige systematiek nog ver af zijn.

Er is nog niet gesproken over de bijzondere complicaties met het

pronomen *gij*, dat in het Noorden een stijve boekenvorm is, maar daar toch ook in geschrifte, en ook in meer verzorgde taal van voordracht en betoog, niet helemaal gemist kan worden, terwijl in het Zuiden *gij* zo levend en hartelijk is als maar denkbaar. Hartelijk en daarom niet tevens te gemeenzaam, zodat het met het engelse *you* zou kunnen worden vergeleken. Het is te begrijpen dat sommigen onder onze vlaamse taalgenoten niet zonder tegenzin afstand doen van dat *gij* ter wille van de eenheid in beschaafde spreektaal, en zich het *U* aanwennen, dat ze op zijn beurt dwingt een *modus vivendi* te vinden met *je* en *jij* en *jou*, waarvan het gebruik ook voor degenen die erin zijn opgegroeid, al delicaat genoeg is.

Met dat *U* raken we een bijzonderheid die het Nederlands en het Duits gemeen hebben, en die het Engels mist, beter gezegd: waarvan het Engels vrij is, namelijk de onderscheiding tussen een gemeenzame en een beleefde of distanciërende aanspreekvorm. De grens tussen *Sie* en *du* is in het Duits scherper getrokken dan die tussen het nederlandse *U* en de vele gradaties van tutoyering, als daar zijn: *je* wel aan te durven, maar *jij* nog net niet, en *jou* nog helemaal niet; en de vrij grote stap die er ligt tussen het mondeling aanvaarde tutoyement en de toepassing daarvan ook in brieven: als die stap te groot is, moet soms *gij* of het net even gemeenzamere *ge* in de brief te baat worden genomen. Het Engels is er inderdaad het best aan toe met zijn universele *you*. Het geringe gemis aan hartelijke intimiteit die er aan het duitse *du* is, wordt door het grote gerief van de algemene aanspreekvorm ruim opgewogen. En in vergelijking met het nederlandse *jij*, *jou* kunnen we ternauwernood van enig gemis spreken; de nederlandse gemeenzame aanspreekvorm immers mist de zuivere intimiteit, omdat het ook 'uit de hoogte' door de meerdere tegen de mindere wordt gebruikt.

Zonder ons nu te verdiepen in de oorzaken die in het Duits en het Nederlands tot de beleefdheidspronomen hebben geleid, kunnen we constateren dat het Duits geen bijzonder gelukkige keus heeft gemaakt met het pronomen van de derde persoon meervoud voor de tweede persoon enkelvoud en ook meervoud te gebruiken. Dubbelzinnigheden liggen voor de hand, want de gesproken taal heeft geen hoofdletter om *sie* van *Sie* te onderscheiden. Het bezwaar van de dubbelzinnigheid is wel zo groot, dat in sommige streken van Duitsland in de omgangstaal het demonstrativum *die* de functie van *sie* verricht: *die werden das schon einsehen; am Morgen sind die abgereist*. Die handicap is lastig, maar ook mèt die last blijven de duitse aanspreekvormen, strakker afgebakend en minder gedifferentieerd dan de nederlandse, gemakkelijker dan deze in het gebruik.

De behandeling van de nederlandse toestand is vrij uitvoerig geworden, omdat hij zo gecompliceerd is, zowel bij de persoonlijke

voornaamwoorden van de derde als bij die van de tweede persoon. En ieder die Nederlands kent, weet dat de beschouwing, zonder zich te zeer in het peuterige te verbijzonderen, heel wat uitvoeriger had kunnen zijn. Maar een volledige beschrijving van de nederlandse pronomina en hun gebruik ligt hier niet in de bedoeling.

Voor de waardering van een taal als instrument van verkeer hebben vooral de aanspreekvormen belang, omdat ze in de dagelijkse omgang steeds nodig zijn; ze zijn de scharnieren van elk gesprek, en weinig minder gewichtig in het schriftelijk verkeer. Op dit punt nu spant het Engels de kroon. Het Duits staat uit een oogpunt van praktijk en economie tussenin, maar duidelijk op de betere helft. Het Nederlands vertoont in dit stuk van zijn taaltuin geen wildernis, maar wel een te weinig door schoffel en hark en snoeimes geordende en ingeperkte weligheid.

VII. Telwoorden.

In een beschouwing over de grammatische outillage van een taal spreekt het niet vanzelf dat aan het telwoord een afzonderlijk hoofdstuk wordt gewijd. Er is goede reden om de vraag te stellen of het telwoord wel in de eigenlijke grammatica thuishoort, en of de telwoorden niet moeten gelden als een lexicologische groep, die in de grammatica even veel of even weinig recht heeft op een afzonderlijke behandeling als b.v. de woorden die een maat of graad noemen of aanduiden (*meter, graad, liter, enz; kort, lang, breed, diep*) te midden van de overige substantiva en adjectiva. Alles wat we onder telwoorden plegen samen te vatten, laat zich immers behoorlijk onderbrengen deels bij de adjectiva, deels bij de substantiva, deels bij de voornaamwoorden, en bij die laatste groep hoeven we niet alleen te denken aan de z.g. onbepaalde telwoorden als *alle, sommige, verscheiden*, waarbij ook de grammaticale praktijk aarzelt over de indeling bij de telwoorden dan wel bij de onbepaalde voornaamwoorden. Wie inderdaad de telwoorden niet als een afzonderlijke morfologische groep in de grammatica wil erkennen, kan het eigenlijk grammatische daaraan behoorlijk verantwoorden bij de drie genoemde woordsoorten, eventueel met constatering van enkele apartheden, zoals de ‘stoffelijke’ adjectieven op *-en* tegenover de andere de eigenaardigheid hebben van geen verbogen vorm te kennen, en sommige substantieven geen meervoud hebben, zonder dat iemand daarin aanleiding zou vinden, die adjectieven en substantieven van de overige in een afzonderlijk hoofdstuk te scheiden.

Als dan de rechtmatigheid van het hoofdstuk ‘telwoorden’ in de grammatische beschrijving op theoretische gronden betwistbaar is, dan is het des te opmerkelijker, dat sedert onheuglijke tijden in alle

grammatische handboeken dat hoofdstuk een blijkbaar onbetwiste plaats heeft gevonden. De bevreemding daarover wijkt, als we bedenken dat zulke boeken vanouds in de eerste plaats geschreven zijn als hulpmiddel voor het leren van een vreemde taal. En in een vreemde taal moet men toch kunnen tellen; het is waarlijk geen wonder dat in de boekjes van het type *Help Uzelf op reis met....*, die in het algemeen geenszins pretenderen een volledige grammatica te geven, het telwoord een grote, zelfs een onevenredig grote plaats inneemt.

Tellen is inderdaad een belangrijke functie van het spraakverkeer, en als we drie talen vergelijken uit het oogpunt van hun uitrusting in tamelijk ruime zin, dan kunnen we alle grammatische theorie laten rusten, en het van belang achten, na te gaan hoe de drie zich kwijten van de gewichtige taak van het tellen.

Het Engels dan heeft op de andere drie deze grote voorsprong, dat het boven de twintig het zakelijke en logische stelsel volgt van de tientallen voorop te plaatsen en de eenheden achteraan. Met het bezwaarlijke van het Duitse en Nederlandse systeem heeft ieder kind te worstelen dat rekenen leert, en ook nog iedere volwassene die veel met cijfers werkt of zelfs maar telefoneren moet. Het is didactisch misschien niet slecht gezien, maar het demonstreert wel heel duidelijk het lastige aan de Nederlandse manier van tellen, dat men soms de kinderen aanvankelijk leert, van 23 eerst de 3 en daarna de 2 te schrijven: je moet het ook maar weten, dat wat je het eerst zegt net het laatst geschreven moet worden! Alle waardering voor die wiskundigen, die de logische telwijze *twintig en drie* of *twintig drie* propageren, maar... daarmee nog niet alle hoop op succes van hun pogen.

Hebben we dan het Engels die welverdiende erepalm uitgereikt, dan sluiten we daarom het oog niet voor sommige onregelmatigheden die het Engels heeft bij de meest gebruikte lagere hoofd- en rangtelwoorden. Onregelmatigheden die zo bijzonder treffen omdat het telwoord bij uitstek een terrein is waar men systematiek en orde verwachten mag. Zo vertonen *fifteen*, *sixteen* enz. een ondoelmatige afwijking tegenover *ten*, waarvoor het Nederlands en het Duits zich met hun *vijftien* en *funfzehn* niet te generen hebben. Aan *elf* en *twalf*, die eerbiedwaardige antieke resten, misschien wel van een vroeger twaalftalig stelsel, valt in geen van de drie talen te wrikken; des te meer is een eervolle vermelding waard het Duits, dat met *dreizehn* systematisch is tegenover de schilderachtige wanorde van *thirteen* en *dertien* naast *three* en *drie*.

Bij de rangtelwoorden is het Engels met zijn *second* nog niet gekomen tot de regelmaat die het Duits en het Nederlands bereikt hebben met *zweite* en *tweede*, een gebrek aan systematiek dat te

meer in het oog valt doordat het engelse rangtelwoord van romaanse oorsprong is, dus tot de jongere laag in de taal behoort: de opneming van het leenwoord heeft hier eerder een archaïsering dan een modernisering betekend. Onregelmatig is in alle drie talen het rangtelwoord bij 3, en het Engels vooral niet het minst. Als die onregelmatigheid steun, althans aansluiting vindt bij het hoofdtelwoord 30 - *third* en *thirty* in het Engels, *derde* en *dertig* in het Nederlands -, dan is dat aanleiding om ook op dit punt het Duits een plusje te geven, dat met *dritte* de minst stelselloze van de drie is, en met *dreiszig* heel dicht bij de regelmaat komt. Boven de drie in de rangtelwoorden heeft het Engels nog de onpraktische klinkerverandering in *fifth* naast *five*, een heel wat ernstiger storing dan die het Nederlands zich veroorlooft met *achtste*, dat buiten de regelmaat valt met zijn enige *-ste* onder de 10.

Maar een zo nauw narekenen leidt tot petieterigheden, al ligt dan het tellen en rekenen bij telwoorden voor de hand. Wilden we zo doorgetrokken precies zijn, dan zouden we ook niet mogen verzuimen erop te wijzen dat het Nederlands met *veertien* en *veertig* tegenover *vier* ook weer een onregelmatigheid heeft die het Duits niet heeft, en die in het Engels niet meer dan grafisch is met *four* naast *forty*. En eenmaal het verschil tussen grafie en ‘fonie’ erkend, zouden we evenmin mogen verzwijgen de ‘fonische’ afwijking, die grafisch niet blijkt, in *fijftig*, meestal ook *feertig*, en vaste *s-* in *sestig* en *seventig*, tegenover de *v-* en de *z-* in *vijf*, *vier*, *zes* en *zeven*.

De beschouwing over de telwoorden is al uitvoerig genoeg geworden, en juist het Engels is er bij de lagere, de meest gebruikte getallen het ongunstigst afgekomen. Laten we dan besluiten met te constateren dat het Engels tegenover de twee andere talen op een alleszins gelukkige wijze eenvoudig en eenvormig is bij de hogere rangtelwoorden: de apartheid van de tientallen en *honderd* en *duizend*, die in het Duits en het Nederlands met hun *-ste* van de lagere rangtelwoorden afwijken, kent het Engels niet.

VIII. Het werkwoord.

Dreigde er bij de vergelijking van de drie talen ten opzichte van het telwoord enig gevaar van te grote verbijzondering, gemakkelijk valt het, de grote lijn te houden bij het voor het hele taalbeeld zo uiterst belangrijke en morfologisch zo karakteristieke werkwoord.

Aan het werkwoord konden vanouds verscheiden grammatische onderscheidingen tot uitdrukking komen. Van die categorieën noem ik de voornaamste en meest bekende: de tijd, de persoon, het getal en de wijze. Aan de gotische werkwoordsvorm *habaidedeina* ‘moch-

ten zij hebben' of 'zij zouden gehad hebben', die in hoofdstuk IV gediend heeft als illustrerend staal van een 'synthetische' taalvorm, is getoond dat al die categorieën in die ene vorm hun exponent hadden. Bovendien was aan die vorm ineens te zien dat het werkwoord behoorde tot een bepaald stelsel van conjugatie, namelijk het 'zwakke', en binnen dat stelsel tot een bepaalde 'klasse'.

Naar de nieuwe tijd toe is de grammatische geladenheid van de verbale vorm zelf verminderd. Zo is de oude onderscheiding tussen 'zwak' en 'sterk' gehandhaafd - al is de scheidslijn wat verschoven, zoals we nog zullen zien -, maar de 'klassen' van de 'zwakke' conjugatie zijn niet meer onderscheiden. Men overziet de grammatische mogelijkheden aan het tegenwoordige verbum het best door de zonderlinge, en ook voor een vroeger stadium geenszins geslaagde, termen 'zwak' en 'sterk' te laten vervallen. De altijd nog belangrijke groepering in de werkwoorden naar de manier waarop ze de verleden tijd en het z.g. voltooid deelwoord vormen, wordt beter aangeduid door die groepering te benoemen met de voor de hand liggende termen 'regelmatig' en 'onregelmatig'. De regelmatige zijn dan die van het type *werken, werkte, gewerkt; happen, hapte, gehapt; dienen, diende, gediend; boren, boorde, geboord*. Onregelmatig zijn alle andere: *springen, sprong, gesprongen; grijpen, greep, gegrepen; hebben, had, gehad*, enz. enz. De eerste groep de regelmatige te noemen, is gerechtvaardigd door de inderdaad sprekende regelmaat, maar ook hierdoor dat alle nieuw gevormde of aan een andere taal ontleende werkwoorden zich bij die groep aansluiten. Zo verdient de 'regelmatige' groep zijn naam mede om zijn grote numerieke meerderheid, terwijl de onregelmatige verba die naam waard zijn niet alleen om hun inderdaad onregelmatige bontheid, maar ook omdat ze een afgesloten groep vormen, die voor de actieve verrijking van het taalmateriaal geen betekenis heeft.

Een andere grammatische realiteit aan het werkwoord is de *s t a m*, de kern waarachter de uitgangen, als die er zijn, en waarvoor c.q. de prefixen worden geplaatst. Deze oude term, die weliswaar in een ouder taalstadium niet helemaal dezelfde waarde had als nu, heeft geen toelichting nodig: hij spreekt voor zichzelf.

De hele conjugatie van een werkwoord wordt gekarakteriseerd door wat we de 'hoofdvormen' kunnen noemen. Bij de regelmatige zijn het er drie: *werken, werkte, gewerkt; dienen, diende, gediend*. Bij de onregelmatige zijn het er soms drie, zoals bij *grijpen, greep, gegrepen* en *slaan, sloeg, geslagen*, maar soms wijken enkelvoud en meervoud van de verleden tijd onderling zodanig af, dat er vier nodig zijn, zoals bij *zitten, zat, zaten, gezeten* en *wezen, was, waren, geweest*. Eigenlijk is de regelmaat van de regelmatige werkwoorden niet voldoende erkend door het voor te stellen alsof voor de weg-

wijzing door de conjugatie drie vormen nodig zouden zijn. Het is immers zo, dat juist die regelmaat meebrengt dat men aan één vorm genoeg heeft. Een vierjarige Nederlander weet vanzelf al, als hij voor het eerst het werkwoord *lakken* of *telefoneren* hoort, dat de andere hoofdvormen daarbij zijn *lakte*, *gelakt* en *telefoneerde*, *getelefoneerd*. Juist het feit dat hij de regelmatige werkwoorden zo volmaakt weet te conjugeren, brengt hem tot die charmante of liever verstandige vergissingen met de onregelmatige, b.v. *verliesde* bij *verliezen*, en *gesteeld* bij *stelen*. Toch heeft het vermelden van de drie vormen ook bij de regelmatige verba een praktische waarde, namelijk deze dat men op die manier duidelijk tegenover elkaar zet wat ik zou willen noemen de *p r i m a i r e* en de *s e c u n d a i r e* vormen van het werkwoord. De primaire vormen hebben dit gemeen, dat ze zich het nauwst bij de stam aansluiten: het zijn de vormen van het praesens en de infinitief, die eenvoudig bestaan uit de stam plus een eventuele uitgang. De secundaire vormen, die van de verleden tijd en het ‘voltooid deelwoord’ voegen òf aan de stam een suffix toe, òf ze veranderen de stam zelf, en aan die ‘verlengde’ of intern veranderde stam worden dan de uitgangen gevoegd. Toegestemd dat de grens tussen wat ‘suffix’ en wat ‘uitgang’ moet heten, niet zo gemakkelijk te trekken is in een taalstadium waar die twee heel vaak maar een geringe individualiteit hebben, of de uitgang helemaal gelijk aan nul is. Met wat goede wil evenwel is toch een duitse vorm als *du dientest* nog te ontleden in de stam *dien*, het verleden-tijdssuffix *te* en de ‘uitgang’ *st*. Aanvaarden we die deling *dien-te-st*, dan is dus de uitgang in *ich*, *er diente* gelijk aan nul te stellen.

Laat dan de onderscheiding tussen primaire en secundaire vormen tegen een zuiver theoretische en formele rechtzetting wat weerstand bieden, de termen appelleren toch aan een zeker natuurlijk besef van het eerste, het ‘gewone’, en het tweede, het veranderde of andere. Ze zijn ook, zoals al gezegd, vooral ingevoerd uit praktische overwegingen, maar verderop zullen we toch zien, dat de onderscheiding niet alleen zich aanbeveelt om haar handzaamheid, maar ook wortel heeft in het niet beredeneerde grammatische ‘instinct’ van de taalmakende gemeente.

Met het begrip stam enerzijds en het onderscheid tussen primaire en secundaire vormen anderzijds laat zich het verschil tussen wat we voorlopig regelmatige en onregelmatige werkwoorden hebben genoemd, wat nader preciseren. De onregelmatige werkwoorden kenmerken zich hierdoor, dat ze in de secundaire vormen de stam zelf veranderen; het zijn stamveranderende of stamwisselende werkwoorden. De regelmatige voegen aan de stam wat toe, maar laten de stam zelf ongerept; het zijn stamvaste werkwoorden.

Op de positie van de stamwisselende verba in de drie talen komen we nader terug. Blijven we voorlopig bij het regelmatige, dan treft in het Engels terstond de radikale vereenvoudiging op het punt van persoon en getal. Was er niet die zonderlinge en volkomen overbodige *-s* als uitgang van de derde-persoonsvorm in *he gives, he laughs*, fonetisch gevarieerd als *-s, -z* en *-iz* naar de eindklank van de stam, dan zouden we kunnen zeggen dat alle primaire vormen met de stam identiek zijn. Persoon en getal worden niet meer, zoals veelal in het Duits en het Nederlands, dubbel uitgedrukt, d.w.z. èn door begeleidende substantiva of pronomina èn door uitgangen, maar economisch en praktisch, door het onderwerp van het werkwoord alleen. (Dat geldt niet voor het samenstel van verbale vormen waarbij *to be* als infinitief fungeert, en dat met zijn *I am, you are, he is, we are*, en daarmee niet alleen, wel heel grillig buitensporig is. Dat zeer abnormale vormencomplex laten we hier buiten beschouwing.) Behoudens die *-s* dan, die men historisch niet eens een relict kan noemen, en die daarom te meer het overigens zo uniforme beeld stoort, is ook het onderscheid tussen *verbum finitum* en *verbum infinitum* opgeheven, en de vormloosheid van de infinitief leidt ertoe, dat men een engels *verbum* moet ‘noemen’ met de prepositie *to* ervoor, die als zodanig wel zeer is verzwakt, evenals zijn nederlandse tegenhanger *te*, die ook is afgezak tot een door nauw luisterende omstandigheden geconditioneerde begeleider van de infinitief. Een andere kant van de vormloosheid van de infinitief of, als men wil, het morfologisch niet gekenmerkt zijn ervan, is de behoefte die zich onder bepaalde stilistische omstandigheden voordoet, aan een meer ‘tekenende’ vervanger. *Lachen ist gesund*, zegt het Duits, en *kijken kost niks*, zegt het Nederlands, maar het Engels zegt *saying is not much, doing is more*.

Stellen we daartegenover het Nederlands en het Duits, dan zien we heel wat meer morfologische luxe. Het getal is nog duidelijk aan het woord zelf gemarkeerd: *ik speel, wij spelen*, de persoon wat minder scherp: *ik speel, je speelt, maar ook hij speelt*; scherper nog in het Duits: *ich spiele, du spielst, er spielt*. Een dergelijke overmaat heeft zich in het Nederlands alleen kunnen handhaven bij een enkel zeer onregelmatig werkwoord als *ik heb, je hebt, hij heeft*. In het Nederlands is er een zekere tendentie tot afschaffing van het persoonsverschil in het meervoud bij *jullie*: *jullie spelen* is al gewoner dan *jullie speelt*, maar die aanloop betekent nog niet veel, omdat *jullie* min of meer emfatisch is, althans zo nadrukkelijk dat we het liefst geen twee keer vlak na elkaar gebruiken: *als jullie met een bal speelt en je gooit hem over het hek ....* Ook *U* blijft, evenals *gij*, in het meervoud zijn afzonderlijke persoonsuitgang eisen. Dat *U*, dat we onder de voornaamwoorden al hebben leren kennen als een niet

in alle opzichten benijdbaar bezit, heeft bovendien nog de gril dat het in het enkelvoud, bij onregelmatige werkwoorden die tweede en derde persoon onderscheiden, met beide verbonden kan worden: *U hebt* en *U heeft*, *U moogt* en *U mag*. Het Duits is met zijn *Sie* in het meervoud toevallig gelukkiger: tussen *wir spielen*, *Sie spielen* en *sie spielen* is alle persoonsverschil aan de verbale vorm weg, maar .... de kans op dubbelzinnigheid, die we in een vorig hoofdstuk als een ernstig bezwaar van *Sie* hebben vermeld, doet zich wel onaangenaam gelden. Bij de morfologische staat van het Duits is bovendien nog niet vermeld de complicatie bij sommige onregelmatige werkwoorden als *ich gebe*, *du gibst*, *er gibt*, die ten eerste die onregelmatige werkwoorden nog wat onregelmatiger maken dan ze in het Nederlands zijn, en ten tweede uit een oogpunt van efficiency het grote nadeel hebben dat het persoonsverschil op niet minder dan drie manieren wordt uitgedrukt: door het voornaamwoord of een ander onderwerp van het verbum, door de uitgang, en door de klinkerverandering.

Het zou verlokkelijk zijn, hier een kleine excursie te maken naar nederlandse dialecten, om te laten zien hoe hier en daar, onder bepaalde fonetische of andere condities, de richting van uniformisering is ingeslagen: *ik stap*, *jij stap*, *hij stap* kan men in westelijk Nederland wel horen, en dat doet met zijn stam zonder iets meer en zijn persoonsaanduiding alleen door het onderwerp, al heel ‘engels’ en zelfs meer dan engels aan. Maar we zouden het alleen over de cultuurtaal hebben, en de officiële vormen zijn daar, juist omdat dialectische vrijheden als de zoëven genoemde als slordigheden worden geapprecieerd, slechts te vaster. Bovendien zou een billijk overzicht over dialectische verbale vormen ook wel nu en dan grotere differentiatie, dus verdere afstand van het uniform-regelmatige, aan de dag brengen. Bij de cultuurtaal dan blijvend, kunnen we ook nog signaleren het merkwaardige verschil tussen *je speelt* en *speel je*. Maar als we in *speel je* een aanloopje zouden willen zien tot afschaffing van het persoonsmerk aan de verbale vorm, dan wordt die opvatting onaangenaam doorkruist door *U* (gezwegen van *gij*), dat een dergelijke aanloop niet kent. Zodat per saldo dat *speel je* eerder te waarderen is als een economisch vrij nutteloze, om niet te zeggen bezwaarlijke, complicatie aan de tweede-persoonsvormen.

Bij de secundaire vormen is de morfologische differentiatie in alle drie talen geringer. Het Engels heeft hier volkomen eenvormigheid of vormloosheid bereikt ten aanzien van persoon en getal. De universele vorm op geschreven *-ed*, gesproken naar gemakkelijk te hanteren criteria gedifferentieerd in *-id* (*ended*), *-d* (*called*), en *-t* (*stopped*), draagt alleen het merk van de tijd, het is de vorm van het preteritum, die voor alle personen in enkel- en meervoud dient. Het

Nederlands is goed daarheen op weg met zijn, eveneens naar gemakkelijke criteria toe te passen *-de* en *-te*, die bovendien ook in schrift en druk - een kleine voorsprong op het Engels - worden erkend. Als we de buitenbeentjes *U* en *gij speeldet* als verouderde deftigheden ter zijde laten, mogen we zeggen dat het verbum in de verleden tijd geen persoonsmerk meer draagt, en dat het getalmerk, *ik, jij, hij speelde* tegenover *wij, jullie* of *U, zij speelden* in beschaafde omgangstaal veelal ook is vervallen doordat alle vormen *speelde* luiden. Het Duits is wel in zoverre het meest economisch, dat het maar één ongedifferentieerd preteritumkenmerk heeft, namelijk *-te*, maar behoudt met *du spieltest* en *ihr spieltet* meer persoonskenmerken, terwijl ook het getalmerk daarin, evenals in *ich* en *er spielte* tegenover *wir* en *sie spielten*, volkomen ongerept is.

De tegenwoordige structuur van de drie talen vertoont een veel ruimer gebruik dan in de oude tijd van de z.g. samengestelde vormen, de constructies met een hulpwerkwoord plus de infinitief of het z.g. ‘voltooid’ deelwoord. We mogen dit verschijnsel zien als een onderdeel van de ontwikkeling van de ‘synthetische’ naar de ‘analytische’ taalvorm. Ten gevolge daarvan is de infinitief in de moderne talen een heel belangrijk element geworden. De talloze ‘omschreven’ vormen als *ik ga spelen, hij zal spelen, je moet spelen, we kunnen spelen* geven hem een grote plaats in de dagelijkse spraak-praktijk, en het is geen wonder dat kinderen die beginnen te praten, niet zelden juist de infinitief, het verbum in abstracto zou men kunnen zeggen, het eerst produceren, al blijkt overigens telkens aan de kindertaal dat ‘abstraheren’ de zwakke kant van het kind is. Het kind dat met de infinitief begint, abstraheert ook niet, het reproduceert eenvoudig wat het vaak hoort. De zeer ruime gebruikssfeer van de infinitief is dan ook onjuist gekarakteriseerd door hem op de oude manier ‘infinitivus praesentis’ te blijven noemen. De infinitief staat volkomen los van het ‘praesentische’, los van de hele kategorie van de ‘tijd’. Dat geldt voor alle drie de talen. Beperken we ons tot het strikt morfologische, dan stellen we alleen vast dat het Duits en het Nederlands tegenover het Engels samengaan daarin dat de infinitief er een eigen vorm heeft, zodat finiete en infiniete vormen op het vasteland nog duidelijk zijn onderscheiden.

Door de talrijke constructies met hulpwerkwoorden is ook een grote rol toebedeeld aan het participium, dat in historische terminologie nog wel verleden of voltooid deelwoord heet, hoewel er weinig temporeels en ook niet veel resultatiefs aan is, even weinig als het ‘tegenwoordig deelwoord’ van de ‘tegenwoordige tijd’ aan zich heeft. Een goed verantwoorde terminologie zou de twee participia *spelend* en *gespeeld* eenvoudig moeten onderscheiden als 1e en 2e participium.

In verdere bijzonderheden van het gebruik van wat we dan maar het voltooid deelwoord blijven noemen, zullen we niet treden. Er komt nog iets ter sprake in het hoofdstuk over syntaxis. Het staat buiten twijfel, dat de verruiming of vervaging van de grammatische waarde ervan niet vreemd is aan de sterke uitbreiding van de hulpwerkwoordconstructies. Het een is niet zonder het ander, en het een influenceert het ander. Bij de strikt morfologische beschouwing van het voltooid deelwoord is het voor de vergelijking die ons hier bezighoudt, van belang op te merken dat het Duits en het Nederlands tegenover het Engels samengaan in het prefix *ge-*, dat ook in beide talen in ongeveer dezelfde omstandigheden achterwege blijft: *gejaagd* en *gejagt*, *uitgejaagd* en *ausgejagt*, maar *verjaagd* en *verjagt*. Een zoveelste punt van nauwe overeenstemming tussen Duits en Nederlands, dat juist om de grote frequentie van participiale verbindingen een markante trek van het hele taalbeeld vormt.

Tot zover hebben we het in hoofdzaak gehad over het regelmatige werkwoord, en waar een enkele bijzonderheid van het onregelmatige is ter sprake geweest, gebeurde dat in het raam van grammatische eigenaardigheden van het werkwoord als geheel. Het is nu tijd om na te gaan hoe de drie talen staan tegenover die grillige wanorde, die hier en daar zelfs iets van orde heeft door zijn verwonderlijk vaste positie, in de verbale conjugatie. Verwonderlijk vast inderdaad is die hoogst onpraktische en inefficiënte ouderwetsheid, die zich gehandhaafd heeft tegen alle tendentie tot logische en systematische nivellering in, en niettegenstaande het grote numerieke overwicht van de regelmatige werkwoorden, een overwicht dat met de dag zwaarder wordt.

De verwondering over die koppige onregelmatigheid vermindert vooral niet, als we de gedragslijn van het Engels op dit punt wat nader beschouwen. Na al wat we totnogtoe van het Engels hebben gezien, ook gezien aan de grammatische bouw van het verbum, zouden we in die taal in de eerste plaats een radikale opruiming van het grammatische oudhedenmuseum dat het 'sterke' werkwoord heet, hebben verwacht. Maar de feiten beschamen die verwachting wel zeer.

Om te beginnen is het Engels nog niet zo ver dat het voor de hoogst belangrijke hoofdvorm, het voltooid deelwoord, één vast model heeft. *Striven*, *torn* en *spoken* staan in de meest schilderachtige bontheid naast *found* en *begun* en *won*. Orthografische afwijkendheidjes als *borne* tegenover *torn* en *worn* komen de chaos nog wat accentueren. Het Engels staat hierin wel ver ten achter bij het Duits en het Nederlands, waarvan men, afgezien van een enkel erg onregelmatig werkwoord als *gaan* en *staan* en *doen*, zeggen mag dat

ze er twee voltooide deelwoorden op na houden, één op een dentale consonant en één op *-en*. Het Duits is op het Nederlands trouwens nog vooruit door bij *gehen* en *stehen* aan die algemene regel te voldoen, en ook vooruit door bij de regelmatige werkwoorden steeds een en dezelfde dentaal *t* te hebben, al is dan de scheidslijn in het Nederlands tussen *d* en *t* dan geenszins onberekenbaar.

Een belangrijke maatregel tot verhoging van de bruikbaarheid van het ‘sterke’ werkwoord is deze, dat in de stamwisseling een logische verhouding tot stand wordt gebracht in deze zin, dat alle secundaire vormen dezelfde stam krijgen, en zich zo gezamenlijk, met een zekere orde, gaan aftekenen tegen de primaire. Het Nederlands is in die richting met succes te werk gegaan in de groep van *binden*: het is *bind-* in de primaire vormen en *bond-* in alle secundaire. Zulks in voordelig onderscheid met het Duits, dat een verschil heeft behouden tussen *band* en *gebunden*. Het Engels evenwel heeft die verba, die in het Gotisch althans een duidelijk omlijnde groep vormden, gebracht tot de bontheid van *find, found; drink, drank, drunk; swing, swung, swung*, en de bescheiden poging tot uniformisering in de secundaire vormen bij enkele, en juist niet de meest gebruikelijke (met uitzondering misschien van *win, won, won*) werkwoorden draagt slechts bij tot de algemene verwarring.

Een billijke en tot in de bijzonderheden gaande vergelijking van het Engels met de andere twee talen zou een enkele maal ook wel een regularisatie in de secundaire vormen laten zien waarin het Engels de twee anderen voor is, als in *steal, stole, stolen*. Maar ieder die wat van Engels kent, weet dat in totaal de onregelmatigheid groot is, zo groot dat een enigermate volledige vergelijking van de drie hier veel te uitvoerig zou worden. Veel minder dan het Nederlands heeft het oude onregelmatigheid tot regelmaat gebracht: wie *groeien, groeide, gegroeid* naast *grow, grew, grown* zet, ziet het verschil. Zwakker zijn in het Engels de aanlopen tot regularisatie zoals in *bakken, bakte* bij *gebakken* en *laden, laadde* bij *geladen*; in *sow, sowed, sown* heeft het zo'n stap gedaan, maar *zaaien, zaaide, gezaaid* is de weg ten einde gegaan. En veel en veel talrijker dan in het Duits en het Nederlands zijn de oorspronkelijk zwakke werkwoorden die onregelmatig *g e w o r d e n* zijn, zoals, om maar een losse en wilde greep te doen, *feed, fed, fed; meet, met, met; feel, felt, felt; deal, dealt, dealt; make, made, made*, enz. enz., die er het hunne toe bijdragen om de veelvormigheid van het participium, waarop al is gewezen, te verhogen. Zelfs het van oorsprong vreemde woord *catch* is met zijn zonderlinge secundaire vormen *caught* in de onorde meegegaan. En het werkwoord ‘gaan’, dat van de oudgermaanse tijd af al afzonderlijkheden had, is in het Engels volkomen uit de ordelijke band gesprongen door de ‘suppletie’ met het preteritum

went. Dat het juist zo zeer frequente, alleszins ‘gewone’ verba zijn, die deze nieuwe onorde vertonen, maakt het algemene beeld te verwarder.

Het Nederlands heeft de oude ‘sterke’ conjugatie in het groot bewaard, maar nogal wat geregulariseerd, zoals al even ter sprake kwam, door eenheid van stam te brengen in de secundaire vormen, meer dan het Duits. Ook zijn enige vroeger onregelmatige in het normale pad gekomen, zoals *kleven, kneden, dorsen, spuwen*. En zeer talrijk zijn de werkwoorden die half genormaliseerd zijn doordat ze een regelmatig preteritum hebben gekregen, het type *bakte, spande, lachte* (dat evenwel nog niet heeft geleid tot *gespand* en *gelacht*, zoals in het Duits, waar *spannen* en *lachen* helemaal regelmatig zijn geworden) en *stootte*, dat goed op weg is om *stiet* tot een woordenboekcuriosum te maken. Aan de andere kant heeft vooral de groep met de wisseling *ij (ei)* en *ee* vrij wat veroveringen op de regelmatige conjugatie kunnen maken: *prijzen* en *wijzen* en *belijden* en *uitscheiden*, dat met *schee(d) uit* en *uitgescheden* zich van het half regelmatige *scheiden* is gaan scheiden (een feit dat nog niet alle woordenboeken willen erkennen), laat zien dat de *ij/ei*-groep nog altijd werfkracht heeft. Ook zijn een aantal verba van niet ‘sterke’ herkomst, maar waarvan de meeste vanouds al iets bijzonders hadden, aan de stamwisselende groep toegevoegd, zoals *brengen, bracht; kopen, kocht; denken, dacht; zeggen, zei*. Stamwisselend mogen we die toch zonder twijfel noemen, al herinnert het regelmatig uitzijnde participium nog aan hun ‘zwakke’ verleden. In het Duits zijn sommige van die laatste groep werkwoorden regelmatig, en andere hebben door hun *-e* in het praeteritum (*brachte, dachte*) hetzelfde tintje van regelmatigheid als de nederlandse tegenhangers in het participium alleen. Ook de voormalige praeteritopraesentia hebben, voorzover ze niet helemaal in het ordelijke spoor zijn gekomen, zoals *taugen* (eveneens trouwens nederlandse *deugen*) in hun secundaire vormen een ordelijker uitzien dan de nederlandse: *sollte* bij *sollen* laat niets te wensen over naast het onregelmatige *zou* bij *zullen*, en *konnte* bij *können* is heel wat presentabeler dan *kon* bij *kunnen*. En het Engels heeft het met deze groep wel zo bont gemaakt als te wachten was na wat we in het Engels gezien hebben: *can* en *could*, *may* en *might*, *shall* en *should* zijn de onregelmatigheid gekroond.

Het Duits is in zoverre het conservatiefst van de drie, dat het het dichtst bij de oude toestand is gebleven wat de hoofdvormen van het werkwoord betreft. In het Engels is er in het gecompliceerde verbale systeem een geweldige revolutie geweest, maar die revolutie is geen evolutie geworden. De groep van de ‘sterke’ werkwoorden is in heftige beweging geraakt, maar het oude, afwijkende heeft bij die beweging meer gewonnen dan verloren. De beweging is in het Ne-

derlands niet zo heftig geweest, maar ook daar is ten slotte de onregelmatige klasse versterkt uit de omwenteling te voorschijn gekomen. Een ‘middenpositie’ van het Nederlands dus ook hier, maar toch anders dan we die middenpositie totnogtoe veelal hebben gezien. Het Duits is wel het dichtst bij de oude toestand gebleven, het heeft zelfs de veelvormigheid vergroot bij de vanouds veelvormige ‘ablautende’ verba. Daarin zijn, als men elke variatie van stamwisseling in een afzonderlijke groep wil onderbrengen, niet minder dan 29 of 30 ‘klassen’ te onderscheiden: dat is heel wat meer dan het middeleeuwse Hoogduits er bezat. Niettegenstaande die overrijke afwisseling mogen we zeggen dat het totale beeld van de verbale conjugatie, althans wat de vorming van preteritum en participium aangaat, de praktische orde meer nadert dan het Nederlands, en veel meer dan het Engels.

Maar deze betrekkelijke voorsprong van het Duits geldt alleen voor dit onderdeel van de verbale flexie, voor de systematiek in wat men de ‘hoofdvormen’ zou mogen noemen. In het voorafgaande hebben we al heel wat gevallen gezien waar het duitse conservatisme exponenten heeft bewaard van grammatische onderscheidingen die het Engels het meest en het Nederlands in mindere mate met voordeel heeft weggenivelleerd. Bij de grammatische categorieën die aan een oudgermaans werkwoord hun exponent hadden, is nog niet genoemd de ‘wijze’. Twee wijzen waren het die duidelijk van elkaar werden onderscheiden: de conjunctief en de indicatief. In het moderne Nederlands en het moderne Engels, mag men wel zeggen, bestaat de categorie ‘wijze’ niet meer in de strikt formele zin. Kleine resten heeft het Engels en het Nederlands nog van de conjunctief, die op een enkel *leve de koningin* na, waarin het *leve* ternauwernood nog als een verbale vorm kan gelden, maar sterk tot de interjectie begint te naderen, tot de geschreven en lichtelijk archaïserende taal beperkt zijn. In het Duits daarentegen is de conjunctief nog in levend gebruik: *es wäre besser darüber zu schweigen*. In het bijzonder is hij een actief grammatisch apparaat bij de indirecte rede: *er wäre bereit, sagte er, nur müsste ich ihm noch ein Zugeständnis machen* of *er wäre schon in der Stadt, hiesz es*. Zo is deze historische antiquiteit in het Duits nog geenszins een antiquiteit, en het ziet er voorlopig niet naar uit dat de conjunctief verouderen zal. Hij zal een belangrijke trek blijven vormen in het algemene beeld van ouderwetse veelvormigheid dat de duitse flexie vertoont.

IX. Woordvorming.

Op het punt van de woordvorming steekt het Engels door zijn lenigheid en soepelheid wel heel sterk af tegen het Nederlands en het Duits. Wie over woordvorming in de twee continentale talen spreekt, kan toe met de bekende onderscheiding tussen samenstelling en afleiding. Het Engels kent die beide middelen ook, met dien verstande dat de grens tussen syntactische verbinding en samenstelling veel vlottender verloopt dan in het Duits en het Nederlands. Er is het type *schoolmaster*, *bookseller*, dat zijn volkomen tegenhanger heeft op het continent, maar het niet aaneenschrijven van verbindingen als *public house*, *income tax*, *motor car*, *foot police*, die men toch wel samenstellingen moet noemen, symboliseert eigenaardig de grotere losheid, de minder vaste binding tussen de leden, en de geleidelijkheid waarmee de vrije syntactische verbinding tot vaste samenstelling aaneengroeit.

Maar bovendien kunnen in het Engels, tengevolge van de geringe formele verschillen tussen substantief en adjectief, en tussen nomen en verbum, woorden in het verband tot een andere 'woordsoort' worden 'geconverteerd'. *A London fog*, *a London munitions factory* kunnen of moeten we in het Nederlands ongeveer weergeven met *een Londense mist* en *een Londense munitiefabriek*, en zelfs zullen we onder bepaalde omstandigheden aarzelen of we niet beter doen met *een munitiefabriek in Londen*. Zonder formeel en opzettelijk de afleiding *Londens* te hoeven maken, converteert het Engels eenvoudig de eigennaam *London* in een adjectief. Ja, misschien is dat nog te veel 'continentaal' geformuleerd; misschien is het, van goed hedendaags engels standpunt bekeken, nog te veel 'grammatiserend'. Wie een willekeurig engels woordenboek doorbladert, vindt telkens woorden die zowel substantief als adjectief als verbum kunnen zijn, of, wat minder schools-grammatisch uitgedrukt, naar het syntactisch verband zowel substantivisch als adjectivisch als verbaal kunnen functioneren. Het woord *horn* kan beantwoorden aan ndl. 'hoorn' en aan 'hoornen, van hoorn', en ook moeten we het soms weergeven met 'van horens voorzien', het woord *hound* 'jachthond' kan ook 'achtervolgen' betekenen, *house* kan gelijkwaardig zijn met 'huis', maar ook met het intransitieve 'huizen, wonen' en het transitieve 'huisvesten'. Zulke voorbeelden laten zich vermenigvuldigen, en het doet er daarbij niets toe of *hope* 'spes' - om bij de letter *h* van het woordenboek te blijven - oorspronkelijk een substantief is geweest en *to hope* 'hopen' een formeel daarvan duidelijk onderscheiden werkwoord. Voor de huidige taaltoestand en het huidige grammatische besef liggen de twee woorden *hope* onderling niet anders als b.v. *knock* en *to knock*.

Het gemak van de flexieloosheid maakt het ook mogelijk, dat

zonder grote gedurfdheid of opzettelijkheid formaties ontstaan als *smoking his before breakfast pipe* en *with a quite at home kind of air*. Maar zelfs als we zulke verbindingen, die met de traditionele grammatische terminologie van het Nederlands en het Duits niet meer behoorlijk zijn onder te brengen, buiten beschouwing laten als uitzonderingsgevallen of althans enigszins bijzondere gevallen, dan tonen voorbeelden als *horn, house, hound* en *hope* niet minder aan dan dit: het Engels kent ternauwernood het afleidingstype denominatieve verba of deverbatieve nomina, en substantiva kunnen zonder bezwaar attributief bij andere substantiva worden gebruikt. Anders gezegd: het Engels heeft de ingrijpende maatregel om een opzettelijke afleiding te maken in veel minder gevallen nodig dan het Nederlands en het Duits.

Die afstand tussen het eiland en het vasteland is inderdaad zo groot, dat het in vergelijking daarmee de moeite nauwelijks loont om na te gaan in hoeverre de twee vastelandstalen zich onderling onderscheiden. Er is inderdaad wel enig verschil op te merken: de geringere morfologische differentiatie van het Nederlands maakt het op een enkel punt wat soepeler dan het Duits. Zo zal men gemakkelijker in het Nederlands dan in het Duits werkwoordsstammen tot een substantief kunnen abstraheren uit het werkwoord: de ‘onmiddellijke’ afleidingen van het type *een lange zit, een hele klim, een zware hijs* gaan in het Nederlands vlotter dan in het Duits.

Daarentegen is het Duits veel gemakkelijker dan het Nederlands in het vormen van samenstellingen, die uit heel wat samenstellende leden kunnen bestaan. Wij mogen glimlachen om de lengte van *Reisebücherverlag, Zollvereinsbemühungen, Auswanderungsvermittlungsstelle*, te ontkennen valt niet dat zulke samenstellingen beknopt en praktisch zijn. Het Nederlands kan met dezelfde middelen hetzelfde doen, maar doet het liever niet: een *landbouwmachinerieën-tentoonstelling* of een *fotografiebenodigdhedenmagazijn* is ons te zwaar. Dat komt ten dele voort uit iets als algemeen-esthetische overwegingen, en die gevoelsoverwegingen berusten misschien ten dele op een, weliswaar wat vaag, ‘taalgevoel’ dat zulke al te synthetische samenstellingen strijdig acht met algemene tendenties in de bouw van het Nederlands, daarbij inbegrepen de bouw van de zin, strijdig met wat in het Nederlands de meest gewenste manier van zich uitdrukken mag heten. Maar dat taalgevoel heeft niet het strikt dwingende van het echt grammaticale, van de stringente regel die men moet eerbiedigen op straffe van onverstaanbaar te worden. En bij het vermijden van monstersonderstellingen als *fotografie-benodigdhedenmagazijn* speelt zeker mee de vrees om te ‘duits’ te schijnen. De grote overeenkomst in lexicologisch opzicht in het algemeen en op het terrein van woordvorming in het bijzonder maakt

ons wat preuts, wat gevoelig tegenover alles wat naar ‘germanisme’ riekt.

Die gevoeligheid nadert tot overgevoeligheid bij de bezwaren tegen het type *rauwkost, hoogspanning, laagconjunctuur*. Ook al wil men met dergelijke formaties niet zo ver gaan als het Duits, waar de samenstelling soms gelijkwaardig is aan de vrije verbinding van adjectief en substantief, toch sluiten we door al te grote gevoeligheid een middel van woordvorming af dat ongetwijfeld verrijkend zou kunnen zijn. Uit een oogpunt van taalpolitiek kan men die gevoeligheid raadzaam achten en zelfs aanmoedigen, en niettemin het betreuren dat wij een woord als *grootstad* niet durven gebruiken ter aanduiding van een stad met allures die een *grote stad* niet altijd heeft, en blij ermee zijn dat we *groothandel* wel hebben aangedurfd.

Een parallel geval, dat in zekere zin tot de woordvorming gerekend mag worden, is onze grote nauwlettendheid met het gebruik van z.g. ‘absolute comparatieven’, comparatieven waarbij het vergelijkende op de achtergrond is geraakt. De *lagere school, het hoger onderwijs, de betere standen* zijn geijkt, en tonen dat in het Nederlands zulk gebruik een virtueel leven heeft. Maar uitbreiding van dat gebruik, b.v. met *een langer verblijf, een bredere uiteenzetting* in de zin van ‘vrij lang’, ‘nogal breed’, wordt tegengewerkt door de vrees voor te grote gelijkenis met het Duits.

Het is niet mijn bedoeling, in dezen wat toegeeflijkheid te propageren. Toch zijn die remmingen lastig. Het is een bezwaar, als men zich bij het toepassen van een mogelijkheid die onmiskenbaar aanwezig is, steeds in acht moet nemen en beperken alleen uit vrees voor verlies van zelfstandigheid en eigen aard. De grote scrupuleusheid op het punt van de ‘germanismen’ is in zekere zin een erkenning van eigen zwakheid tegenover de grote buurman.

Met de z.g. absolute comparatieven waren we aan de grens van het terrein der woordvorming of over die grens heen. Met de *a f l e i d i n g* zijn we er middenin. Alle drie de talen kennen dat middel tot woordvorming. Maar heel duidelijk spreekt ook hier de veel nauwere aansluiting van het Nederlands bij het Duits. Er is het suffix *-ing*, dat vrijwel geheel parallel loopt met het duitse *-ung*. Er is verder in beide talen het *-nis*, dat weliswaar in het Nederlands wat minder produktief is dan in het Duits. Er is *-lijk* naast *-lich*, en *-ig* naast *-ig*, en daarmee zijn we nog niet aan het eind van wat het Nederlands en het Duits aan afleidingssuffixen gemeen hebben. Ongetwijfeld zijn er merkbare verschillen in de toepassing ook van die suffixen die op het eerste gezicht volkomen identiek lijken en dat in oorsprong ook zijn; hetzelfde suffix heeft andere mogelijkheden in de ene taal dan in de andere; er zijn nuanceringen die men niet kan verwaarlozen, lang niet alle duitse formaties laten zich klakke-

loos en mechanisch in het Nederlands overzetten, en die soms subtiele nuanceringen behoren tot de fijne verschillen die beide talen bij hun grote overeenkomst blijven onderscheiden. Daarbij kan weer in het spel zijn de zoëven besproken preutsheid tegenover al wat naar germanisme riekt, en het is mogelijk dat de schroom die ons enigszins remt bij het maken van afleidingen op *-loos*, van het type *bewegingloos* en *maanloos*, daaraan niet vreemd is. Zeker is het, dat een zo praktisch woord als *restloos* voorgoed voor ons is geblokkeerd, omdat het als smakeloze vertaling van het duitse woord zou worden gewaardeerd. Een soortgelijke remming werkt bij de samenstellingen, die al bijna afleidingen mogen heten, op *-vol*, hoewel toch *liefdevol*, *waardevol* daar zijn om te tonen dat zulke formaties goed nederlands zijn: *zinvol* en *troostvol* en meer van die soort doen ons op zijn minst nog aarzelen. Misschien zou diezelfde remmende schroom drukken op de woorden met *-gewijze*, als niet het geluk had gewild dat het Duits hier *-weise* heeft. Intussen is de carrière, als ik het zo noemen mag, van *-weise* in het Duits en *-gewijze* in het Nederlands, het zoveelste voorbeeld van een parallel verloop in beide talen, zo parallel dat invloed van het Duits wel zeer voor de hand ligt. En dat die invloed zo gemakkelijk werken kan, is alweer een bewijs dat de twee talen intiem verwant zijn.

Treffend is ook de overeenkomst tussen Duits en Nederlands wat de prefixen betreft, waarvan het Engels er maar weinig heeft buiten de min of meer geleerde van romaans-latijnse oorsprong zoals *anti-*, *dis-*, *extra-*, *in-* resp. *im-*, *non-*, *post-* e.d. Het engelse *un-* ‘on-’ is vrijwel het enige inheemse prefix dat in produktiviteit met de duitse en nederlandse tegenhanger is te vergelijken, en ook ten dele de diensten van ndl. *ont-*, dui. *ent-* verricht. Vooral bij de verba zijn de prefixen in het Engels zeldzaam, en daarbij zal wel van invloed zijn de omstandigheid dat er niet zoveel behoefte aan is, wegens de grote soepelheid waarmee nomina in verba kunnen worden ‘geconverteerd’ en de zeer vlottende overgang tussen transitief en intransitief (zie daarover nog nader het hoofdstuk syntaxis). Een taal waarin een woord als *stress* zowel verbum als nomen kan zijn, heeft geen *be-klemto(o)n-en* nodig om van *klemtoon* eerst een verbum te maken en dan dat verbum te transitiveren. Ik kies juist een voorbeeld met *be-*, omdat met het engelse *be-* wel formaties voorkomen die onderdeel voor onderdeel in de continentale talen zijn over te zetten, zoals *be-medalled* en *be-crossed*. Maar het streepje tussen prefix en hoofdwoord, en de betrekkelijke zeldzaamheid van ‘ongestreepte’ *be-*woorden als *beset* en *besmear*, laten al zien dat het voorvoegsel lang niet een waarde als woordvormingsmiddel heeft als in de vastelandstalen. Plaatst men daarnaast het nederlandse en duitse *be-*, en verder de op het vasteland uiterst produktieve prefixen *ver-* en *ont-*

(duits *ent-*), dan herinnert zich ieder Nederlander die wel eens Duits spreekt of schrijft, dat hij zich in het Duits bijna met hetzelfde gemak beweegt als in zijn moedertaal.

Het algemene beeld van de woordvorming in de drie talen geeft een sterke overeenkomst te zien tussen het Duits en het Nederlands, met een heel afzonderlijke positie van het Engels. Dat is voor de karakteristiek van de drie talen onderling van het hoogste belang. Ieder spreker toch, ieder ‘taal-praktizant’, doet voortdurend aan woordvorming. Het maken van nieuwe woorden is een voorname levensfunctie van de taal. Het bepaalt immers voor een groot deel de groei, de gang van de ontwikkeling in de naaste toekomst. Welnu, Duits en Nederlands lopen op dit belangrijke punt zo parallel, dat wij Nederlanders uit streven naar zelfbehoud niet zelden het voor de hand liggende verloop wat remmen of zelfs tegengaan. De morfologische middelen waarvan Duits en Nederlands zich bedienen, lopen zozeer uiteen, dat het Nederlands in veel opzichten dicht bij het Engels staat: de middelen tot aanvulling en uitbreiding van de woordenschat - die, zoals we zagen in hoofdstuk III, in zijn voorhanden bestanddelen toch al zoveel gemeenschappelijks heeft tegenover het Engels -, de hele koers waarin de ontwikkeling gaat, ze zijn voor Nederlands en Duits grotendeels dezelfde. Hier geen divergentie, maar duidelijke convergentie.

X. Syntaxis.

Ten slotte nog enkele opmerkingen over het onderdeel van de grammatica dat men syntaxis pleegt te noemen. Het is hier niet de plaats om dat onderdeel verantwoord af te bakenen tegenover de morfologie, en ik ben me zeer wel bewust dat hier enkele bijzonderheden ter sprake zullen komen die met goed recht tot de morfologie zouden kunnen worden gerekend. Het is immers zo, dat de vormen hun waarde eerst krijgen in het verband. Wie constateert dat in het Nederlands *dieren* het meervoud is van *dier*, die constateert een feit van morfologie. Evenzo is het een morfologisch feit dat *spreekt* een enkelvoudige persoonsvorm is van het verbum *spreken*, en *spreken* een meervoudige. Maar die beide morfologische feiten krijgen toch pas hun waarde, laten zich pas goed illustreren, als men vaststelt dat zo'n meervoudige persoonsvorm in de zin correspondeert met een meervoudig onderwerp, en een enkelvoudige persoonsvorm met een enkelvoudig onderwerp. Zodra men van die morfologische feiten een ‘voorbeeld’ wil geven, laten we zeggen *Het dier spreekt niet* of *Dieren spreken niet*, is men op het terrein van de syntaxis. Dat is men zelfs ook al, als men de kategorie van het getal wil toelichten door een substantief met een telwoord te begeleiden en b.v. *één dier*

plaatst tegenover *drie dieren*. En wie het heeft over de categorie van het genus, een categorie die onder de afdeling morfologie pleegt behandeld te worden, en b.v. constateert dat *dier* onzijdig is en *hond* niet, die doet toch eigenlijk niet anders dan bepaalde verbindbaarheden van die substantieven constateren: hij constateert dat men niet kan zeggen *die dier*, maar moet zeggen *dat dier*, of wel dat *een kleine hond* grammatisch juist is, maar *een kleine dier* niet.

Het is dan ook niet te verwonderen dat de praktijk van de grammatische beschrijving het onderscheid tussen morfologie en syntaxis niet altijd streng handhaaft. Toen in de vorige eeuw Karl Brugmann en Berthold Delbrück hun standaardwerk *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* opzetten, kreeg Delbrück de *Vergleichende Syntax* toegewezen. Maar toen Brugmann alleen de tweede druk ging bewerken, ‘er(schien) es zweckmässig, die Lehre vom Gebrauch der Flexionsformen nicht gesondert vorzutragen, sondern so weit als tunlich in die Formenlehre hineinzu-arbeiten’, zoals hij in het voorbericht van 1910 verklaart, en zo kwam er, naast de *Lautlehre* een *Lehre von den Wortformen und ihrem Gebrauch*. En als Brugmann en Delbrück tot die versmelting van vormleer en syntaxis besloten uit overwegingen van doelmatigheid, dan kan men een dergelijke maatregel nog eerder billijken bij grammatici die zich bezig houden met talen van een meer ‘analytisch’ type dan de oude indogermaanse talen van Br. en D. De grammatische bewerkers van het Engels hebben het niet zo kwaad bekeken, als ze, zonder bespiegelingen over de grammatische theorie, hun handboeken eenvoudig en praktisch indelen in een afdeling ‘Sounds’ en een afdeling ‘Accidence and Syntax’. Er is in een vorig hoofdstuk al op gewezen, dat in meer ‘synthetische’ talen de enkele woordvorm veel autonomer was, veel meer kon uitdrukken dan in een moderne taal van meer ‘analytisch’ type. Een Romein van het begin van onze jaartelling, die het woord *aramus* hoorde of las, herkende dat ineens, zonder enig verband: het betekende voor hem ‘wij ploegen’ en niets anders. Maar als wij Nederlanders van de twintigste eeuw het woord *ploegen* geïsoleerd horen of lezen, dan hebben we wat meer nodig om te beslissen of we te doen hebben met de infinitief dan wel met een meervoudige persoonsvorm van het verbum, nog daargelaten dat aan zo'n meervoudige persoonsvorm de ‘persoon’ niet zonder verband is vast te stellen, dan wel of we te doen hebben met het meervoud van het substantief *ploeg*. Ietwat generaliserende zouden we kunnen zeggen: hoe minder ‘autonoom’ de afzonderlijke woordvorm, hoe moeilijker het wordt, in de grammatica de autonomie van de morfologie tegenover de syntaxis te handhaven. Ofwel aldus: hoe meer ‘analytisch’ een taal, hoe ‘syntactischer’ de grammatica.

Na deze uiteenzetting mag ik me verontschuldigd achten, als onder wat hier volgt feiten ter sprake komen die wat morfologisch aandoen, en ook mag die verontschuldiging gelden voor de bijna onvermijdelijke grensoverschrijdingen naar het syntactisch gebied, die al gepleegd zijn in de hoofdstukken waarin volgens de titel morfologische feiten zijn besproken. En omgekeerd kan in die overschrijdingen enige verontschuldiging liggen voor het weinig systematische, het onvolledige en incidentele van de opmerkingen die hier onder de wel wat pretentieuze titel ‘Syntaxis’ zijn samengebracht.

Een onderdeel van de syntaxis is stellig de woordschikking. Nu is er, zoals in hoofdstuk III al is opgemerkt, tussen zinsschikking en vormensysteem in de historische ontwikkeling, in het groot en enigszins schematisch gesproken, deze samenhang op te merken, dat de woordorde strenger wordt naarmate het vormensysteem verarmt: meer en meer wordt de volgorde van de woorden gebruikt om betrekkingen uit te drukken die minder en minder door vormveranderingen aan de woorden zelf worden uitgedrukt. Willen we dan deze grote lijn zien in de geschiedenis van het Engels, het Duits en het Nederlands, dan is het te verwachten dat de meest amorfe taal van de drie, het Engels, de strengste woordvolgorde heeft, en het Duits de vrijste. Dat is inderdaad het geval. Maar toch zijn de verschillen niet zo groot als men zou denken, lang niet zo groot althans als het wel zeer grote verschil in morfologische middelen. In het algemeen geldt in de gewone, niet ondergeschikte zin, afgezien van zinnen met aanloop, dat het onderwerp vooropgaat en de persoonsvorm daarop onmiddellijk volgt: een zin als *De man eet een appel* is woord voor woord in het Duits en het Engels te vertalen. Wel vertonen het Duits en het Nederlands, in treffende gezamenlijke afwijking van het Engels, het verschijnsel van de inversie, als een aanloop - die aanloop is meestal een bepaling - vooropgaat: *ik kom morgen* tegenover *morgen kom ik* is duitse en nederlandse, maar geen engelse schikking; het Engels behoudt, afgezien van enkele bijzondere-stijl-gevallen of archaïstische wendingen, ook in dat geval de meer logische volgorde van het onderwerp vóór de persoonsvorm. Het is een zeer markante trek die het Duits en het Nederlands tegenover het Engels gemeen hebben, en wie objectief tracht te waarderen, moet wel erkennen dat aan het Engels hier de onderscheiding ten gunste toekomt: het valt moeilijk, in de duitse en nederlandse inversie iets meer dan een zinloze variatie te zien, al kan men niet zeggen dat die variatie bepaald hinderlijk oneconomisch is uit een oogpunt van gemakkelijke verstaanbaarheid, daar persoonsvorm en onderwerp, zij het dan in een voor de mededelende zin vreemde volgorde, toch elkaars onmiddellijke naburen blijven.

Maar die gemeenzame syntactische trek van het Duits en het Nederlands, hoe karakteristiek en typerend ook tegenover het Engels, kan men toch bezwaarlijk in verband brengen met het morfologische beeld van de drie talen, al was het alleen maar omdat in het zuiver morfologische, zoals we hebben gezien, het Nederlands sterk naar het Engels overhelt. Wil men rijkere morfologische uitrusting zich zien weerspiegelen in grotere vrijheid van onderlinge schikking van zinsdelen, dan zou men in het Duits moeten zoeken. En inderdaad is het in het Duits mogelijk om, wanneer nadruk of metrum dat gewenst maken, het object voorop te plaatsen. Men kan zich in het Duits constructies denken als *Deinem Vater, nicht deinem Bruder hat der Diener das Buch überreicht* en *Den ermüdeten Krieger eine junge Frau umarmet*, maar het blijven ook daar uitzonderingen. Men zou kunnen verwachten dat Goethe in zijn *Hermann und Dorothea*, waar het ongermaanse hexameter-metrum aan zijn taal zware eisen stelt, heel wat voorbeelden van die ongewone zinsbouw te zien zou geven, maar het doorlezen van een aanzienlijk stuk daarvan heeft niets noemenswaard opgeleverd. Dat kan ten dele opgevat worden als een bewijs van Goethe's taalvermogen, dat hem in staat stelde, zelfs in dat klemmende keurslijf de eenvoudige expressie te geven die bij het gegeven paste; ten dele is het ook een bewijs voor de 'onnatuurlijkheid' van wat ook in het Duits een afwijkende zinsbouw moet heten. Men moet zoeken in de wetenschappelijk-betogende stijl van geleerden, die bereid zijn voor logische narekenbaarheid van hun betoog het offer te brengen van gedwongenheid in zinsconstructie, om voorbeelden aan te treffen als dit (bij Révész, *Ursprung und Vorgeschichte der Sprache*, 77):

Ich vermute, dass den Ausschlag dabei die Erfahrung gab, dass Menschen, die gegenseitig ihre Sprachen nicht verstehen, instinktiv sich mit Gebärden verständigen und dass diese natürliche Gebärden, ohne vorherige Kenntnis und Uebereinkunft, überall zum Ziele führen.

Ik had met de helft ervan kunnen volstaan, maar druk de hele zin af, om ten volle recht te doen aan de auteur, die ter wille van de gecompliceerde bijzin die op 'Erfahrung' volgen moest en duidelijk zijn 'Zugehörigkeit' daarbij moest doen blijken, dat onderwerp 'Erfahrung', op een zo onverwachte plaats zette. Maar dat volledig citeren is ook gebeurd om de lezer te overtuigen dat we hier toch wel te doen hebben met een bouwsel, dat karakteristiek mag heten voor duitse *geleerden*-stijl met zijn deugden en zijn gebreken. In wat minder zwaar betogend Duits is de schikking bijna even vreemd en geforceerd als in het Nederlands.

In het Nederlands is verder vrijwel dwingend de regel dat het directe object aan het indirecte voorafgaat: *Frits gaf het meisje de*

sleutel. We laten hier buiten beschouwing het overigens grammaticaal belangrijke feit, dat die volgorde niet geldt als de betrekking tot *het meisje* wordt uitgedrukt door een voorzetselverbinding: *Frits gaf de sleutel aan het meisje*, en bepalen ons strikt tot wat in de gangbare grammatische terminologie het indirect object heet. Daarbij is de volgorde zo dwingend, dat de bekende regel van Vondel's *Vertrouwinge aan Geeraerdt Vossius*,

Beny uw soon den hemel niet,

waarin van die volgorde wordt afgeweken, het verder verband nodig heeft om begrepen te worden:

De hemel treckt, ay, laat hem los.

In het Duits nu, waar het directe object veelal formeel van het indirecte is onderscheiden, kan een andere volgorde worden toegepast, als dat om enige reden gewenst is, b.v. in gebonden taal of om een contrast tot uitdrukking te brengen: *Fritz gab die Schlüssel dem Mädchen*. Maar zulke constructies blijven ook daar uitzonderingen.

Als we ons voorlopig tot de hoofdzin beperken, dan is er, behalve de al besproken inversie als het onderwerp niet vooropgaat, een andere trek op te merken die het Engels typerend onderscheidt van het Nederlands en het Duits. In het Engels volgt het object terstond op de persoonsvorm. Bij een zin als *Ik las gisteren om elf uur na mijn thuiskomst de krant*, zit men van *las* af in afwachtende spanning tot eindelijk *de krant* komt. Nog heviger wordt die spanning bij de z.g. 'samengestelde tijden', bij constructies met hulpwerkwoord en participium of infinitief: *Ik heb gisteren om elf uur na mijn thuiskomst de krant gelezen* of *De regering zal in het begin van de volgende maand beslissen*. Wie een nederlandse zin als *Ik heb de hele wereld doorgereisd* vergelijkt met een engelse als *I have travelled all over the world*, die ziet het verschil. Dit inklampstelsel onderscheidt het Nederlands en het Duits wel heel principieel van het Engels. En wie, als Jespersen, waarden wil, moet hier wel aan het Engels de voorkeur geven.

Een nog heviger graad van inklamping heeft het Nederlands met het Duits gemeen in de ondergeschikte zin, waar het onderwerp en de persoonsvorm kunnen, in bepaalde gevallen zelfs moeten, gescheiden worden door andere zinsdelen. Het is 'moeten', als een object in de ondergeschikte zin voorkomt: *Men beweert dat de minister het veelbesproken wetsontwerp zal intrekken*. Het is 'kunnen', als er behalve onderwerp en persoonsvorm alleen bepalingen in de ondergeschikte zin voorkomen: *De kranten berichten dat de minister in de tweede helft van de maand terugkomt van zijn vakantie*, maar van dat 'kunnen' wordt wel een zo ruim gebruik gemaakt dat de constructie *De kranten berichten dat de minister in de tweede helft van de maand van zijn vakantie terugkomt* op zijn minst de gewone moet

heten, terwijl een andere schikking de indruk maakt van min of meer opzettelijk het normale te variëren om stilistische redenen. Zeker is, dat de minst ‘gespannen’ constructie *De kranten berichten dat de minister terugkomt van zijn vakantie in de tweede helft van de maand* het opzet, òf van nadruk op de tijdsbepaling òf van bewust streven naar verlichting van de spanning, duidelijk vertoont.

Normaal is zonder twijfel voor het Duits en voor het Nederlands een zinsbouw als deze: *Het horloge dat ik verleden zomer op mijn reis naar Zwitserland kocht* en *Das Buch das Sie mir gestern durch die Post sandten*. Als we daarmee vergelijken het Engels met zijn *The watch I bought....* en *The book you sent me....*, dan blijkt de ‘spanning’ in het Engels heel wat geringer en de hele constructie logischer en praktischer. We hebben dan daarvoor de schrale troost dat in het Duits en het Nederlands de ondergeschikte zin scherper grammatisch gemarkeerd is tegenover de hoofdzin dan in het Engels. Maar ook al willen we niet waarderen op efficiency en logica, dan moeten we erkennen dat het Duits en het Nederlands hier op een zeer typerend punt van de zinsbouw samengaan tegenover het Engels. Te typerender omdat die strenge regeling van de schikking eigenlijk pas na de middeleeuwen volstrekt bindend is geworden.

Er is in het Nederlands een gematigd streven merkbaar - het voorbeeld van de minister op vakantie heeft het al laten zien - tot verlichting van de spanning, doordat bij constructies met hulpwerkwoorden de persoonsvorm wat dichterbij het onderwerp kan komen. Het is niet noodzakelijk om te construeren *de angsten die ik uitgestaan heb*, het wordt zelfs gewoner ervan te maken *de angsten die ik heb uitgestaan*, terwijl het Duits verplicht blijft het hulpwerkwoord achteraan te plaatsen. In het Nederlands is die meer logische volgorde zelfs dwingend als twee infinitieven onmiddellijk op elkaar volgen: *de boeken die ik heb laten inbinden*. Evenzo in het Duits, en men kan erover twisten, of het verplichte achteraan plaatsen van het ‘deelwoord als infinitief’ *die Bücher die ich habe einbinden lassen* uit een oogpunt van efficiency de voorkeur verdient boven de nederlandse constructie; enigszins gemeenzaam uitgedrukt zouden we kunnen zeggen: het is lood om oud ijzer. Wel geloof ik te mogen constateren, dat het Nederlands meer dan het Duits geneigd is, de spanning, die groter wordt naarmate de tussen persoonsvorm en onderwerp geplaatste zinsdelen omvangrijker worden, wat te verlichten. De Nederlander zal eerder dan de Duitser een zin als *de angsten die ik tussen het eerste en het tweede deel van mijn doctoraal uitgestaan heb* ‘ontspannen’ tot *de angsten die ik heb uitgestaan tussen het eerste en het tweede deel van mijn doctoraal*. Het is niet meer dan een indruk, en een indruk die bovendien zo goed als uitsluitend op gelezen en niet op gehoord materiaal berust. Als die

indruk juist is, dan zouden we, met alle voorzichtigheid, kunnen vaststellen dat de Nederlander, althans in zijn schrijfp praktijk, toont de last van de inklamping te voelen en neiging heeft om de kansen tot verlichting te gebruiken, terwijl de Duitser de inklappingsconstructie eerder cultiveert en als een karakteristieke trek van zijn taalgebruik verder draagt.

In de voorbeelden van engelse ondergeschikte zinnen, *The book you sent me....* en *The watch I bought.....*, kwam tegelijkertijd een andere eigenaardigheid van het Engels uit, die zeer tot de soepelheid van de zinsbouw bijdraagt: de verbinding van de relatieve zin zonder verbindingswoord. Ook deze hoogst praktische en typerende syntactische trek heeft het Engels alleen; het Nederlands en het Duits gaan weer samen met hun verplicht relativum.

Zoveel over de schikking van de zinsdelen in de drie talen. Hier volgen nog enkele opmerkingen over andere eigenaardigheden, die aan de grens van de morfologie liggen. Het voorbeeld van de ingebonden boeken heeft al even een grammatische bijzonderheid laten zien die het Duits en het Nederlands gemeen hebben tegenover het Engels, namelijk het gebruik van een infinitief, als een participium te wachten zou zijn, bij een andere infinitief: constructies als *ik heb hem horen spelen, zien spelen, laten spelen*, enz. Wel zijn die constructies in het Nederlands in veel ruimer gebruik dan in het Duits. Zo kan men *ik ben gaan wandelen, hij is komen fietsen* niet woord over woord in het Duits overzetten. Verder heeft het Duits, zoals boven al is opgemerkt, de grammatische verplichting om de infinitief die het nauwst met de persoonsvorm verbonden is, juist het verst daarvan af te plaatsen: *Ich habe es nicht hören können*, waar het Nederlands construeert *Ik heb het niet kunnen horen*, maar, zoals eveneens al is opgemerkt, een taxatie van die twee onderling op hun ‘gebruikswaarde’ blijft wat subtiel.

Onwillekeurig komen we hier te denken aan een verbinding van verbum finitum met infinitief, die nu eens karakteristiek is voor het Nederlands, en nòch in het Duits nòch in het Engels zijn tegenhanger heeft. Ik heb op het oog de constructies met een infinitief en *te* van het type *Ik lag te slapen, Hij zat te roken, We liepen te praten*, die in het Nederlands eerst in de laatste eeuwen in vast gebruik is gekomen: nog in de 17e eeuw vindt men hiervoor *Ik lag en sliep*, enz. Als deze specifiek nederlandse eigenaardigheid ter sprake komt in een verband dat Nederlands en Engels en Duits onderling vergelijkt, dan gebeurt dat niet omdat het verschijnsel zo grote waarde voor die vergelijking heeft. Vergelijking immers veronderstelt een zekere mate van gelijkheid, en het volkomen ongelijke heeft alleen belang, als het ten minste met andere feiten onder één noemer kan

worden gebracht. Dat zou hier gaan, als een volledige vergelijking aan de orde was van het gebruik van de infinitief in de drie talen. Maar nu we uit de syntaxis maar enkele vrij willekeurige grepen doen, moge de vermelding van dit verschijnsel hiermee verontschuldigd zijn, dat we hier staan tegenover het zoveelste punt in de nederlandse grammatica, dat noch historisch noch synchronisch bevredigend is bewerkt. Zo goed als niets weten we ervan wanneer en hoe de constructie is opgekomen, en niemand kan ons duidelijk maken waarom *hij loopt te zingen* gewoon is en *hij wandelt te zingen* of *hij fietst te zingen* onmogelijk.

Op deze wandeling zonder vaste koers door het uitgebreide gebied van de syntaxis wil ik nog wijzen op een soepelheid van het Engels, die de twee continentale talen niet in die mate bezitten, namelijk het vervloeien van de scheiding tussen intransitief en transitief bij werkwoorden. Die eigenaardigheid is, in samenhang met de vervloeiing van de grens tussen de woordsoortgrenzen, is in het vorige hoofdstuk al even ter sprake geweest. *To grow* betekent zowel ‘groeien’ als ‘kweken’, *to gain* zowel ‘verdienen, behalen’ als ‘vooruitgaan’, *to labour* zowel ‘bewerken’ als ‘werken’, *to sink* zowel ‘doen zinken’ als ‘zinken’, *to stand* betekent ‘staan’, maar ook ‘plaatsen’. Er zijn zeker ook in het Nederlands zulke gevallen. De oude rubricering in uitgebreide woordenboeken, van de betekenissen van een werkwoord ‘trans.’, ‘intrans.’ en ‘wederk.’, is dikwijls bruikbaar. Zo zou men met het transitief-intransitieve *to gain* het nederlandse *winnen* kunnen vergelijken. Er zijn verder werkwoorden als *beginnen*, *trekken* en andere, die het transitieve met het intransitieve combineren. En een bijna engels voorbeeld is het transitieve gebruik van *vliegen* in *Smirnoff heeft een Douglas gevlogen* of *Smirnoff heeft de ministers naar Indonesië gevlogen*. We kunnen, meen ik, veilig zeggen dat het Nederlands op dit punt al wat gemakkelijker te werk gaat dan het Duits, maar stellig nog lang niet zo soepel als het Engels. Men kan in het Engels niet gemakkelijk vinden de in het Duits en het Nederlands zo gewone stellen van werkwoorden, die als simplex intransitief zijn, maar door samenstelling transitief worden: *werken* naast *bewerken* en *afwerken* en *uitwerken* en *verwerken*, *kijken* naast *bekijken* en *afkijken*. Men vindt ze in het Engels niet veel, omdat, zoals we in het hoofdstuk over woordvorming hebben gezien, zulke formaties daar zeldzaam zijn in vergelijking met het Duits en het Nederlands, maar het Engels heeft zulke middelen tot transitivering ook veel minder nodig.

In dezelfde sfeer ligt het grotere gemak in het Engels bij het omzetten van een zin met een indirect object in de passieve vorm, waarbij dan dat indirecte object subject wordt. *Ik word opengedaan* is in

het Nederlands nog een punt in discussie, en in het Duits is, zover ik weet, een dergelijke constructie zelfs nog buiten discussie. Er zijn ook nog wel Nederlanders van een wat oudere generatie, die bezwaar hebben tegen *de heren worden verzocht*, en nog maar half overtuigd zijn, als ze die gedurfdheid horen motiveren met een verwijzing naar *men wordt verzocht*, waarin *men* toch bezwaarlijk anders dan als subject kan worden beschouwd, zijnde immers *men* nooit anders dan subject. Het Engels kent zulke moeilijkheden niet: *I was told to go up; I am forbidden tea; His scheme was never given a chance; The public is conceded everything*, en het gemak daarin komt te meer uit, omdat men niet alleen kan zeggen en schrijven *I was given the book*, maar ook *The book was given me*.

Vanhier is het geen grote stap naar de z.g. ‘onpersoonlijke’ verba, en ik zou willen wijzen op de veel grotere mate waarin het Engels die werkwoorden ‘verpersoonlijkt’ heeft: *I like, I lack, I want* zijn in het gewone verbale schema ingepast, en hebben niet die lastige kronkels van *het spijt mij, het ontbreekt mij, es fehlt mir* e.d. Pogingen in dezelfde richting als *ik mankeer niks* of *ik scheel niks* zijn in het Nederlands nog geenszins algemeen reçu, en als *ik lust geen andijvie* het gewonnen heeft van *mij lust geen andijvie*, dan werkt misschien het recente en gedurfde van die overwinning nog na, als we onze kinderen voorhouden dat *ik houd niet van andijvie* netter is dan *ik lust geen andijvie*.

In een vorig hoofdstuk is al gewezen op de belangrijke plaats die in de drie talen wordt ingenomen door de z.g. ‘samengestelde’ werkwoordsvormen, de constructies van hulpwerkwoord met participium of infinitief. Het Engels nu heeft enige constructies van dit type, die de andere twee niet kennen, en die om hun even ruime als karakteristieke toepassing bespreking verdienen. Er is eerst de wonderlijke omschrijving van de negatie en de vraag met *to do*, b.v. *I do not say* en *Do you mean that?* Jespersen, in zijn taalcultuur-optimisme, schrijft het opkomen van het type *I do not say* toe aan een streven, dat zich in veel talen openbaart, om de negatie vóór het verbum te krijgen, terwijl hij in de vragen van het model *Do you mean that?* een compromis wil zien tussen de gewone vragende zinsschikking en de algemene neiging tot plaatsing van het onderwerp vóór de persoonsvorm. Zo zou dan deze eigenaardige trek van het Engels ten slotte ook een symptoom zijn van ‘progress in language’. Of velen met Jespersen het als zodanig zien, waag ik te betwijfelen. Wat de vraag betreft, meen ik te mogen zeggen dat het Engels, meer dan het Nederlands en het Duits (maar stellig minder dan het Frans) bij de vraag de gewone woordschikking gebruikt van de mededelende zin, *You saw him? John is coming?*, waarbij dan de intonatie

fungeert als grammatisch kenmerk van de vraag. Daarin zou men met meer grond dan in de *do*-omschrijving een uiting kunnen zien van het streven naar de normale, logische schikking met het onderwerp voorop.

Hoe men ook die *do*-constructies waarden wil, en òf men ze waarden wil of niet, uit een oogpunt van systematiek of efficiëntie, zeker is dat we hier weer te doen hebben met een bijzonderheid waarin het Engels zich kenmerkend onderscheidt van de twee zustertalen, een bijzonderheid die zich in ieder stukje taal van maar enige omvang openbaart, en door die grote frequentie op het dagelijkse spraakbeeld zijn markante stempel zet. Zonder daarin een bepaald 'streven' aan het werk te zien, en zonder erover iets als een waarderingsoordeel uit te spreken, kunnen we eenvoudig constateren dat het wel heel licht geworden grammatisch apparaat door de *do*-omschrijvingen enigermate gerestaureerd, althans aangevuld is. Want we mogen zonder overdrijving zeggen dat het hulpwerkwoord *to do* in zijn eigenlijke waarde wel zozeer is verzwakt, dat het nadert tot een morfologisch middel. Het is nog niet de weg ten einde gegaan die van het latijnse *amare habeo* geleid heeft tot het franse (*j'*) *aimerai*, maar het is wel die weg een eind op. Het aparte fonetische verloop in *do not*, vaak gedrukt weergegeven door de aparte spelling *don't*, is mede een symptoom van de 'ontwaarding' van *do* als zelfstandig woord. In het franse *aimerai* is de van oorsprong omschrijvende, dus bij uitstek 'analytische' vorm, die het oude 'synthetische' latijnse futurum *amabo* vervangen heeft, opnieuw tot een 'synthetische' vorm geworden. Zover is het met de engelse *do*-omschrijving nog niet, maar het gaat in de richting.

Dat kan men niet zeggen van een andere eigenaardigheid in het verbale gebruik van het Engels, nl. *to be* met het *-ing*-participium, de z.g. 'progressive form': *I am writing; We are always saying that boys and girls must think for themselves*. We kunnen de regels of richtlijnen voor dat zeer nauw luisterende gebruik hier niet in bijzonderheden nagaan: ieder weet dat het juiste hanteren daarvan behoort tot de belangrijkste, meest onmisbare kenmerken van het 'idiomatische' Engels-spreken. We hebben hier een grammatisch middel tot uitdrukking van het 'aspect'. Als we over het aspect lezen in nederlandse grammatica's, dan vragen we ons af, of hier niet iets in de grammatica geforceerd wordt dat meer tot de semantiek of ten hoogste tot de stilistiek behoort, omdat er geen eigenlijke grammatische middelen zijn aan te wijzen die de functie hebben, het 'aspect' uit te drukken. Zulks in tegenstelling tot de slavische talen, die het aspect als ontwijfelachtige grammatische categorie kennen. In het Engels evenwel moeten we de constructie met *to be* en het *-ing*-participium ten volle erkennen als een normaal grammatisch

middel ter uitdrukking van een bepaald verbaal aspect. Alweer een trek dus waarin het moderne Engels zich karakteristiek onderscheidt van het Nederlands en het Duits.

Iets aarzelender sta ik tegenover de engelse constructie met *to be going to* met een infinitief. Ongetwijfeld is ook die een middel om een bepaald verbaal aspect uit te drukken, en als zodanig scherper omljnd dan alles wat in de continentale talen aan ‘aspectische’ middelen is aan te wijzen. Maar het is nog niet een zo formeel-grammaticaal element geworden als de juist besproken *be-* en *-ing-*constructie. Wel zijn de beide eigenaardigheden voorbeelden van de neiging tot omschreven vormen, die aan het engelse verbale gebruik zijn eigen cachet geven tegenover dat van de twee continentale talen. Behalve de vele hulpwerkwoordverbindingen met *hebben* en *zijn* en *zullen* en meer, die het Engels met het Duits en het Nederlands (en andere westeuropese, niet alleen germaanse talen) gemeen heeft, is die met *to be going to* om zo te zeggen een in de tweede macht samengestelde vorm, een hulpwerkwoordconstructie in het kwadraat.

Er is aan alle hulpwerkwoordconstructies iets omslachtigs. Het zijn nu eenmaal ‘omschrijvende’ vormen, en omschrijven is wijd-lopiger dan in één woord een grammatische betrekking uitdrukken. Omslachtig mogen dus met zeker recht ook heten de twee laatstbesproken engelse constructies met verbale *-ing-*vorm. Daarom is het aardig, op te merken dat diezelfde *-ing-*formatie onder de naam ‘gerund’ strekken kan tot een pittige beknoptheid, waartegenover de continentale talen niet zelden zich behelpen moeten met een veel omslachtiger ‘bijzin’. Dat moet men toch erkennen van een wending als *a scheme of his partner's devising*, dat de anglist aan wie ik het ontleen, terecht vertaalt met *een plan dat zijn compagnon bedacht had*. En als men een zin uit hetzelfde grammatische handboek, *John('s) coming home to-morrow (will make all the difference)*, tracht te vertalen met *Jan z'n thuiskomst morgen....*, dan is de pittigheid tot gewrongenheid verkrampt. Het lukt wel vaak, maar lang niet altijd, die ‘gerund’ door een nederlandse of duitse infinitief weer te geven. En nemen we, om een bijzin te vermijden, in het Nederlands en het Duits onze toevlucht tot een verbaalabstractum op *-ing*, resp. *-ung*, dan lopen we het gevaar, aan het geheel iets inderdaad ‘abstracts’ en zwaar-betogends te geven, dat achterstaat bij de eigenaardig levende, immers steeds normaal als een verbogen verbale vorm verbindbare engelse gerund, die daarom juist in gewone taal èn beknopt èn vlot hanteerbaar is.

Een enigszins diepergaande behandeling van de engelse gerund en de continentale weergave daarvan gaat het bestek van deze beschouwing en mijn beheersing van het Engels te buiten. Het weinige dat hier daarover is gezegd, was voldoende om te laten zien dat die

gerund weer een eigenaardig-Engelse trek is van wat men met de oude term de ‘conjugatie’ noemt, een trek die het Engels scherp tegenover het Nederlands en het Duits tekent. En als dezelfde *-ing*-formatie die deel uitmaakt van betrekkelijk omslachtige, en eveneens specifiek Engelse, hulpwerkwoordconstructies, een eigenaardige grammatische geconcentreerdheid heeft als ‘gerund’, dan is dat een geschikte aanleiding om ten slotte er nogmaals op te wijzen, dat de termen ‘synthetisch’ en ‘analytisch’, die in het voorgaande, zij het dan steeds tussen verontschuldigende aanhalingstekens, nogal eens zijn gebezigd, alleen als grove, uiterst grove aanduidingen bruikbaar zijn, en dat de kronkelende lijn van de taalgeschiedenis zich aan die min of meer kunstmatige rechtlijnigheden weinig laat gelegen liggen.

Besluit

De vergelijking van de drie westgermaanse cultuurtalen heeft ons laten zien dat het Nederlands in wat het algemene spraakgebruik bij uitstek verstaat onder de ‘grammatica’, de morfologie, het midden houdt tussen het Engels en het Duits, en op sommige punten over het midden staat naar de kant van het Engels. Als niettemin het Engels ons Nederlanders veel vreemder aandoet dan het Duits, dan is dat vooral om de grote overeenkomst tussen Nederlands en Duits in het lexicologische. De oude germaanse woordvoorraad is voor een groot deel gemeenschappelijk, en geen zeer ingrijpende klankveranderingen hebben die woordvoorraad hier en ginds uiterlijk van elkaar vervreemd. Bovendien gaat de vorming van nieuwe woorden in het Nederlands grotendeels langs dezelfde banen als in het Duits, zodat bij alle gevoelige kleine verschillen van een ver uiteenlopen op dit belangrijke punt voorlopig geen sprake is. De germaanse elementen van het Engels daarentegen zijn door afzonderlijke en revolutionaire klankontwikkeling uiterlijk sterk veranderd, en daardoor ver komen af te staan van de verwanten op het vasteland. Verder is het Engels door zijn vele franse woorden, en het grote gemak waarmee het voor uitbreiding en vernieuwing van de woordenschat gebruik maakt van franse en latijnse elementen, een amfibische taal geworden. En ook buiten die bron voor aanvulling, waaruit het Engels putten kan zonder door puristische overwegingen te worden geremd, heeft het ter zake van woordvorming middelen waarover de continentale talen niet beschikken, zodat een gestadig verder uiteengroeien waarschijnlijk is.

Het mag in zekere zin merkwaardig heten dat het Engels, gegeven de vrij grote morfologische verschillen met het vasteland, syntactisch niet meer afwijkt dan het blijkt te doen. Intussen staat het Engels ook door karakteristieke syntactische eigenaardigheden scherp getekend afzonderlijk tegenover òn het Nederlands òn het Duits.

Literatuur

Van de publikaties in boekvorm is de geraadpleegde druk opgegeven; dat is, vooral bij niet speciaal neerlandistische werken, niet altijd de laatste.

Afkortingen:

Hand. Top. Dial.	=	Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie.
Lev. T.	=	Levende Talen.
Neophil.	=	Neophilologus.
N. Tg.	=	De Nieuwe Taalgids.
O. Tt.	=	Onze Taaltuin.
T. en Tongv.	=	Taal en Tongval.
Ts.	=	Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
T. en Lev.	=	Taal en Leven.

- CH. BALLY *Linguistique générale et linguistique française*². - Bern, 1944.
- O. BEHAGHEL *Geschichte der deutschen Sprache*⁴. - Berlijn en Leipzig, 1928.
- O. BEHAGHEL *Deutsche Syntax*. - Heidelberg, 1923-'32.
- B. VAN DEN BERG *Beknopte Nederlandse spraakkunst*. - 's Gravenhage en Djakarta, 1952.
- B. VAN DEN BERG *De zinsbouw in het Nederlands*. - N. Tg. XLII, 120 vlgg., 205 vlgg.
- A.E. VAN BEUGHEM *Bijdrage tot de studie van het geslacht der zelfstandige naamwoorden in de Zuidnederlandsche dialecten*. - Hand. Top. Dial. VII, 47 vlgg.
- H.L. BEZOEN *Taal en volk van Twente*. - Assen, 1948.
- E. BLANCQUAERT *Genus-onderscheid en fonetische tendenzen*. - Overdruk uit *Album René Verdeyen*, Brussel en 's-Gravenhage, 1943.
- E. BLANCQUAERT *Practische Uitspraakleer van de Nederlandse Taal*⁴. - Antwerpen, 1953.
- L. BLOOMFIELD *Language*. - Engelse uitgave, Londen, 1935.
- V. BRÖNDAL *Morfologi og Syntax*. - Kopenhagen, 1932.
- K. BÜHLER *Sprachtheorie*. - Jena, 1934.
- W.J.H. CARON *De reductievocaal in het verleden*. - Groningen en Djakarta, 1952.
- CH. T. CARR *Nominal Compounds in Germanic*. - Londen, 1939.
- J. VAN DAM *Nederlands en Duits*. - Lev. T. 1932, 145 vlgg.
- J. VAN DAM *Handbuch der deutschen Sprache* I³, II². - Groningen en Djakarta, 1950, 1951.

- J.A. DAMAN *Het Algemeen Beschaafd in Vlaanderen.* - Gent, 1946.
 L.P.H. EIJKMAN *Phonetiek van het Nederlands.* - Haarlem, 1937.
 L.P.H. EIJKMAN zie H. ZWAARDEMAKER.
 H. ENTJES en C.B. VAN HAERINGEN *De school tussen dialect en cultuurtaal.* - Amsterdam, 1954.
 P.A. ERADES *De genusverschijnselen in het Engels.* - Groningen en Djakarta, 1954.
 G.A. VAN ES *Principes en toepassing van de stilistische grammatica.* - Ts. LXX, 207 vlgg.
 G.A. VAN ES zie G.S. OVERDIEP.
 ELI FISCHER-JøRGENSEN zie ANNIE HOLCH JUSTESEN.
 J. FRANCK *Mittelniederländische Grammatik.²* - Leipzig, 1910.
 TH. FRINGS *Grundlegung einer Geschichte der deutschen Sprache².* - Halle a.d. S., 1950.
 A.H. GARDINER *The Theory of Speech and Language.* - Oxford, 1932.
 J. VAN GINNEKEN *Principes de linguistique psychologique.* - Parijs, Amsterdam en Leipzig, 1907.
 J. VAN GINNEKEN *Handboek der Nederlandsche taal I², II.* - 's-Hertogenbosch, 1928; Nijmegen, 1914.
 J. VAN GINNEKEN *De roman van een kleuter.* - Nijmegen, 1917.
 J. VAN GINNEKEN *Ras en taal.* - Amsterdam, 1935.
 J. VAN GINNEKEN *De studie der Nederlandsche streektalen.* - Amsterdam, 1943.
 J. VAN GINNEKEN *Accent.* - N. Tg. IV, 1 vlgg.
 J. VAN GINNEKEN *Gedekte en ongedekte klinkers.* - O. Tt. X, 97 vlgg.
 J. VAN GINNEKEN *De denkklassen van de Nederlandsche taal.* - O. Tt. X, 241 vlgg.
 M. GRAMMONT *Traité de phonétique.* - Parijs, 1933.
 L. GROOTAERS zie C.P.F. LECOUTERE.
 C.B. VAN HAERINGEN *Neerlandica.* - 's-Gravenhage, 1949.
 C.B. VAN HAERINGEN *Nieuwe synthese.* - Amsterdam, 1950.
 C.B. VAN HAERINGEN *Ingekorte samenstellingen.* - N. Tg. XLI, 220 vlgg.
 C.B. VAN HAERINGEN *Gedistingeerdheid in taal.* - N. Tg. XLII, 1 vlgg.
 C.B. VAN HAERINGEN *Standaard-Nederlands.* - N. Tg. XLIV, 316 vlgg.
 C.B. VAN HAERINGEN *De hoofdvormen van het nederlandse werkwoord.* - N. Tg. XLIII, 20 vlgg.
 C.B. VAN HAERINGEN *Genus en Geslacht.* - Amsterdam, 1954.
 C.B. VAN HAERINGEN *Is tat juist, op tie manier.* - T. en Tongv. VII, 49 vlgg.
 C.B. VAN HAERINGEN zie H. ENTJES.

- L.L. HAMMERICH *Indeling en ontwikkeling van het Germaans.* - Utrecht, 1946.
- K. HEEROMA *De telwoorden.* - N. Tg. XLI, 242 vlgg.
- K. HEEROMA *Taalnatuur en taalcultuur.* - Groningen en Batavia, 1949.
- W.L. VAN HELTEN *Middelnederlandsche spraakkunst.* - Groningen, 1887.
- W. HENZEN *Deutsche Wortbildung.* - Halle a.d. S., 1947.
- C.R.C. HERCKENRATH *Een levende taal als wereldtaal.* - Onze Eeuw XIV, 1, 409 vlgg.
- L. HERMODSSON *Reflexive und intransitive Verba im älteren West-germanischen.* - Uppsala, 1952.
- C.H. DEN HERTOOG *De Nederlandsche Taal.*² - Amsterdam, 1903-1905.
- C.H. DEN HERTOOG *Nederlandsche Spraakkunst.* - Amsterdam, 1903-1904.
- ANNIE HOLCH JUSTESEN *Hollandsk Grammatik; de afdeling Lydlaere bewerkt door ELI FISCHER-JØRGENSEN.* - Kopenhagen, 1952.
- O. JESPERSEN *Progress in Language.* - Londen, 1894.
- O. JESPERSEN *Growth and Structure of the English Language.*³ - Leipzig 1919.
- O. JESPERSEN *Language: its Nature, Development and Origin.* - Londen, 1922.
- O. JESPERSEN *A Modern English Grammar on Historical Principles.* - Heidelberg, 1922 vlgg.
- O. JESPERSEN *The Philosophy of Grammar.* - Londen en New York, 1924.
- O. JESPERSEN *Linguistica.* - Kopenhagen en Londen, 1933.
- O. JESPERSEN *Efficiency in Linguistic Change.* - Kopenhagen, 1941.
- J.H. KERN *De met het Participium Praeteriti omschreven Werkwoordsvormen in 't Nederlands.* - Amsterdam, 1912.
- G.G. KLOEKE *De Hollandsche Expansie in de zestiende en zeventiende eeuw en haar weerspiegeling in de hedendaagsche Nederlandsche dialecten.* - 's-Gravenhage, 1927.
- G.G. KLOEKE *Herkomst en groei van het Afrikaans.* - Leiden, 1950.
- G.G. KLOEKE *Gezag en norm bij het gebruik van beschaafd Nederlands.* - Amsterdam, 1951.
- G.G. KLOEKE *Beschaafdentaal.* - Ts. LXIX, 294 vlgg.
- W.H.A. KOENRAADS *Studien über sprachökonomische Entwicklungen im Deutschen.* - Amsterdam, 1953.
- R.A. KOLLEWIJN *Opstellen over spelling en verbuiging.*³ - Groningen, 1916.

- K. KOOIMAN *Hij.* - N. Tg. XLIII, 324 vlgg.
- P. KRETSCHMER *Wortgeographie der deutschen Umgangssprache.* - Göttingen, 1918.
- E. KRUISINGA *A Grammar of Modern Dutch.* - Londen, 1924.
- E. KRUISINGA *A Handbook of Present-Day English.*⁴ - Utrecht, 1925.
- E. KRUISINGA *Einführung in die deutsche Syntax.* - Groningen en Batavia, 1935.
- E. KRUISINGA *Het Nederlands van nu.* - Amsterdam, 1938.
- E. KRUISINGA *Begin en Eind van Nederlandse Woorden.* - T. en Lev. II, 65 vlgg.
- E. KRUISINGA *An Introduction to the Study of English Sounds.*⁷ - Groningen en Batavia, 1940.
- E. KRUISINGA *The Phonetic Structure of English Words.* - Bern, z.j. [1942].
- E. KRUISINGA *Bestaat er een algemene omgangstaal in het Duitse taalgebied?* - T. en Lev. V, 106 vlgg.
- E. KRUISINGA *Darwinistische Taalwetenschap.* - T. en Lev. V, 11 vlgg.
- E. KRUISINGA *De Taal van de Beschaafde Omgang in het Duitse Taalgebied.* - T. en Lev. V, 189 vlgg.
- E. KRUISINGA *Nederlands en Duits.* - Groningen en Batavia, 1947.
- M.J. LANGEVELD *Taal en denken.* - Groningen, Den Haag en Batavia, 1934.
- C.P.F. LECOÛTERE *Inleiding tot de Taalkunde en tot de Geschiedenis van het Nederlands,* 6e druk, bewerkt door L. GROOTAERS. - Leuven, Groningen en Batavia, 1948.
- J. LEENEN *Een Nederlandse en een Limburgse uitspraakregel.* - T. en Tongv. VI, 1 vlgg.
- J. LEENEN *De oorsprong van de 'Limburgse en Nederlandse uitspraakregel'.* - T. en Tongv. VII, 58 vlgg.
- JACOBA H. VAN LESSEN *Samengestelde Naamwoorden in het Nederlandsch.* - Groningen en Den Haag, 1928.
- A. (C.H.) VAN LOEY *Middel nederlandse Spraakkunst.* - Groningen, Batavia en Antwerpen, 1948, 1949.
- A. (C.H.) VAN LOEY *Algemeen Beschaafd Nederlands in België.* - Brussel, 1945.
- A. (C.H.) VAN LOEY zie M. SCHÖNFELD.
- W.J.A. MANDERS *Vijf kunsttalen.* - Purmerend, 1947.
- J. MAROUZEAU *La linguistique ou science du langage.*² - Parijs, 1944.
- M.J. V.D. MEER *Historische Grammatik der niederländischen Sprache I.* - Heidelberg, 1927.
- A. MEILLET *Caractères généraux des langues germaniques.*² - Parijs, 1922.

- J. VAN MIERLO *Het Nederlandsch op dwaalwegen.* - O. Tt. X, 143 vlgg.
 F. MOSSÉ *Esquisse d'une histoire de la langue anglaise.* - Lyon, 1947.
 J.W. MULLER *Spreektaal en Schrijftaal in het Nederlandsch.* - Taal en Letteren I, 196 vlgg. en 285 vlgg., herdrukt in *Verspreide Opstellen* (Haarlem, 1938), 1 vlgg.
- J.W. MULLER *Over Nederlandsch volksbesef en taalbesef, inaugurele rede 1915, herdrukt in Verspreide Opstellen* (Haarlem, 1938), 146 vlgg.
- J.W. MULLER *Bijdragen tot de geschiedenis der Nieuwnederlandsche aanspreekvormen.* - N. Tg. XX, 81 vlgg., 113 vlgg., 161 vlgg.
- J.W. MULLER *Het Nederlandsch in Duitschland.* - N. Tg. XXVII, 77 vlgg.
 G.S. OVERDIEP *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis.* - Groningen, Den Haag, Batavia, 1931-1935.
- G.S. OVERDIEP *Stilistische Grammatica van het moderne Nederlandsch, 2e druk, verzorgd door G.A. VAN ES.* - Zwolle, 1949.
- H. PAUL *Deutsche Grammatik.* - Halle a.d. S., 1916-1920.
 H. PAUL *Prinzipien der Sprachgeschichte.*⁵ - Halle a.d. S., 1920.
 A(NITA) PAUWELS *De plaats van hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin.* - Leuven, 1953.
- J.L. PAUWELS *Bijdrage tot de kennis van het geslacht der substantieven in Zuid-Nederland.* - Tongeren, 1938.
- J.L. PAUWELS *Het Algemeen Beschaafd in Vlaanderen.* - N. Tg. XLII, 21 vlgg.
- J.L. PAUWELS *Les difficultés de la phrase néerlandaise.*³ - Luik, 1949.
- J. RIES *Was ist Syntax?*² - Praag, 1927.
- E. ROTH *Huvuddragen av det tyska språkets historia.*² - Lund, 1955.
- G(ERLACH) ROYEN (N.J.H. *De jongere veranderingen van het indogermaanse drieklassensysteem.* - 's-Hertogenbosch, 1926.
 ROYEN)
 G(ERLACH) ROYEN (N.J.H. *Spraak en taal.* - Amsterdam, 1933.
 ROYEN)
 G(ERLACH) ROYEN (N.J.H. *Pronominale problemen in het Nederlands.* - Tilburg en Antwerpen, 1935.
 ROYEN)
 G(ERLACH) ROYEN (N.J.H. *Grammatiese categorieën bij het naamwoord.* - Amsterdam, 1936.
 ROYEN)
 G(ERLACH) ROYEN (N.J.H. *Bijgedachten en botsingen in taal.* - 's-Hertogenbosch, 1939.
 ROYEN)
 G(ERLACH) ROYEN (N.J.H. *Ongaaf Nederlands.*³ - Amsterdam, 1946.
 ROYEN)

- G(ERLACH) ROYEN (N.J.H. ROYEN) *Trapsgewijze overgang.* - N. Tg. XLI, 156 vlgg.
- G(ERLACH) ROYEN (N.J.H. ROYEN) *Buigingsverschijnselen in het Nederlands.* - Amsterdam, 1947-'54.
- G(ERLACH) ROYEN (N.J.H. ROYEN) *Taalrapsodie.* - Bussum, 1953.
- J.J. SALVERDA DE GRAVE *De Franse woorden in het Nederlands.* - Amsterdam, 1906.
- J.J. SALVERDA DE GRAVE *L'influence de la langue française en Hollande d'après les mots empruntés.* - Parijs, 1913.
- CHR. SARAUW
M. SCHÖNFELD *Niederdeutsche Forschungen.* - Kopenhagen, 1921-'24.
Historische Grammatica van het Nederlands, 5e druk, verzorgd door A. VAN LOEY. - Zutfen, 1954.
- M. SCHÖNFELD zie C.G.N. DE VOOYS.
- W. VAN SCHOTHORST zie N. VAN WIJK.
- H. SCHREIBER *Die niederländische Sprache im deutschen Urteil.* - Heidelberg, 1929.
- TH. SIEBS *Deutsche Bühnenaussprache.*¹¹ - Bonn, 1915.
- H. SPARNAAY *Germanisch und Südgermanisch.* - Neophil. XXIII, 13 vlgg.
- W.H. STAVERMAN *Over rauwkost en sneltreinen, groothandelaren en kleinkinderen.* - N. Tg. XXXIII, 29 vlgg.
- W.H. STAVERMAN *Over 'beschaafd' Nederlands.* - De Vlaamse Gids 1954 (overdruk).
- F.A. STOETT *Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis.* - 's-Gravenhage, 1923.
- C.F.P. STUTTERHEIM *Inleiding tot de taal-philosophie.* - Antwerpen en Nijmegen, 1949.
- C.F.P. STUTTERHEIM *Taalbeschouwing en taalbeheersing.* - Amsterdam, 1954.
- D.C. TINBERGEN *Nog enkele opmerkingen over telwoorden.* - N. Tg. XLII, 95 vlgg.
- M. VALKHOFF *De expansie van het Nederlands.*² - Brussel, 1943.
- J. VERDAM *Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal*, 4e druk, herzien door F.A. STOETT. - Zutfen, 1923.
- A.A. VERDENIUS *Studies over Zeventiende Eeuws.* - Amsterdam, 1946.
- W. VIËTOR *Elemente der Phonetik des Deutschen, Englischen und Französischen.*⁶ - Leipzig, 1915.
- H.J. VIEU-KUIK *Het gebruik van Franse woorden door Wolff en Deken I.* - Arnhem, 1951.
- C.G.N. DE VOOYS *Verspreide taalkundige opstellen.* - I en II Groningen en Den Haag, 1924-'25; III Groningen en Batavia, 1947.
- C.G.N. DE VOOYS *Duitse invloed op de Nederlandse woordvoorraad.* - Amsterdam, 1946.

- C.G.N. DE VOOYS *Engelse invloed op de Nederlandse woordvoorraad.* - Amsterdam, 1951.
- C.G.N. DE VOOYS *Geschiedenis van de Nederlandse taal.*⁵ - Antwerpen, 1952.
- C.G.N. DE VOOYS *Nederlandse Spraakkunst.*³ Met medewerking van M. SCHÖNFELD. - Groningen en Djakarta, 1953.
- W. DE VREESE *Galicismen in het Zuidnederlandsch.* - Gent, 1899.
- W. DE VRIES *Dysmelie: opmerkingen over syntaxis* (Verhandeling behorende bij het programma van het gymnasium der gemeente Groningen voor het jaar 1910-1911).
- W. DE VRIES *Iets over woordvorming* (Verhandeling behorende bij het programma van het gymnasium der gemeente Groningen voor het jaar 1920-'21).
- W. DE VRIES *Het Oneigene.* Uitgave in eigen beheer, z.j. [1925].
- W. DE VRIES *Losse opmerkingen over het werkwoord.* N. Tg. XX, 242 vlgg.
- A. WEIJNEN *De Nederlandse dialecten.* - Groningen en Batavia, 1941.
- A. WEIJNEN *Zeventiende-eeuwse Taal.* - Zutphen, 1952.
- E. WELLANDER *Riktig Svenska.* - Stockholm, 1939.
- N. VAN WIJK *De Nederlandsche Taal,* herzien door W. VAN SCHOTHORST. - Zwolle, 1931.
- N. VAN WIJK *Phonologie.* - 's-Gravenhage, 1939.
- N. VAN WIJK *Woordenlijst van de Nederlandse Taal.* - 's-Gravenhage, 1954.
- C.L. WRENN *The English Language.*³ - Londen, 1954.
- R.W. ZANDVOORT *A Handbook of English Grammar.*⁴ - Groningen en Djakarta, 1950.
- H. ZWAARDEMAKER CZ. en L.P.H. EIJKMAN *Leerboek der Phonetiek, inzonderheid met betrekking tot het Standaard-Nederlandsch.* - Haarlem, 1928.